

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

В. В. РУНОВА, В. В. ПАХОМОВ

**АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ
В ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ**

Монографія

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2019

УДК 342.9(477)

P82

Рецензенти:

С. С. Лукаш – доктор юридичних наук, професор, директор Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ;
В. О. Кібець – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, начальник територіального управління Державної судової адміністрації України в Сумській області

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 7 від 13 грудня 2018 року)*

Рунова В. В.

P82 Адміністративні процедури в діяльності господарських судів України : монографія / В. В. Рунова, В. В. Пахомов. – Суми : Сумський державний університет, 2019. – 155 с.
ISBN 978-966-657-786-6

У монографії досліджено сутність та особливості адміністративних процедур у діяльності господарських судів України, а також метод удосконалення їх реалізації. Охарактеризовано поняття та особливості господарських судів у судовій системі й системі суб'єктів адміністративного права. Здійснено розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративних процедур господарськими судами. У зв'язку з цим акцентовано увагу на тому, що відносини в господарських судах можуть мати конституційно-правовий, цивільно-правовий, трудовий, фінансовий, господарсько-процесуальний характер тощо.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, курсантів і студентів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти та всіх тих, хто цікавиться проблемами діяльності господарських судів у цілому та адміністративних процедур у їх діяльності зокрема.

УДК 342.9(477)

ISBN 978-966-657-786-6

© Рунова В. В., Пахомов В. В., 2019

© Сумський державний університет, 2019

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР.....	7
1.1. Поняття та особливості господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права.....	7
1.2. Сутність та значення адміністративних процедур у діяльності господарських судів.....	19
1.3. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами.....	34
1.4. Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання.....	45
РОЗДІЛ 2 ЗМІСТ ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ.....	57
2.1. Проблеми класифікації адміністративних процедур у діяльності господарських судів.....	57
2.2. Сутність та види юрисдикційних адміністративних процедур у діяльності господарських судів.....	68
2.3. Провадження у справах за участі іноземних суб'єктів господарювання.....	78
2.4. Дисциплінарне провадження щодо судді господарського суду.....	79
2.5. Поняття та особливості установчих та внутрішньо-організаційних адміністративних процедур у діяльності господарських судів.....	81
2.6. Адміністративно-правовий статус учасників адміністративних процедур у діяльності господарських судів.....	95
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ УКРАЇНИ.....	108
3.1. Зарубіжний досвід здійснення адміністративних процедур господарськими судами та можливість його використання в Україні.....	108

3.2. Методи вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює здійснення господарськими судами адміністративних процедур.....	120
ВИСНОВКИ.....	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	134

ПЕРЕДМОВА

Актуальність теми. Проголошення в ст. 3 Конституції України положення, згідно з яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, передбачає створення відповідного механізму реалізації цієї норми Основного Закону. До суб'єктів, що є основою функціонування механізму забезпечення прав і свобод людини, належать суди. Ці органи держави мають особливе становище, адже саме завдяки судочинству не тільки забезпечують охорону, реалізацію та захист прав та свобод особи, а також здійснюють реалізацію права на справедливий суд, яке є одним із основних прав особи, передбачених ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому від доступності, прозорості, неупередженості й законності діяльності суду передусім залежить можливість утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Як свідчить узагальнення правозастосовної практики, публікацій у наукових виданнях та аналіз стану здійснення судочинства в країні, судова гілка влади потребує певного оновлення. Тому, враховуючи зміни до Конституції України, ухвалення нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також низки інших законів щодо покращання діяльності судової системи країни (закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судоустрою та статусу суддів», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на справедливий суд»), є потреба в перегляданні окремих теоретичних положень щодо участі судів (суддів) в адміністративних правовідносинах, специфіки реалізації наданих їм організаційно-розпорядчих повноважень, зокрема під час організації та безпосереднього здійснення господарського судочинства, вирішення господарських спорів, а також визначення заходів щодо підвищення ефективності діяльності господарських судів. Важливе місце серед таких заходів займають адміністративні процедури, реалізація яких насамперед спрямована на забезпечення необхідних умов для якісної організації діяльності господарських судів. Тому дослідження адміністративних процедур у діяльності господарських судів є одним із завдань юридичної науки та практики, яке потребує свого вирішення, що безпосередньо

пов'язано з підвищенням ефективності їх діяльності, забезпеченням ними реалізації права на справедливий суд.

Окремі проблеми діяльності господарських судів України досліджували Є. В. Авдеєнко, В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Р. М. Аюпова, Д. В. Балух, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, С. О. Бондар, А. Л. Борко, М. М. Бурбика, Ю. В. Гаруст, В. А. Гомада, М. К. Гримич, Б. В. Деревянко, О. Ю. Дудченко, О. В. Зайчук, В. В. Зуй, С. В. Ківалов, Д. В. Кіреєв, А. М. Колодій, А. Т. Комзюк, Т. М. Кравцова, А. М. Куліш, О. М. Куракін, В. І. Курило, О. В. Литовченко, А. О. Малихіна, І. Є. Марочкін, В. Ю. Мащук, Р. С. Мельник, О. М. Музичук, Г. Я. Наконечна, Т. А. Остапенко, В. В. Пахомов, С. С. Рєзнікова, А. В. Сагун, О. В. Ульяновська, А. Н. Халиков, П. В. Цимбал, В. Д. Чернадчук, Ю. Ю. Чуприна, М. І. Шатерніков, Д. Ю. Шпенюта тощо. Праці зазначених учених становлять основу формування наукових підходів до аналізу проблем реалізації адміністративних процедур у діяльності господарських судів. Однак низка питань щодо змісту та видів адміністративних процедур у діяльності господарських судів висвітлені фрагментарно та потребують подальшого дослідження.

Отже, необхідність удосконалення адміністративних процедур у діяльності господарських судів України, недостатнє вивчення цих питань на теоретичному рівні, з одного боку, та відсутність ґрунтовних досліджень учених щодо цієї проблематики – з іншого, обумовлюють своєчасність та актуальність комплексного дослідження адміністративних процедур у діяльності господарських судів України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

1.1. Поняття та особливості господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права

Стрімкий розвиток ринкової економіки приводить до виникнення ряду правовідносин, які потребують законодавчого врегулювання. Уся сукупність суб'єктів господарювання, залучених до цих правовідносин, не може оминати виникнення конфліктних ситуацій, що робить необхідним урегулювання господарських спорів. Господарський спір не можна залишати невирішеним, адже подальша діяльність підприємств, установ, організацій призведе до порушення дво- і більше сторонніх домовленостей та зобов'язань, оскільки будь-який спір виникає між сторонами як конфлікт через дійсне чи можливе посягання однієї сторони на права чи охоронювані законом інтереси іншої.

Господарські суди є органами, уповноваженими розглядати весь комплекс питань вирішення спорів, що виникають між суб'єктами господарського права. У загальному вигляді господарські суди є частиною системи судоустрою України. Відповідно, система судоустрою складається із: 1) місцевих судів; 2) апеляційних судів; 3) Верховного Суду. Вони спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Для визначення місця господарських судів у системі судоустрою України звернемося до трактування такої категорії як «система», яка, на нашу думку, досить вдало сформована Р. С. Мельком. Так, автор стверджує, що системою є цілісний комплекс відмежованих, взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним елементів, який утворює особливу єдність із середовищем та є одночасно елементом системи більш високого порядку [109, с. 16–17]. Отже, господарські суди є елементом системи судоустрою, оскільки наділені специфічними особливостями цієї системи, відображають її специфіку та виконують відповідні функції

(здійснюють правосуддя на засадах верховенства права), проте мають свій предмет (господарський спір), завдання (вирішення господарського спору) та організаційну структуру, до якої входять:

– місцеві господарські суди, що є окружними господарськими судами;

– апеляційні господарські суди;

– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду.

До того ж, варто акцентувати увагу на позиції Д. М. Притики та Р. М. Аюпової, які стверджують, що господарські суди відрізняються від інших судових органів, органів влади та управління низкою чинників, а саме: а) специфікою предмета діяльності – розгляд господарських суперечок; б) особливістю кола суб'єктів як учасників господарського процесу – підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (зокрема іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи та в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності; в) особливістю господарського процесу (стосується відображення його спеціалізації) [137, с. 341; 32, с. 83]. Тому враховуючи комплексний характер таких відносин, предметом судового захисту повинні бути суб'єктивні права та законні інтереси суб'єктів господарської діяльності (суб'єктивна ознака обсягу судового захисту), предметом судової діяльності можуть бути економічні спори (об'єктивна ознака обсягу судового захисту) [205, с. 21]. Отже, основним у діяльності господарських судів є розв'язання господарського (економічного) спору [138, с. 244]. Але що таке господарський спір та які межі його регламентування на сьогодні є досі не вирішеним питанням. Обумовлено це тим, що законодавець не надає нам чіткого визначення зазначеної категорії, а на доктринальному рівні відбуваються постійні дискусії, що ґрунтуються частково на власному досвіді, частково на відстоюванні інтересів певних категорій суб'єктів господарювання чи на дослідженні практики вирішення таких спорів. У будь-якому разі маємо суб'єктивний підхід до визначення такої правової категорії як «господарський спір».

Так, у загальному вигляді під господарським спором М. О. Абрамов, О. П. Подцерковний та М. Ю. Картузова пропонують розуміти правовий конфлікт, який виник у сфері господарської діяльності між учасниками господарських відносин, тобто це суперечка двох чи кількох осіб щодо прав та обов'язків у

господарських правовідносинах [1, с. 52; 65, с. 44; 166].

Ключовим елементом будь-якого господарського спору є спір про право. З одного боку, спір про право – це перепона, опір, перешкода здійсненню права, невизначеність у праві, тощо, а з іншого – він є підтвердженням того, що між сторонами немає згоди. Тобто одна сторона вважає, що в неї є суб'єктивне матеріальне право, а друга, відповідно, оспорує його існування. Зі свого боку І. М. Зайцев стверджував, що спір про право – це регламентовані нормами відповідного матеріального права суспільні відносини конфліктуючих учасників, кожний із яких може мати обов'язки та претензії до іншої сторони [78, с. 24; 166]. У такій ситуації дуже важливо розібратися та дослідити усі обставини справи, щоб ухвалити правильне рішення щодо суб'єктів господарювання, що були втягнені у конфлікт. У будь-якому випадку спір про право має матеріально-правову природу, тобто він виникає до процесу, в ньому беруть участь суб'єкти матеріального права (суб'єкти господарювання), які конфліктують через права та обов'язки, що їм належать як учасникам відповідних непроцесуальних (господарських) правовідносин, але до них входять не всі суперечності, а лише врегульовані правом [65, с. 44; 166]. Зазначені обставини обумовлюють спеціалізацію господарського суду, тобто спеціальний прояв загальнотеоретичного принципу розподілення функціональних повноважень між судами щодо розгляду конкретних справ [172, с. 55–58].

Для того щоб визначити, чи є правовідносини господарськими, а спір – актуальним, необхідно виходити із загальноправових позицій, представлених у ст. 3 Господарського кодексу України, згідно з якими сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Тобто під господарською діяльністю в цьому кодексі розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [65].

Зокрема, господарський спір підвідомчий господарському суду за таких умов:

- участь у спорі суб'єкта господарювання;
- наявність між сторонами, по-перше, господарських відносин, врегульованих Цивільним кодексом України, Господарським

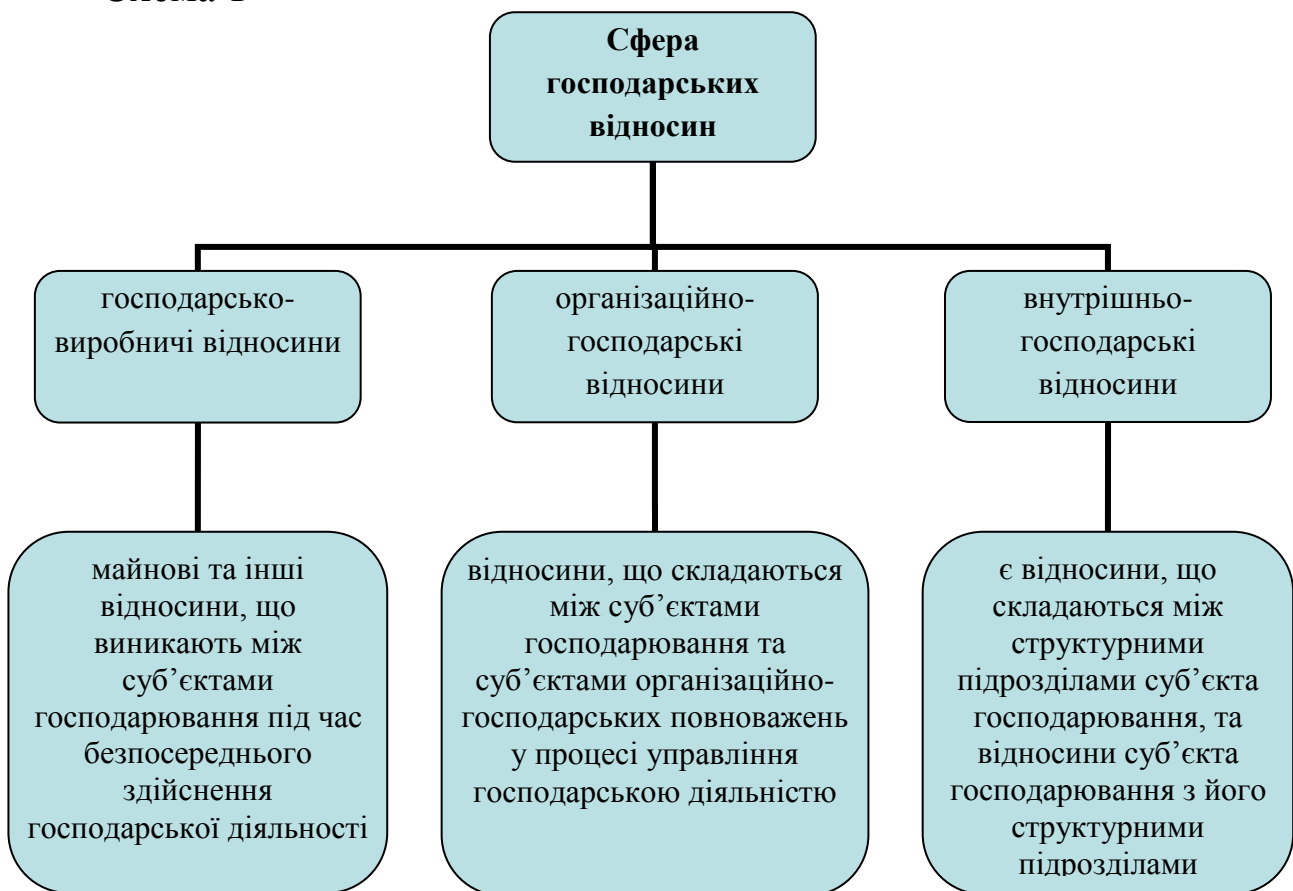
кодексом України, іншими актами господарського та цивільного законодавства, по-друге, спору про право, що виникає з відповідних відносин;

– наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом;

– відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції [65, 146].

До того ж, господарська діяльність може здійснюватися також і без мети отримання прибутку (некомерційна господарська діяльність) [66].

Схема 1

Враховуючи зазначене та зміст ст. 12 Господарського процесуального кодексу України, господарські суди можуть розглядати наведені нижче види спорів.

1. Справи у спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання господарських договорів, зокрема щодо приватизації майна та з інших підстав, крім: а) спорів щодо приватизації державного житлового фонду; б) спорів, що виникають під час погодження стандартів та технічних умов; в) спорів щодо

встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни й тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за згодою сторін; г) спорів, що виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів; д) інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання інших органів. Варто акцентувати увагу на тому, що невиконання або неналежне виконання умов договору веде за собою притягнення винної особи до відповідальності, яка в цьому випадку є цивільно-правовою. Вимоги сторін договору про відшкодування шкоди/збитків за невиконання/неналежне виконання договору підвідомчі також господарським судам [117, 116].

2. Справи про банкрутство. Господарські суди розглядають справи про банкрутство в порядку провадження, передбаченому ГПК України, з урахуванням особливостей, установлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності в нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження в справі про банкрутство [142, 116].

3. Справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції. Так, у сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції Антимонопольний комітет України має право звертатися до суду з позовами, заявами та скаргами у зв'язку з застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції, а також із запитамми щодо надання інформації про судові справи, що розглядають ці суди відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції. Зі свого боку, Рахункова палата звертається до суду в разі порушення об'єктами контролю повноважень членів Рахункової палати та посадових осіб апарату Рахункової палати, зокрема щодо усунення перешкод у реалізації таких повноважень [163, 116].

4. Справи, що виникають із корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи,

пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів. Предметом відповідних позовів можуть бути вимоги щодо визнання недійсними актів органів управління юридичної особи, її установчих документів, правочинів, укладених юридичною особою, якщо позивач обґрунтує свої вимоги порушенням його корпоративних прав або інтересів тощо [146, 116].

4.1. Справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю).

5. Справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери. Господарським судам необхідно враховувати, що відповідно до статті 8 Закону України «Про депозитарну систему України» підтвердженням прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують у бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери в певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі. Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса відповідного кредитора) є виписка з його рахунку в цінних паперах, яку видає депозитарна установа на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунку в цінних паперах. Така виписка з рахунку в цінних паперах не є цінним папером, а її передача від однієї особи до іншої не є вчиненням правочину щодо цінних паперів і не призводить до переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами [144, 147].

6. Справи у спорах щодо земельних відносин, у яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесені до компетенції адміністративних судів. Питання про те, чи підвідомча господарському суду справа у спорі щодо земельних правовідносин, повинне вирішуватися залежно від того, який характер мають спірні правовідносини, тобто чи є вони приватноправовими чи публічно-правовими, та чи відповідає склад сторін у справі статті 1 Господарського процесуального кодексу України. З цією метою господарським судам потрібно аналізувати предмет позову, підстави позову та зміст позовних вимог. Господарським судам підвідомчі лише справи в спорах щодо земельних відносин приватноправового характеру, тобто відносин,

урегульованих нормами цивільного або господарського права та пов'язаних зі здійсненням сторонами цивільних або інших майнових прав на земельні ділянки на засадах рівності. Відповідно господарським судам не підвідомчі справи в спорах, що виникають із публічно-7правових відносин, у яких держава та територіальні громади через свої органи беруть участь з метою реалізації владних повноважень, а також справи, пов'язані з оскарженням правових актів, спрямованих на здійснення повноважень управління в земельних відносинах [149, 116].

7. справи в спорах із майновими вимогами до боржника щодо якого порушено справу про банкрутство, зокрема справи в спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником, стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справи в спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень орган контролю, визначений Податковим кодексом України [67].

8. справи за заявами про затвердження планів санації боржника щодо порушення справи про банкрутство [67]. Досудова санація – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника методом уживання організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства щодо порушення провадження у справі про банкрутство. Метою проведення досудової санації є:

– добровільне врегулювання питань погашення заборгованості між кредиторами та боржником, між незабезпеченими кредиторами, а також між незабезпеченими та забезпеченими кредиторами;

– досягнення взаємовигідних (паритетних) умов щодо врегулювання заборгованості;

– використання недорогої процедури врегулювання заборгованості;

– забезпечення процесуально економного механізму врегулювання заборгованості боржника;

- забезпечення справедливого задоволення вимог кредиторів;
- запобігання порушенню прав кредиторів під час погашення їх грошових вимог;
- установа додаткових гарантій для кредиторів щодо задоволення їх грошових вимог;
- збереження суб'єкта господарювання та його господарської діяльності [67, 155].

Отже, основними завданнями господарських судів, що обумовлюють зміст їх діяльності, є такі:

- а) захист прав, свобод і законних інтересів усіх учасників господарських правовідносин та їх відновлення в разі порушення;
- б) забезпечення законності у сфері врегулювання господарських правовідносин;
- в) забезпечення доступності правосуддя у сфері господарської діяльності;
- г) внесення пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового забезпечення господарської діяльності.

Як слушно зазначає Л. Ніколенко, правова природа господарського суду досліджується не тільки через його завдання, а й через сутність і зміст самого господарського суду, оскільки останні категорії є взаємопов'язаними. Певна річ, зміст поняття «господарський суд» постійно розвивається, тому, відображаючи зміст та сутність категорії господарського суду, необхідно враховувати зміни, що відбуваються в процесі його розвитку. Як стверджує авторка, зміст рухливіший за сутність, оскільки він зазнає впливу динаміки розвитку суспільства та суспільних відносин, що виникають у процесі господарювання. Однак сталість змісту стає можливою лише за умови незмінності основних принципів, що становлять і визначають конкретизований зміст сутності [121, с. 150–151]. Варто зазначити, що принципи є відображенням керівних, найбільш прийнятних ідей, які сформувалися в процесі становлення господарських судів. Тому вони є відображенням суті його існування.

Отже, місце та функціональне призначення господарських судів у національній судовій системі обумовлені такими чинниками:

- а) переліком господарських спорів, на розгляді та вирішенні яких спеціалізуються господарські суди;
- б) адміністративно-територіальним устроєм держави, з урахуванням якого побудовано мережу господарських судів;

в) наявністю в складі судової системи господарських судів трьох інстанцій, що здійснюють свою діяльність у межах відповідної стадії господарського процесу [208, с. 271];

г) переліком завдань, покладених на господарські суди;

д) змістом, сутністю та природою самого господарського суду;

е) багатоманітністю виконуваних судом функцій;

є) особливим процедурно-процесуальним характером діяльності суду.

Ураховуючи викладене, можемо стверджувати, що господарські суди є самостійними судами спеціального спрямування в загальній системі судоустрою України, діяльність яких направлена на вирішення спорів, що виникають між суб'єктами господарської діяльності відповідно до чинного законодавства. Тобто господарські суди в механізмі держави займають місце представника судової влади, що відображено в статусі цього суду як органу держави, який нею уповноважений на здійснення функції правосуддя. В межах функціонування судової системи господарські суди становлять відокремлену її частину як органи судової влади, що спеціалізуються на розгляді окремої категорії справ, в основу яких покладено господарський спір. Ці дві підстави, на думку Р. М. Аюпової, визначають організаційну та функціональну самостійність господарських судів, що дає їм можливість вступати в правовідносини управлінського характеру. За таких обставин господарські суди є суб'єктами адміністративних правовідносин та, відповідно, адміністративного права [32, с. 84].

Щодо визначення місця господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права, будемо виходити із загальних основ адміністративного права щодо формування його предмета, що складається із сукупності суспільних відносин, що виникають у процесі організаційно-розпорядчої діяльності органів державної влади. Так, Т. О. Коломоєць стверджує, що предметом адміністративного права є суспільні відносини, які формуються у процесі внутрішньої організації та діяльності апаратів усіх державних органів, адміністрацій державних підприємств, установ та організацій, а також у зв'язку з проходженням державної служби або в органах місцевого самоврядування [13, с. 6]. Так, суб'єктом адміністративного права і, відповідно, суб'єктом адміністративних правовідносин є особа, що володіє певним набором характеристик. Зокрема, правосуб'єктністю, тобто здатністю мати права та

здійснювати юридичні обов'язки, що дають можливість таким учасникам вступати в адміністративні правовідносини. Тому С. М. Алфьоров та С. В. Ващенко визначають суб'єкти адміністративного права як осіб, які відповідно до встановленого адміністративного законодавства та адміністративно-правових норм наділені певним обсягом прав та обов'язків у сфері адміністративно-правового регулювання управлінських відносин. Тобто суб'єкти адміністративного права – це особи, які, по-перше, є реальними учасниками адміністративно-правових відносин, володіють адміністративно-правовим статусом і беруть участь в організації державного управління, по-друге, одна зі сторін публічної управлінської діяльності наділена відповідною компетенцією та повноваженнями, наданими законодавством, по-третє, вони можуть бути конкретними учасниками адміністративно-правових відносин, у які вони вступають за власним бажанням або через обов'язок (громадяни, посадові особи) [26, с. 26].

Ю. Старілов також визначає суб'єкти адміністративного права як реальних учасників адміністративно-правових відносин, що мають відповідний адміністративно-правовий статус, беруть участь в організації публічного управління, в управлінській діяльності, а також у процесі управління (адміністративних процедурах) [187, с. 419]. Ураховуючи все зазначене, можемо стверджувати, що правозастосовна сфера адміністративного права охоплює велику кількість учасників, які мають різні повноваження та свої специфічні особливості, як, наприклад, господарські суди України. Вони займають особливе місце в системі суб'єктів адміністративної правозастосовної діяльності. Це, зокрема, пояснюється певним обсягом виконуваних ними функцій [172, с. 55–58].

В юридичній літературі є різні підходи до класифікації функцій судових органів. Так, В. В. Городовенко виділяє:

– соціальні функції – це правозахисна, правозастосовна, регулятивна, правовстановча, компенсаційна, виховна, превентивна, правотворча (нормотворча), інформаційна, функція тлумачення права та функція законодавчої ініціативи;

– організаційні функції – це судовий нагляд, узагальнення судової практики, участь в організаційному забезпеченні судової влади, участь у кадровому забезпеченні судової влади тощо;

– процесуальні функції – це безпосереднє здійснення правосуддя, судовий контроль, встановлення фактів, що мають юридичне значення, тощо [64, с. 75–76].

Зокрема, Р. В. Ігонін поділяє функції суду на дві групи: а) відправлення правосуддя, судовий контроль і судове забезпечення; б) представницька, установча, адміністративно-організаційна, кадрова, аналізу й узагальнення судової статистики, узагальнення судової практики й надання роз'яснень щодо застосування законодавства, інформаційна [83, с. 167–169]. Отже, функції господарських судів, в основу яких покладено виконавчий та розпорядчий характер, мають адміністративну природу правозастосування, що створює передумови для віднесення господарських судів до системи суб'єктів адміністративних правовідносин.

Господарські суди можуть бути як об'єктом управління, так і його суб'єктом. Так, адміністративно-правове забезпечення функціонування господарських судів – регламентована адміністративно-правовими нормами діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, яка спрямована на створення необхідних умов для належного функціонування, в нашому випадку – господарських судів, та встановлена адміністративно-правовими нормами система гарантій належного функціонування останніх [81, с. 39]. Тобто адміністративно-правове забезпечення організації та функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права – це сукупність різних юридичних засобів та методів, що застосовуються суб'єкти державно-владних повноважень із метою створення та забезпечення необхідних умов для якісної організації та функціонування господарських судів.

У контексті викладеного необхідно зазначити, що ефективність здійснення правосуддя в господарській сфері залежить саме від адміністративно-правового забезпечення організації системи господарських судів України. Тобто наскільки вдало, виважено та розумно суб'єкти владних повноважень будуть здійснювати управлінські та організаційно-розпорядчі функції щодо господарських судів, настільки якісно будуть здійснювати правосуддя в державі останні. Слушним з цього приводу є зауваження Л. Москвич, яка стверджує, що вирішальну роль для правильної організації будь-якої системи відіграє не лише законодавче забезпечення, але і її матеріальні джерела та здійснення

ефективного управління щодо них [113, с. 117]. Тобто питання належного забезпечення функціонування господарських судів варто розглядати не лише з позиції їх правової регламентації, але й за рахунок аналізу управлінських процесів [172, с. 55–58].

Отже, можна зробити висновок, що адміністративно-правове забезпечення господарських судів як суб'єктів адміністративного права має два аспекти:

– зовнішній, тобто управлінський вплив суб'єктів владних повноважень на систему господарських судів у цілому. Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності судів у випадку й порядку, визначеними законодавством;

– внутрішній, тобто здійснення організаційно-розпорядчої діяльності безпосередньо в системі самих господарських судів. Це адміністративна діяльність голови суду, апарату суду, судових розпорядників, служби організаційного забезпечення роботи та охорони суду тощо. В контексті викладеного треба погодитися з думкою окремих авторів про те, що якісне судове адміністрування повинне характеризуватися забезпеченням максимальної доступності судів для фізичних та юридичних осіб. Тому здійснення ефективного управління господарськими судами забезпечує авторитет голови суду не лише як професіонала – судді, але й як ефективного керівника. Оскільки чіткий розподіл функцій між судьями та адміністративним персоналом є ознакою ефективної організації правосуддя [191, с. 196].

Отже, можемо зробити висновки, що правовий статус, завдання та функції, які реалізують господарські суди, зміст та сутність їхньої діяльності є відображенням місця останніх у правовій дійсності та в механізмі державного апарату. Зрештою, господарські суди є органами держави та реалізують її владу, а тому вони залучені до сфери управління державою в цілому та окремими її галузями [172, с. 55–58].

Місце господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права зумовлене специфікою правозастосування під час діяльності, їх місцем у публічно-правовому механізмі владарювання, багатоманітністю виконуваних функцій, наявністю вертикальної та горизонтальної структури судових органів та

особливим процедурно-процесуальним характером діяльності. Тому, враховуючи зазначені аспекти та зміст правовідносин, до яких залучені господарські суди, можемо стверджувати, що вони є суб'єктами адміністративного права.

1.2. Сутність та значення адміністративних процедур у діяльності господарських судів

Адміністративні процедури є тією категорією щодо якої на сьогодні відбуваються численні дискусії. Враховуючи чинне законодавство, можна впевнено говорити про те, що їх місце у правовій дійсності взагалі не визначено. За даними окремих дослідників, адміністративні процедури почали вивчати лише у ХХІ столітті. До цього часу ані радянськими, ані вітчизняними науковцями зазначена вище категорія не досліджувалася [24, с. 152]. Але встановлення чіткої системи юридичних процедур, з одного боку, сприяє чіткому визначенню прав та обов'язків відповідних суб'єктів адміністративних правовідносин, а з іншого – позбавляє їх можливості маніпулювати своїм статусом, зводить до мінімуму необґрунтований адміністративний розсуд, виключає надмірну свободу публічних органів і посадових осіб у визначенні допустимого режиму управлінської діяльності [122, с. 224]. Саме адміністративні процедури забезпечують суворий правовий режим додержання прав, свобод громадян і є дієвим захистом проти суб'єктивізму та свавілля з боку органів влади [5, с. 79].

У 2012 році було здійснено спроби унормувати адміністративні процедури, більше того, було розроблено проект Адміністративно-процедурного кодексу України. Незважаючи на те, що головною метою його ухвалення були утвердження та реалізація прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, забезпечення їх гарантій і захисту, визначення порядку діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб щодо забезпечення справедливого, об'єктивного та своєчасного розгляду адміністративних справ відповідно до принципів належного урядування, проте, на нашу думку, він мав занадто звужений предмет правового регулювання та неглибокий зміст. Така позиція обумовлена тим, що законопроект охоплював здійснення адміністративних процедур у сфері діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, хоча де-юре у визначенні

терміну «адміністративні процедури» було зазначено всі органи державної влади, тобто кодекс передбачав урегулювання відносин державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з фізичними і юридичними особами щодо ухвалення адміністративного акта та його виконання [23].

Для того, щоб з'ясувати, що собою по суті являють адміністративні процедури та їх місце в діяльності господарських судів, звернемося до довідкових джерел та монографічних досліджень окремих науковців. Так, із правової точки зору процедура (франц. *procedure*, від лат. *procedere* – просуватися) – порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату. Особливість правової процедури полягає у тому, що це врегульований законом, іншими нормативними актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату. Сутність правової процедури зумовлена характером матеріального правового відношення, реалізації якого вона служить. За його допомогою реалізуються норми права [220, с. 186]. Словник іншомовних слів пропонує під процедурою розуміти офіційно встановлений порядок дій під час обговорення чогось, здійснення або оформлення якихось прав [193, с. 569]. Схоже роз'яснення надає нам і Великий тлумачний словник сучасної української мови [52, с. 1179].

Більшість авторів стверджують, що процедура є частиною процесу, деякі ототожнюють ці два поняття, окремі прихильники «юрисдикційного» підходу розуміють процедуру як діяльність повноважних органів влади так званого позитивного характеру. Але все ж таки, незважаючи на зіставлення цих категорій, більшість із них стверджують, що адміністративні процедури є характерними для адміністративної діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Ми ж, зі свого боку, спробуємо довести той факт, що адміністративні процедури реалізуються також під час діяльності господарських судів, мають ширший зміст та предмет впливу, аніж той, що був закладений у проекті закону.

Спочатку проаналізуємо окремі доктринальні позиції щодо визначення змісту та суті адміністративних процедур. Так, досить детально адміністративні процедури досліджував Ю. М. Фролов, який стверджував, що ними є встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування індивідуальних

адміністративних справ. Ми, звісно, не погоджуємося з цим твердженням у тому, що адміністративні процедури є частиною діяльності лише органів виконавчої влади. У цьому монографічному дослідженні ми вважаємо корисним здійснений цим автором аналіз та узагальнення поглядів щодо формування визначення адміністративних процедур окремими науковцями. Найбільш цікавими, на нашу думку, є погляди:

– Г. Філатова, який стверджував, що адміністративну процедуру варто розглядати як нормативно-правове закріплення, (правову модель) певних видів діяльності, що реалізуються в межах адміністративних правовідносин, яка відбивається в певній установленій законом правовій формі;

– за визначенням В. Галуцька, адміністративні процедури – це встановлений законодавством порядок розгляду й вирішення органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ із метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави;

– О. Миколенко пропонує розглядати адміністративну процедуру як урегульовану адміністративно-процедурними нормами послідовність дій суб'єктів нормотворчої та правозастосовної діяльності, структурованих відповідними процедурними відносинами щодо ухвалення нормативно-правових актів управління та вирішення адміністративних справ;

– В. Тимощук, посилаючись на західний досвід досліджень цього питання, пропонує визначати адміністративну процедуру як установлений законодавством порядок розгляду та вирішення адміністративними органами індивідуальних адміністративних справ [199, с. 694–695];

– Г. Фоміч розглядає адміністративні процедури як порядок діяльності органів державного управління щодо ухвалення нормативно-правових актів управління й вирішення індивідуальних адміністративних справ [198, с. 8].

Проаналізувавши наведені твердження, можемо зробити висновок про те, що адміністративними процедурами є визначений чинним законодавством послідовний порядок управлінської або організаційно-розпорядчої діяльності уповноважених органів державної влади щодо ухвалення конкретного рішення у справі або виконання управлінської функції. Тобто адміністративна процедура –

це такий собі алгоритм дій, який повинен виконати орган державної влади для вирішення конкретної справи. Оскільки в попередньому розділі монографії нами було встановлено, що господарські суди є суб'єктами адміністративного права, оскільки вони ухвалюють організаційно-розпорядчі та управлінські рішення, то можемо стверджувати, що здійснення адміністративних процедур також їм властиве. Тобто уповноважена особа господарського суду в межах чинного законодавства може прийняти акт (рішення) в результаті здійснення управлінської або організаційно-розпорядчої діяльності, зокрема, таке рішення не обов'язково може бути пов'язане зі здійсненням правосуддя. Більше того, адміністративні процедури можуть здійснюватися щодо суддів господарських судів та уповноважених ними осіб, адже вони входять до загальної системи правосуддя та, відповідно – до структури органів державної влади. Так, наприклад, досить цікавою для нас є позиція Г. Ф. Фоміч, яка до складу адміністративних процедур відносить процедуру щодо вступу на службу, процедуру оцінювання діяльності публічних службовців, процедури щодо просування по службі, тощо [198, с. 9–11], тобто в межах дослідження автор підтримує ідею, що адміністративні процедури – це не тільки адміністративна діяльність органів державної влади щодо ухвалення конкретного рішення у справі, а визначена діяльність органів влади щодо реалізації управлінської функції, результатом якої є ухвалення владного рішення.

У контексті викладеного підтримуємо також позицію А. І. Кравченко, який наголошує на тому, що поняття «адміністрація» є синонімом до поняття «управління». Автор підкреслює, що адміністрація є діяльністю держави щодо здійснення управління, сукупністю органів державної влади, які реалізують функцію управління [98, с. 175]. Для більш повного розуміння поняття «адміністрація», покладене в основу здійснення адміністративних процедур, вважаємо за необхідне навести визначення поняття «державне управління». В Юридичній енциклопедії мова йде про те, що державне управління – це певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий та розпорядчий характер. Зміст його полягає в організаційному впливі на різні сфери суспільних відносин методом застосування державно-владних повноважень [219, с. 119]. Тому слово «адміністрація» в різних інтерпретаціях означає діяльність органів державної влади, що організовує та впливає на всі сфери правовідносин у суспільстві [191, с. 195].

Отже, зміст адміністративних процедур містить такі елементи:

- мету адміністративних процедур;
- їх правову регламентацію;
- принципи адміністративних процедур;
- порядок здійснення управлінських дій;
- виконання рішень тощо.

Адміністративними процедурами в діяльності господарських судів є визначений чинним адміністративним законодавством послідовний порядок управлінської або організаційно–розпорядчої діяльності суду, судді або уповноваженої особи щодо ухвалення конкретного рішення у справі або виконання управлінської функції. Відповідно, ознаки адміністративних процедур у діяльності господарських судів полягають у тому, що вони:

а) є вираженням управлінської діяльності уповноваженого суб'єкта;

б) є реалізацією компетенції уповноваженого суб'єкта щодо виконання відповідних функцій управління;

в) мають чітко визначену форму зовнішнього вираження державного управління;

г) мають нормативно закріплений порядок реалізації та застосування;

д) надають можливість визначити/підтвердити статус уповноваженої особи щодо реалізації управлінської функції;

е) мають індивідуальну спрямованість.

У процедурному аспекті розрізняють такі категорії осіб:

а) особу, яка звертається із заявою до суб'єкта владних повноважень (наприклад, звернення щодо кандидата на посаду судді);

б) особу щодо прав та обов'язків якої ухвалюють адміністративне рішення за ініціативи суб'єкта владних повноважень (наприклад, призначення судді на посаду);

в) особу, яка вступає в адміністративне провадження з власної ініціативи (наприклад, Державна судова адміністрація України встановлює скорочені строки для процедур припинення діяльності судів як юридичних осіб);

г) особу, яка звертається в адміністративному порядку зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність суддів та уповноважених осіб господарських судів (наприклад, звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді).

Використання адміністративних процедур необхідно в таких правовідносинах, що виникають за обов'язкової участі господарських судів:

– під час регулювання реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків громадян та організацій у відносинах з господарськими судами, тобто неможливість реалізувати права за відсутності відповідних процедур.

– у відносинах, що регулюють застосування посадовими особами господарських судів повноважень, пов'язаних із впливом на громадян, зокрема застосування заходів державного контролю та нагляду, а також інших примусових заходів впливу;

– під час закріплення прав уповноважених осіб господарських судів, пов'язаних із виданням індивідуальних і нормативних правових актів, ухваленням інших видів управлінських рішень, зі здійсненням юридично значущих дій;

– під час здійснення організаційно- або владно-розпорядчих, управлінських дій щодо суддів господарських судів, їх посадових та уповноважених осіб.

Характеризуючи адміністративні процедури, В. Б. Авер'янов зазначає, що в межах їх реалізації виникли такі форми адміністративно-правових норм: 1) виконання норм (акта) – учасники правовідносин усупереч їх волевиявленню повинні точно додержуватися нормативно-правових приписів; 2) використання норм (акта) – активна поведінка суб'єктів правовідносин щодо добровільного здійснення наданих прав; 3) застосування норм (акта) – практичне вирішення конкретних питань методом ухвалення уповноваженим суб'єктом обов'язкових до виконання індивідуальних юридично-владних рішень (акта) відповідно до вимог матеріальних і процесуальних норм [3, с. 168].

Отже, можемо зробити висновок, що значення адміністративних процедур у діяльності господарських судів полягає в:

- а) організаційному забезпеченні діяльності господарських судів;
- б) забезпеченні прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- в) утворенні єдиного підходу/алгоритму дій уповноважених осіб господарського суду щодо ухвалення управлінського рішення;
- г) забезпеченні гласності діяльності господарських судів під час ухвалення та реалізації організаційно-розпорядчих чи управлінських рішень;

г) надання можливості невідним суб'єктам зрозуміти, у якому порядку вони можуть реалізувати своє право або як буде здійснюватися контроль за виконанням покладених на них обов'язків;

д) у забезпеченні примусового виконання рішень в установленому законом порядку;

е) забезпеченні ефективної діяльності господарського суду відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Цікавим є той факт, що адміністративна процедура ніколи не описує саме діяння, оскільки воно є унікальним у кожному конкретному випадку, вона описує вимоги, що ставлять до нього. Ступінь детальності регулювання вимог залежить від того, наскільки важливою є адміністративна процедура для ухвалення підсумкового рішення [10]. До того ж гранична деталізація не потрібна. Будь-яка дія підлягає описанню в процедурі, якщо вона має значення для вирішення справи. Так, ті дії, що мають допоміжний характер (повідомлення особи про те, що її звернення направлено за підвідомчістю, або дія, пов'язана з повідомленням про те, що документи прийшли), мають загальну форму регламентування [10]. А от там, де дії мають принципове значення, що повинне містити ухвалені рішення у справі під час здійснення адміністративної процедури тощо, містять максимально докладне регулювання. Сам порядок дій усередині процедури може бути як лінійним, так і містити певні розгалуження, коли залежно від виконання попереднього рішення відбувається одне з декількох тощо [10].

Відтак, стадіями адміністративної процедури є обов'язкові її елементи. Зміст кожної стадії утворюють передбачені відповідним нормативноправовим актом узгоджені й логічно взаємопов'язані та взаємозалежні дії. Звичайно вони завершуються досягненням поточної мети адміністративної процедури або ухваленням управлінського рішення. Основними стадіями адміністративних процедур є:

а) стадія аналізу ситуації та порушення адміністративної процедури, під час якої збирають і фіксують інформацію про фактичний стан справ, реальні факти, оцінюють перспективу подальшого руху справи, ухвалюють рішення щодо необхідності такого руху;

б) стадія ухвалення рішення у справі є основною складовою будь-якої адміністративної процедури, під час якої відбувається юридичне оцінювання зібраної інформації; усебічно досліджують

матеріали справи з метою встановлення об'єктивної істини та ухвалюють конкретне рішення. Розглядати порушену й підготовлену до розгляду справу з подальшим ухваленням владного рішення у формі індивідуального правового акта повинен лише уповноважений на те орган або посадова особа. Під час розгляду справи компетентний орган або посадова особа повинні безпосередньо вивчити підготовлені матеріали справи, за необхідності витребувати додаткові документи, викликати зацікавлену особу, що бере участь у справі тощо;

в) стадія оскарження (або опротестування) рішення в справі має факультативний характер, тобто може не використовуватися в деяких видах адміністративних процедур;

г) стадія виконання (або звернення до виконання) ухваленого рішення є заключною складовою адміністративної процедури, суть якої полягає в кінцевій реалізації ухваленого у справі рішення [71, с. 13–14].

Є адміністративні процедури в діяльності господарських судів, які мають дещо іншу стадійність. Так, адміністративна процедура у вигляді дисциплінарного провадження поділяється на три стадії, визначені Законом України «Про Вищу раду правосуддя». Зокрема дисциплінарне провадження містить:

- 1) попереднє вивчення та перевірку дисциплінарної скарги;
- 2) відкриття дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності [141, 221].

Так, право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді господарського суду (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників. Дисциплінарну скаргу подають у письмовій формі. Вона повинна містити такі відомості: 1) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) скаржника, його місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку; 2) прізвище, ім'я, по батькові та посаду судді (суддів) щодо якого (яких) подано скаргу; 3) конкретні відомості про наявність у поведінці судді ознак дисциплінарного проступку, який відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може

бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді; 4) посилення на фактичні дані (свідчення, докази), що підтверджують зазначені скажником відомості [141, 221].

Дисциплінарну скаргу підписує скажник та зазначає дату її підписання. Зразок такої дисциплінарної скарги Вища рада правосуддя затверджує та розміщує на офіційному веб-порталі судової влади. Неприпустиме зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, зокрема ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя [141, 221].

Дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за скаргою, що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді господарського суду, а також за анонімними заявами та повідомленнями [164, 221].

Розгляд справи щодо судді господарського суду здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя в порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя» та з урахуванням вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Обов'язки члена Дисциплінарної палати, призначеного для попередньої перевірки відповідної дисциплінарної скарги (доповідач) [221]:

1) вивчення дисциплінарної скарги і перевірка її відповідності вимогам закону та наявності підстав для залишення її без розгляду чи відмови у відкритті дисциплінарної справи;

2) за наявності підстав – повернення дисциплінарної скарги скажнику;

3) за наявності підстав – передання скарги на розгляд Дисциплінарної палати для ухвалення рішення щодо залишення без розгляду та повернення її скажнику або відкриття дисциплінарної справи;

4) за відсутності підстав для залишення без розгляду та повернення дисциплінарної скарги – збирання у разі необхідності інформації, документів, інших матеріалів для перевірки викладених у скарзі обставин та складання вмотивованого висновку з пропозицією щодо відкриття чи відмови у відкритті дисциплінарної справи [221].

Дисциплінарна палата розглядає висновок доповідача та додані до нього матеріали без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, за результатами такого розгляду ухвалює

рішення про відкриття або відмову у відкритті дисциплінарної справи. Розгляд дисциплінарної справи відбувається у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, в якому беруть участь суддя, скаржник, їх представники. За результатами розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата ухвалює рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову в притягненні його до дисциплінарної відповідальності [141, 221].

Важливою адміністративною процедурою в діяльності господарських судів є звернення громадян. Оскільки розвиток демократії в європейських державах означає, що для громадян важливо знати про те, як функціонують установи судової системи. Тому правосуддя є важливим компонентом демократичного суспільства. Воно має на меті вирішення спорів між сторонами за допомогою ухвалення рішень, виконання як «нормативної», так і «просвітницької» ролі, надання громадянам відповідних настанов, інформації та запевнення щодо права, його практичного застосування. Але, як показують статистичні дані, найчастіше громадяни звертаються не з «просвітницькою» метою, наприклад щодо роз'яснення статусу господарського суду та його повноважень, організації роботи суду, тощо, а з причин недовіри до суду, його корумпованості, недодержання прав осіб, неналежного ознайомлення з матеріалами суду тощо.

Ураховуючи ці обставини, адміністративні процедури в контексті взаємодії з населенням та громадськістю варто розвивати у двох напрямках: по-перше, методом забезпечення дисципліни та законності в діяльності суддів господарських судів, розвитку етичних норм працівників суду, тощо; по-друге, здійснювати роз'яснювальну роботу серед населення щодо діяльності господарських судів. Для цього необхідно враховувати Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство». В цьому документі з метою формування просвітницької ролі судів у демократичному суспільстві рекомендовано забезпечити здійснення таких заходів:

- 1) створення в судах відділів, відповідальних за прийом та інформування громадян;
- 2) поширення друкованих матеріалів, відкриття Інтернет-сайтів, за які суди несуть відповідальність;

3) створення судами календаря освітніх форумів та/або регулярних зустрічей, відкритих, зокрема для громадян, громадських організацій, політиків, студентів [56].

Враховуючи викладений матеріал, можемо перейти до формулювання принципів адміністративних процедур. Принципами, або основними ідеями, вихідними положеннями, на яких ґрунтуються здійснення та реалізація адміністративних процедур, є такі:

– принцип законності – господарський суд або уповноважений ним особи здійснюють розгляд справи та ухвалюють за нею рішення відповідно до норм чинного законодавства, а також на підставі міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

– принцип презумпції достовірності – тобто подані заявниками відомості про фактичні обставини розглянутої господарським судом справи вважаються достовірними та справжніми в усіх випадках до того моменту, поки протилежне не буде доведено господарським судом або уповноваженою ним особою;

– принцип рівного доступу усіх учасників до здійснення адміністративної процедури – господарський суд або уповноважена ним особа повинні забезпечити однаковий доступ і ставлення до всіх учасників, залучених до здійснення адміністративної процедури та ухвалення процедурних рішень;

– принцип заборони зловживання правом – тобто застосування господарським судом будь-якого правового акта тільки в суворій відповідності з його змістом і головною метою. Неприпустимими є зловживання прогалинами або недоліками чинного законодавства в процесі реалізації адміністративної процедури;

– принцип заборони свавілля – тобто безумовне виключення з адміністративної практики господарського суду проявів нерівного підходу в оцінюванні одних і тих самих фактичних обставин справи в однакових правових ситуаціях;

– принцип використання повноважень з належною метою – господарський суд під час розгляду конкретної справи зобов'язаний використовувати свої повноваження з метою, з якою такі повноваження йому надані;

– принцип заборони бюрократичного формалізму – тобто заборона для господарських судів та уповноважених ним осіб обтяжувати зацікавлених осіб обов'язками або відмовляти їм у

наданні права лише з метою додержання їх внутрішньоорганізаційних правил і вимог;

– принцип обґрунтованості – господарський суд або уповноважена ним особа під час реалізації адміністративної процедури та ухвалення відповідного акта повинні враховувати усі обставини, що мають значення для розгляду справи. Забезпечення всебічності та повноти з'ясування усіх обставин кожної конкретної справи є обов'язковою умовою здійснення адміністративних процедур;

– принцип безсторонності (неупередженості) господарського суду під час ухвалення рішення у справі – не допускається будь-яка неправомірна зацікавленість суду в результатах розгляду та вирішення справи;

– принцип оперативності та економичності – тобто здійснення адміністративної процедури та розгляд справи в досить короткі терміни і з розумною економією сил і засобів господарського суду під час здійснення своїх повноважень;

– принцип гласності та відкритості – господарський суд або уповноважена ним особа зобов'язані в порядку, установленому законом, забезпечувати реалізацію права кожного на доступ до інформації, що пов'язана зі здійсненням господарським судом владних повноважень;

– принцип пропорційності – господарський суд або уповноважена ним особа під час вирішення кожної конкретної справи зберігає баланс між цілями та завданнями, на досягнення яких спрямована адміністративна процедура, і будь-якими можливими негативними наслідками для прав, свобод та інтересів особи, що можуть настати в результаті ухвалення рішення у справі;

– гарантування прав особі – фізичній або юридичній особі гарантоване право на участь у здійсненні адміністративної процедури.

Отже, як ми встановили, унаслідок реалізації та здійснення адміністративної процедури уповноважена особа господарського суду приймає акт, наприклад, ухвалу (щодо вжиття запобіжних або забезпечувальних заходів у господарському процесі, затвердження мирової угоди між сторонами спору тощо), наказ (що є безспірним організаційно-розпорядчим/виконавчим документом, який, наприклад, надає право стягувачу здійснювати примусове виконання рішення господарського суду), розпорядження, готує листи тощо.

Відповідно, організаційно-розпорядчі документи можуть мати письмову або електронну форму залежно від потреби. Зокрема, документ повинен містити обов'язкові для нього реквізити у відповідному порядку їх розташування, встановленому державним стандартом: найменування суду, найменування виду документа (крім листів), заголовок до тексту, дату, номер, текст, підпис тощо. У процесі підготовки та оформлення можливе використання інших реквізитів, якщо цього вимагає призначення документа [85].

Отже, в організаційно-розпорядчому документі, що ухвалює уповноважена особа внаслідок здійснення адміністративної процедури, обов'язково повинні бути зазначені такі реквізити:

1) назва документа, дата видачі та найменування суду (органу), який його видав;

2) дата ухвалення й номер рішення, за яким видано виконавчий документ;

3) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб), наприклад, стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за його наявності (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника за його наявності (для фізичних осіб – платників податків), а також інші відомості, якщо вони відомі суду, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, такі як дата й місце народження боржника, місцезнаходження майна боржника тощо;

4) резолютивна частина рішення;

5) дата набуття чинності рішення;

б) строк пред'явлення виконавчого документа до виконання [95].

Найменування акта повинне відповідати компетенції суду та змісту організаційної чи розпорядчої дії (наказ, розпорядження, доручення, довідка, договір тощо), що документується. Датою його ухвалення є дата підписання останнього (зокрема електронним цифровим підписом); для документа, ухваленого колегіальним органом, – дата ухвалення рішення; для документа, який підлягає затвердженню, – дата затвердження. Такі організаційно-розпорядчі документи господарських судів можуть бути адресовані органам,

підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам), їх структурним підрозділам або конкретним особам.

Зазвичай текст документа складається з трьох частин:

1) вступної, в якій викладено підстави для виготовлення документа;

2) описової, в якій викладено обставини, факти, посилання на нормативні акти, аргументацію автора документа;

3) резолютивної, в якій викладено висновки, пропозиції, клопотання, рекомендації, рішення тощо [152].

Отже, рішення за адміністративними процедурами у сфері діяльності господарських судів можна поділити на два види:

– проміжні рішення – актуальні, якщо процедура є складною й на певних етапах необхідна фіксація результатів раніше здійснених дій (наприклад, під час передавання справи від одного суб'єкта до іншого). Типові варіанти проміжних рішень: передавання справи на наступну стадію, повернення справи на попередню стадію, передавання справи за підвідомчістю, призупинення справ до настання певних обставин тощо [10];

– підсумкові рішення – ті рішення, що вирішують справу по суті або завершують адміністративну процедуру за умов неможливості вирішення справи по суті [10].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що здійснення правосуддя є процесуальною функцією, в результаті якої оголошують судові рішення. Процесуальні завдання вирішують на судових засіданнях спеціальні суб'єкти – сторони, судді, секретарі. Але до організації судових засідань потрібно залучити велику кількість людей, які безпосередньо до судового засідання та розгляду справи відношення не мають, але роблять це можливим. Ці люди забезпечують судочинство, і саме вони є основою організації людей, яка називається «суд». Забезпечення здійснення правосуддя є організаційною діяльністю. Такий розподіл на процесуальну й організаційну сферу потрібен для того, щоб відділити саме правосуддя від його забезпечення [84, с. 17]. Тому можемо стверджувати, що адміністративні процедури в діяльності господарських судів впливають на організаційне забезпечення їх діяльності. Саме від їх здійснення залежить якісне кадрове, фінансове, матеріальне, інформаційне забезпечення господарських судів. Правильна організація діяльності суду гарантує ефективне здійснення ним своїх функцій та завдань.

1.3. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами

У процесі діяльності господарських судів та забезпечення ними здійснення правосуддя в їх структурі виникають організаційні зв'язки, які потребують обов'язкового адміністративно-правового регулювання. Саме використання адміністративно-правових норм під час здійснення організаційно-розпорядчої діяльності господарських судів обумовлює виникнення адміністративних правовідносин. Проте адміністративно-правові відносини не вичерпують усього переліку відносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами. Більше того, ми можемо впевнено стверджувати, що відносини в господарських судах можуть мати конституційно-правовий, цивільно-правовий, трудовий, фінансовий, господарсько-процесуальний характер, тощо. Тому метою цього підрозділу є визначення структури, змісту та особливостей адміністративно-правових відносин, що виникають під час здійснення правосуддя господарськими судами, а також відмежування їх від інших правовідносин.

По-перше, варто зазначити, що адміністративно-правовими відносини стають внаслідок реалізації державної волі, вираженої у формі адміністративно-правового акта. Тобто підставою виникнення, зміни чи припинення адміністративних правовідносин є адміністративно-правова норма. По-друге, адресати норм (ті особи, на яких спрямована дія таких норм) не можуть відмовитися від виконання приписів, установлених в адміністративно-правовій нормі, тобто не вступити в адміністративно-правові відносини. Більше того, вони не можуть вийти за встановлені межі державних настанов, що регламентують їх взаємні права та обов'язки [18, с. 126]. Такий порядок вступу в правовідносини є характерною особливістю адміністративно-правового регулювання.

Розкриваючи зміст та сутність адміністративних правовідносин, звернемося до нормативно-інформаційних джерел та доктринальних досліджень. Так, Велика юридична енциклопедія визначає адміністративно-правові відносини як суспільні відносини, що врегульовуються нормами адміністративного права, є організаційними та мають владний характер [38, с. 24]. При цьому

сутність адміністративних правовідносин вбачається у взаємодії з реальними суспільними відносинами, що становлять їх зміст та існують як реальні відносини. Особливість останніх полягає в тому, що такі правовідносини виникають в особливій сфері – сфері державного управління, тобто в процесі здійснення уповноваженими особами владно-розпорядчої або управлінської діяльності. Отже, адміністративно-правовими є відносини, урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають, змінюються чи припиняються у сфері реалізації державного управління. Схоже тлумачення змісту цих правовідносин можемо знайти в працях таких відомих адміністративістів як О. Коренєв, О. Альохін, Д. Бахрах, Ю. Битяк та інших. Не можемо не зупинитися на формулюванні змісту адміністративних правовідносин у працях тих дослідників, які відштовхувалися від ключової ролі владного суб'єкта. Так, О. Якуба розглядає адміністративно-правове відношення як суспільне, що регулюється адміністративно-правовою нормою, де одна зі сторін наділена правом вимагати від іншої сторони в разі виконавчо-розпорядчої діяльності поведінки, зазначеної в адміністративно-правовій нормі [222, с. 53]. Аналогічний підхід можемо знайти в праці А. Ключніченко, який стверджував, що адміністративно-правові відносини – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, де їх учасники є носіями прав та обов'язків у сфері державного управління [91, с. 81].

Визначення адміністративних правовідносин у судовій гілці влади є досить складним питанням. Ще складнішим виявилось виокремлення адміністративних процедур у діяльності господарських судів. Але ми повинні розуміти, що суди будь-якої спеціалізації утворюють систему, яка має чітку структуру та ієрархію. Такий стан речей обумовлює здійснення організаційно-розпорядчих та управлінських дій щодо підпорядкованих суб'єктів, зокрема вони можуть реалізовуватися на засадах рівності сторін, де кожна з них зобов'язана виконати конкретні вимоги адміністративно-правових норм. Тому наявність адміністративних правовідносин у судовій гілці влади є беззаперечною.

Отже, адміністративними правовідносинами, що виникають у діяльності господарських судів, є відносини врегульовані нормами адміністративного права, зміст яких полягає у здійсненні однією стороною організаційних, розпорядчих та управлінських дій щодо іншої, де однією зі сторін обов'язково є господарський суд. При

цьому господарські суди можуть бути як суб'єктом владних повноважень, так і суб'єктом, на який спрямовано владно-розпорядче рішення. Конкретні адміністративно-суб'єктні властивості господарських судів проявляються через взаємодію з відповідними державними органами або окремими зовнішніми чи внутрішніми структурами, пов'язаними з діяльністю господарського суду.

Ураховуючи викладене, вважаємо доцільним виокремити особливості адміністративних правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами. Ними є такі:

– адміністративно-правові відносини виникають на основі здійснення організаційно-розпорядчої чи управлінської діяльності як самими господарськими судами, так і у випадках, коли таке відношення здійснюється щодо них;

– адміністративно-правові відносини мають публічний характер;

– адміністративно-правові відносини регулюють та охороняють переважно публічно-правові інтереси, що виникають у здійсненні правосуддя. Часто публічний інтерес трактують просто, як державний. Однак це не зовсім так. Під час здійснення державного управління охорону публічно-правового інтересу варто розуміти як адекватну реакцію державних органів влади та управління на вимоги суспільства у створенні надійного соціально-економічного захисту або здійсненні ефективної правоохоронної діяльності;

– один із суб'єктів адміністративно-правових відносин обов'язково наділений владними повноваженнями щодо іншого;

– об'єктом здебільшого є дії, діяльність, поведінка людей, здійснення яких є реалізацією адміністративно-правових відносин. Інколи в адміністративно-правових відносинах (зазвичай, організаційно-майнового характеру) об'єкт складний: поведінка людей і майно – «предмет», а також можуть бути нематеріальні об'єкти – честь та гідність людини і громадянина тощо;

– адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами, можуть здійснюватися на засадах рівності сторін, де кожна з них зобов'язана виконувати конкретні вимоги адміністративно-правових норм;

– адміністративно-правові відносини виникають з ініціативи однієї сторони (зазвичай згода іншої не потрібна). Крім того, вони можуть виникнути і за відсутності бажання іншого їх учасника;

– суб'єкти адміністративно-правових відносин, які порушили вимоги адміністративно-правових норм, несуть відповідальність перед державою в особі її органів;

– для адміністративних правовідносин характерно те, що вони не обмежені рамками своєї галузі – адміністративного права. Вони проникають в інші галузі права і в передбачених законом випадках регулюють відносини, що стосуються предмета інших галузей;

– відповідальність сторін адміністративних правовідносин у разі невиконання або неналежного виконання своїх зобов'язань настає не одна перед одною, а перед державою, оскільки порушення у сфері адміністративного права вважаються як порушенням, спрямованим проти публічних інтересів.

Із визначення та ознак адміністративних правовідносин, які виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами, можемо побачити, що такі правовідносини тісно пов'язані з правовідносинами інших галузей права. Тому сформульовані нами вище ознаки адміністративно-правових відносин повинні бути покладені в основу відмежування їх від усієї сукупності інших правовідносин, що також виникають у процесі здійснення правосуддя.

Отже, господарські суди є самостійними об'єктами державного управління, тому відносини в цій сфері є адміністративними, але потрібно чітко їх відмежовувати від конституційно-правових відносин, цивільно-правових, трудових, фінансових та господарсько-процесуальних відносин, що також виникають між учасниками в процесі здійснення правосуддя. Оскільки адміністративне право за своїм змістом є похідним від конституційного, адже воно розвиває та конкретизує норми та основні положення Конституції України, зупинимося спочатку на конституційно-правових відносинах, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами. Крім того, норми конституційного права є вихідною основою для норм адміністративного права, бо Конституція України закріплює основні засади здійснення правосуддя в державі та її судоустрою. Тому в контексті зазначеного будемо розмежовувати предмети правового регулювання та сфери впливу правових норм конституційного та адміністративного права. Але особливості адміністративно-правового регулювання відносин, що виникають під час здійснення правосуддя господарськими судами, ми вже розглянули вище, тому зупинимося більш детально на конституційно-

правових нормах, що врегульовують однойменні правовідносини. Так, певна річ, адміністративне право є профілюючою, фундаментальною галуззю публічного права і, як і конституційне, воно опосередковує функції публічної влади в державі, регулює відносини, що забезпечують загальні (публічні) інтереси суспільства, але все ж таки відмінності адміністративно-правових та конституційно-правових відносин очевидні.

Так, підставою виникнення конституційно-правових відносин є безпосередня практична діяльність суб'єктів конституційного права, унаслідок якої встановлюються юридичні зв'язки між відповідними суб'єктами, в яких один із них має відповідні права, визначені Конституцією, а другий – кореспондуючі їм обов'язки, або ж обидва пов'язані взаємними правами та обов'язками. Формальною підставою виникнення означених правовідносин, відповідно, є конституційні норми. До того ж, окремі автори серед особливостей конституційно-правових відносин виділяють:

а) комплексний характер конституційно-правових відносин, у зв'язку з чим конституційна відповідальність, наприклад, може мати риси відповідальності влади в цілому перед громадянами або відповідальності конкретних органів та їх посадовців;

б) конституційно-правові відносини виникають у сфері реалізації влади народом, є різновидом політико-правових відносин, яким притаманне особливе коло суб'єктів, що реалізують свої права та обов'язки за допомогою норм Конституції України [100, с. 5].

Певна річ, за таких обставин можна було б стверджувати, що конституційно-правові та адміністративно-правові відносини є категоріями тотожними або такими, які варто розглядати як частину й ціле, оскільки, як ми уже зазначали вище, адміністративно-правові норми є ніби продовженням, уточненням конституційно-правових. Але варто акцентувати на тому, що конституційно-правові відносини за своїм змістом та суттю є політичними відносинами. Враховуючи викладене та підтримуючи окремі позиції В. І. Полевого, виокремимо наступні особливості конституційно-правових відносин, ними є такі:

– політичний характер правовідносин. Зміст політичних відносин характеризують відносини держави та суспільства, влади й народу (тобто відносинами функціональної політичної диференціації), класів, груп і верств суспільства, структурною соціально-політичною диференціацією суспільства, а на рівні внутрішньогрупового, міжгрупового та міжіндивідуального

спілкування – ступенем розвитку суспільного процесу, його демократизації, політичними свободами, доступністю інформації і контактів, тобто також і матеріальними можливостями людини, особливо рівнем політичної культури суспільства [63];

– конституційно-правові відносини спрямовані на досягнення політичної стабільності та прогнозованості, що є важливими передумовами функціонування та розвитку політичної системи в Україні;

– закріплення на рівні конституційного законодавства особливого механізму застосування відповідальності, що зумовлено спеціальним правовим статусом суб'єктів таких правовідносин (наприклад, однією зі сторін може бути Президент України, політична партія тощо) [131 с. 8].

Тому, відмежовуючи конституційно-правові відносини від адміністративно-правових, зазначимо, що судді не є суб'єктами політико-правових відносин, а отже, не можуть бути суб'єктами конституційно-правових відносин, оскільки Основний Закон держави чітко закріплює аполітичну спрямованість діяльності судів. Судова гілка влади має особливе положення в загальній системі розподілення влади в державі, що досить переконливо обґрунтовано в юридичній літературі.

Далі пропонуємо дослідити відмежування адміністративних правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами, від цивільно-правових відносин. Особливістю цивільно-правових відносин є те, що їх учасники (суб'єкти) характеризуються юридичною рівністю, майновою відокремленістю та певною автономією (вільним волевиявленням), що не є характерним для адміністративно-правових відносин. Але маємо наявність цивільно-правового компонента в правовому статусі господарських судів за рахунок того, що господарський суд є юридичною особою. За таких обставин господарські суди мають цивільні права та обов'язки щодо третіх осіб. Крім того, поряд із зобов'язальними відносинами, господарські суди беруть участь у майнових відносинах, володіючи правом оперативного управління щодо закріпленого за ними майна. Проте основну діяльність господарських судів не можна розглядати як сферу надання цивільно-правових послуг (виконання робіт), оскільки вона має більш складний, комплексно-правовий характер, а саме – здійснення правосуддя.

Проте не будемо забувати про цивільно-правову відповідальність судді господарського суду. Ще в Законі Хаммурапі (1795–1750 рр. до н. е.) містилося правило: «Якщо суддя розглянув справу, ухвалив рішення та виготовив документ із печаткою, а потім своє рішення змінив, то цього суддю потрібно звинуватити в зміні рішення, винесеного ним, а позовну суму, що містилася в рішенні, він має сплатити у 12-кратному розмірі; крім того, на зборах його повинні вигнати із суддівського крісла, і він не повинен повертатися й засідати разом із суддями в суді» [203, с. 97; 125, с. 123]. Сучасні науковці продовжують спори щодо цивільно-правової відповідальності суду та суддів. Л. М. Москвич стверджує, що цивільна відповідальність судді повинна наставати тільки в разі серйозного нехтування ним своїми обов'язками, явних зловживань, грубої недбалості або злочину. Проте одразу виникає запитання: «Що є серйозним нехтуванням та які його межі, які зловживання є очевидними тощо?» На думку автора, загальним правилом має бути відповідальність держави за помилки або порушення закону з боку цілком конкретних суддів, оскільки вони виконують свої функції не як приватні особи, а від імені держави [126, с. 205]. Така думка є цілком раціональною, але на законодавчому рівні вважають доцільним чітко визначити передумови цивільно-правової відповідальності судді, розмежувати випадки, коли відшкодування за збитки, завдані під час здійснення правосуддя, повинна нести держава, а коли сам суддя – безпосередньо або в порядку регресу.

Крім цивільно-правової складової, в діяльності господарських судів під час здійснення ними правосуддя потрібно відзначити наявність трудових правовідносин. Ними є врегульовані нормами права відносини щодо застосування праці громадянина як працівника (робітника або службовця), який уклав трудовий договір із підприємством, установою, організацією або фізичною особою. Ці відносини регулюють норми трудового права, через що сторони наділені взаємними правами та обов'язками, а їх виконання забезпечене примусовою силою держави. Інакше кажучи, це врегульовані нормами трудового права суспільні відносини між працівником і власником або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, у яких одна сторона – працівник – зобов'язується виконувати роботу за певною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а друга – власник або уповноважений ним орган чи фізична особа –

зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату та забезпечувати умови праці, передбачені законодавством, колективним договором і угодою сторін. Зміст трудових правовідносин відповідно становлять права та обов'язки їх суб'єктів [135, с. 324–325].

Трудові відносини, звичайно, виникають і в процесі діяльності господарських судів України. Це правовідносини, що виникають під час реалізації трудових прав, а саме: судді мають право на працю, відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня та про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові й безпечні умови праці, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) в установленому законом порядку, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності та інші права, встановлені законодавством. Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема, порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі в страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [92]. Та, незважаючи на юридичну силу Кодексу законів про працю України, для суддів, зокрема господарських судів, є спеціальне законодавство. Так, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», незалежність судді забезпечується, з-поміж іншого:

- особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- недоторканністю та імунітетом судді;
- окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;

– визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

– правом судді на відставку [164].

Здебільшого великі суперечки викликає дисциплінарна відповідальність суддів, яку одні науковці відносять до трудових правовідносин, другі – до службових, а треті – взагалі до адміністративних. Розглядати дисциплінарну відповідальність суддів як службову відповідальність ми вважаємо недоречним тому, що дія Закону України «Про державну службу» не поширюється безпосередньо на суддів. Щодо відмежування дисциплінарного провадження в трудовому праві та дисциплінарного провадження в адміністративному праві, будемо виходити з нормативної складової, що полягає в поділі законодавства на загальне та спеціальне. Загальне законодавство закріплює основи трудових правовідносин. Загальні принципи, розроблені в ньому, не можуть бути скасовані методом ухвалення спеціального законодавства. Тобто загальне законодавство у сфері трудового права встановлює обов'язковий для всіх без винятку працівників мінімум трудових прав. Зі свого боку, спеціальне законодавство відбиває особливості праці як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру [174]. Воно направлене на те, щоб унормувати конкретну (однорідну) сферу правовідносин. Тому, коли постає питання про те, яку норму (загальну чи спеціальну) обрати, певна річ, спеціальна норма буде правозастосовною. Підтвердженням цього є положення Листа Міністерства юстиції України від 26.12.2008 р. № 758-0-2-08-19 «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії», в якому зазначено, що за умов розбіжності між загальним і спеціальним нормативно-правовим актом перевагу надають спеціальному, якщо він не скасований виданим пізніше загальним актом [215].

Дисциплінарне провадження щодо судді регламентоване Законом України «Про Вищу раду правосуддя», який є адміністративно-правовим актом, тому й відносини, що виникають у процесі здійснення дисциплінарного провадження щодо судді, варто вважати адміністративними, а не трудовими. Здебільшого дисциплінарні провадження щодо суддів здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя. За результатами розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата ухвалює рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про

відмову в притягненні його до дисциплінарної відповідальності. Відповідне рішення за своїм змістом є владно-розпорядчим, а тому охоплює норми адміністративного права, а відносини, що виникають у зв'язку з цим, набувають статусу адміністративно-правових.

Варто також зупинитися на фінансових правовідносинах, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами, та їх відмежуванні від адміністративних. Фінансові правовідносини є юридичною формою закріплення економічних відносин, тобто сукупністю врегульованих фінансово-правовими нормами суспільних відносин, учасники яких є носіями юридичних прав та обов'язків у сфері мобілізації, розподілу й витрачання публічних фондів коштів. Таким правовідносинам притаманний цілий ряд особливостей, а саме:

– такі відносини завжди є грошовими. Виокремлення цієї риси пов'язано з дією законів вартості та товарно-грошових відносин;

– наявність специфічної стадії суспільного відтворення – відносини розподілення. Розподільний характер фінансових відносин закладено у самих функціях фінансів, передусім у функції створення грошових фондів – централізованого, що зосередився в державному бюджеті, і децентралізованих, до яких належать грошові кошти установи;

– організаційність. Організація фінансових відносин належить до функцій держави, яка видає нормативно-правові акти та стає організатором і координатором економічного життя суспільства загалом;

– суб'єктивний склад, обумовлений генезисом фінансів. У фінансових відносинах одним із суб'єктів завжди є держава або уповноважений нею орган державної влади. Наявність такого суб'єкта обумовлює державно-владний характер цих відносин, установлений діяльністю держави. Тобто фінансові правовідносини, як і адміністративно-правові, мають імперативний, державно-владний характер. Обумовлено це тим, що такі відносини безпосередньо стосуються найголовнішої сфери виробничих відносин, відносин власності [127, с. 135].

У контексті викладеного варто зазначити, що функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснюють:

1) Верховний Суд – щодо фінансового забезпечення його діяльності;

2) Державна судова адміністрація України – щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, зокрема господарських, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України;

3) Вища рада правосуддя – щодо фінансового забезпечення її діяльності.

Ознайомившись із особливостями фінансових правовідносин, можемо стверджувати, що вони мають багато спільних рис, зокрема щодо методу правового регулювання, суб'єктного складу тощо. Але різними є предмети, тобто коло суспільних відносин, які регулюють галузі адміністративного й фінансового права окремо. Тобто фінансове право не охоплює організаційно–розпорядчу діяльність господарських судів, а лише регулює суспільні відносини щодо формування, розподілення та використання публічних фондів грошових коштів господарськими судами.

Не будемо забувати про господарсько-процесуальні відносини, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами. Існування господарських процесуальних правовідносин зумовлене потребою упорядкування діяльності господарських судів під час розглядання та вирішення господарських спорів. Ці відносини виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу під час розглядання та вирішення господарських спорів, перегляду рішень господарського суду та їх виконання. Господарські процесуальні правовідносини – це врегульовані нормами господарського процесуального права відносини, що виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу під час розглядання і вирішення господарських спорів, процесу перевірки законності та обґрунтованості прийнятих судових рішень та їх виконання [49, с. 16, 65].

Матеріальним (фактичним) змістом господарських процесуальних правовідносин є діяльність господарського суду щодо дослідження обставин справи, її юридичної кваліфікації та винесення акту застосування права, а також дії зацікавлених у справі осіб у зв'язку із її розгляданням та ухваленням рішення (поведінка суб'єктів цих відносин), тоді як юридичний зміст господарських процесуальних правовідносин становлять суб'єктивні юридичні права й обов'язки, встановлені нормами господарського процесуального права [205, с. 59, 65]. Господарські процесуальні правовідносини

виникають на підставі процесуальних норм, одночасно норми процесуального права реалізуються у цих відносинах. Тобто особливістю господарських процесуальних правовідносин є те, що вони можуть існувати лише в правовій формі, а не як фактичні відносини, тобто вони існують, оскільки існує господарський процес, урегульований нормами права. У господарському процесі суддя господарського суду, інші учасники здійснюють лише процесуальні дії, передбачені нормами господарського процесуального права [46, 65].

Отже, адміністративно-правові відносини, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами, складаються з регламентованих нормами адміністративного права комплексу зовнішніх та внутрішніх організаційно-розпорядчих та управлінських відносин. Говорячи про зовнішню сторону таких правовідносин, варто зазначити про те, що їх метою є організація роботи суду як органу державної влади, який спроможний реалізовувати функції та завдання держави. Тобто господарські суди за таких обставин є об'єктами регулювального впливу норм адміністративного права. Здебільшого адміністративна правосуб'єктність господарських судів є передумовою для набуття ними цивільно-правової, фінансової та інших видів правосуб'єктності та виникнення трудових правовідносин.

Щодо внутрішньоорганізаційних правовідносин, тобто тих відносин, що виникають у межах діяльності конкретного господарського суду, то розглядаючи їх як адміністративні (ті, які мають управлінський, владний характер), варто виходити з мети та цілей їх утворення. Господарські суди своєю головною метою мають здійснення правосуддя. Така діяльність є публічною і може бути визначена як така, що вирішує суспільно значущі питання. Тобто здійснення та реалізація правосуддя є особливою сферою суспільних відносин, у якій завжди є присутнім державний, а отже, публічний, суспільний інтерес. А регулювання, яке здійснюють методом саморегуляції (тобто через внутрішнє управління), є одним із самостійних видів адміністративно-правового регулювання у сфері правосуддя [200, с. 192].

Отже, основна природа правовідносин, що виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами – публічна, вона є визначальною для всієї системи взаємозв'язків у межах організації судоустрою України.

1.4. Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Діяльність будь-якого органу державної влади потребує нормативно-правового регулювання. Обумовлено це необхідністю упорядкувати суспільні відносини, що, по-перше, виникають між вищими та нижчими органами та їх службовими й посадовими особами однієї галузевої спрямованості; по-друге, врегулювати суспільні відносини, що виникають безпосередньо між співробітниками конкретного органу державної влади; по-третє, упорядкувати суспільні відносини, що виникають між органами державної влади та їх посадовими особами з іншими підприємствами, установами організаціями, зокрема громадськими організаціями та окремими фізичними особами, які не перебувають в їх безпосередньому підпорядкуванні; по-четверте, урегулювати суспільні відносини, що виникають між органами державної влади та їх посадовими особами однієї галузевої спрямованості з аналогічними структурними одиницями іншої галузевої спрямованості, а також іншими органами державної влади. Отже, нормативно-правове регулювання є інструментарієм упорядкування зазначених вище суспільних відносин та досягнення цілей державної влади.

Правові засади організації діяльності господарських судів містять у собі цілу низку нормативно-правових актів різної юридичної сили, що є основою функціонування цих судів та реалізації суддями своїх повноважень. Але перед тим, як перейти до безпосереднього дослідження правового регулювання організації діяльності господарських судів, вважаємо доцільним коротко зупинитися на сутності та змісті категорії «правові засади». Так, семантичне дослідження терміну «засади» зводиться до такого його розуміння: а) основа чогось, головне, на чому ґрунтується, що-небудь; б) вихідне, головне положення, принцип, основа світогляду, правило поведінки; в) спосіб, метод здійснення чого-небудь [185, с. 300, 186, с. 92]. Отже, правовими засадами діяльності будь-яких органів державної влади, зокрема господарських судів, є сукупність нормативно-правових актів, на яких ґрунтується організаційна діяльність цих органів. Правові засади знаходять своє вираження в різних нормативно-правових актах, змістовне навантаження яких диференціюють залежно від мети їх ухвалення, наприклад щодо

закріплення компетенції та повноважень посадових осіб господарських судів; щодо визначення організаційної структури господарського суду; щодо упорядкування процесуальної діяльності господарських судів; щодо визначення методів їх взаємодії тощо.

Будь-який процес організації діяльності органу державної влади потребує особливої уваги, оскільки він направлений на упорядкування роботи, вироблення єдиного механізму належного його функціонування та забезпечення державної політики в конкретній сфері суспільних відносин. Без наявності організаційного нормативного впливу в межах діяльності державних органів можна було б спостерігати хаотичність та невизначеність у роботі й закріпленні повноважень, нівелювання роботи щодо виконання службовими та посадовими особами своїх завдань та функцій, прояви бюрократизму тощо.

Організація діяльності господарських судів чітко регламентована чинним законодавством та вміщує в собі дворівневу систему нормативного забезпечення. До першого рівня варто віднести акти законодавства (законодавством є уся сукупність нормативно-правових актів, що існують у державі як вияв прав), зі свого боку, їх варто поділити на нормативно-правові акти загального спрямування та нормативно-правові акти спеціального спрямування, де останні поділяються на керівні та супутні акти законодавства залежно від мети ухвалення цього джерела. До другого рівня належать акти внутрішнього регулювання.

Так, до актів законодавства загального спрямування варто віднести Конституцію України, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про очищення влади», «Про запобігання корупції» та ряд інших. Специфіка такого нормативного регулювання полягає в тому, що ці акти були ухвалені для урегулювання широкого кола суспільних відносин, а не їх однорідної сфери. Проте окремі їх положення частково чи опосередковано стосуються організації діяльності господарських судів. Наприклад, п. 14 ст. 92 Конституції України встановлює, що виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація та діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів та установ виконання покарань, порядок

виконання судових рішень, засади організації та діяльності адвокатури [96].

Зокрема Конституція України містить окремий розділ VIII, присвячений правосуддю, у ньому зазначено, що судоустрій в Україні побудовано за принципами територіальності та спеціалізації. В цій частині норма Основного Закону безпосередньо стосується організації діяльності господарських судів. Більше того, Конституція України закріплює основні засади здійснення судочинства, які покладені в основу організаційної діяльності господарських судів. Ними є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення [96].

Порядок застосування Конституції під час вирішення господарських спорів передбачений у постанові Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». Так, відповідно до зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України, суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі коли:

- зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;
- закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;
- правовідносини, що розглядає суд, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України;

– укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами під час вирішення конкретних судових справ, суперечать Конституції України [118].

Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, господарські суди під час розгляду конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду його відповідності Конституції України та в усіх необхідних випадках застосовувати Основний Закон як акт прямої дії. Судові рішення господарських судів повинні ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй [116].

Закон України «Про запобігання корупції» також є актом законодавства загального спрямування в частині організаційної діяльності господарських судів, оскільки його норми поширюються на велику кількість суб'єктів, зокрема й господарські суди. Так, закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, зокрема серед працівників господарського суду [151].

Те саме можемо сказати й про Закон України «Про очищення влади», який визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні. Відповідно до кола суб'єктів, які обіймають посади щодо яких здійснюють заходи з очищення влади (люстрації) належать посади суддів господарських судів [162].

Як бачимо, опосередковане правове регулювання організаційної діяльності господарських судів здійснюється чималою кількістю актів законодавства загального спрямування, що містять відповідні правові засади, проте, вони не приймаються конкретно для сфери правосуддя, а поширюються переважно на всі органи державної влади. Іншою є ситуація з актами законодавства спеціального спрямування, оскільки їх ухвалюють спеціально для врегулювання суспільних відносин у сфері правосуддя й організації діяльності судів та містять норми щодо вирішення господарськими судами справи по суті. Такі акти мають різну юридичну силу залежно від суб'єкта ухвалення, але їх

основна мета полягає у тому, щоб забезпечити належне функціонування судової гілки влади, зокрема, господарських судів. Але господарський суд не може застосовувати акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України. Це означає, що господарський суд застосовує лише ті нормативно-правові акти, що прийняті в установленому порядку та в межах компетенції відповідних органів. Тому уповноважена особа зобов'язана перевірити, чи ухвалено певний акт в установленому порядку і чи відповідає він компетенції органу, який його прийняв [117].

До актів законодавства спеціального спрямування варто віднести Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [164]. Цей нормативно-правовий акт регламентує правові засади щодо визначення спеціалізації судів, складу та повноважень суду, тощо. Окремо хотілося б зупинитися на новелах цього закону, оскільки саме він започаткував судову реформу в державі та передбачає внесення ряду суттєвих змін до різних нормативно-правових актів та ухвалення нових.

Відтепер суди утворюються та ліквідовуються не Президентом України на підставі пропозицій Державної судової адміністрації, а законом, проект якого про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної вказаним законом системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою. Кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя.

Підтримання громадського порядку в господарському суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорона приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснюють уже не підрозділи відомчої воєнізованої охорони Державної судової адміністрації, а Служба

судової охорони [128]. Як бачимо, новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» запропонував чималу кількість новацій в організації діяльності судів, які поступово варто впроваджувати.

Господарський процесуальний кодекс України є тим систематизованим нормативним джерелом, у якому безпосередньо регламентовано основні правові засади організації діяльності господарських судів України, а саме:

- загальні положення здійснення правосуддя господарськими судами;
- порядок досудового врегулювання господарських спорів;
- підвідомчість справ господарським судам та підсудність справ;
- коло учасників судового процесу;
- докази та запобіжні заходи;
- судові витрати та процесуальні строки;
- порядок подання позову;
- порядок порушення провадження у справі та підготовка матеріалів до розгляду в першій інстанції;
- забезпечення позову;
- вирішення господарських спорів у першій інстанції;
- перегляд судових рішень в апеляційному порядку;
- перегляд судових рішень у касаційному порядку;
- перегляд судових рішень Верховним Судом України;
- перегляд рішення, ухвали, постанови господарського суду за нововиявленими обставинами;
- виконання рішення, ухвали, постанови;
- провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів;
- провадження у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання [67].

Як ми можемо побачити, Господарський процесуальний кодекс України є фундаментом нормативного регулювання організації діяльності господарських судів в Україні, тобто є їх керівною правовою засадою, яка визначає основні напрямки їх діяльності.

Окремої уваги заслуговує такий акт законодавства як Закон України «Про Вищу раду правосуддя», в якому закріплено статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності останньої. Вища рада правосуддя має досить широкі повноваження у сфері організації діяльності господарських судів:

- 1) повноваження щодо внесення подання про призначення судді господарського суду на посаду;
- 2) повноваження щодо ухвалення рішення стосовно порушення суддею господарського суду вимог щодо несумісності;
- 3) повноваження щодо забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження стосовно судді господарського суду;
- 4) повноваження щодо утворення органів для розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів господарського суду;
- 5) повноваження щодо розгляду скарг на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді господарського суду;
- 6) повноваження щодо ухвалення рішення про звільнення судді господарського суду з посади;
- 7) повноваження щодо надання згоди на затримання судді господарського суду чи утримання його під вартою чи арештом;
- 8) повноваження щодо ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді господарського суду від здійснення правосуддя;
- 9) повноваження щодо вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів господарського суду;
- 10) повноваження щодо ухвалення рішення про переведення судді господарського суду до іншого суду, рішення про відрядження судді господарського суду до іншого суду того самого рівня та спеціалізації;
- 11) повноваження щодо ухвалення рішення про припинення відставки судді господарського суду;
- 12) повноваження у сфері погодження кількості суддів у господарському суді;
- 13) повноваження щодо затвердження Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему, Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління, Положення про Службу судової охорони, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах господарських судів, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень;

14) повноваження у сфері погодження Типового положення про апарат господарського суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників;

15) повноваження щодо надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, зокрема господарських, судоустрою та статусу суддів, узагальнення пропозицій судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів;

16) участь у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання господарських судів; погодження в установленому порядку перерозподілу бюджетних видатків між судами, тощо [141].

Перелік правових засад організації діяльності господарських судів серед актів законодавства спеціального спрямування не є вичерпним, проте можна говорити про керівні нормативні джерела та супутні (або дотичні). Відмінність супутніх актів законодавства від керівних полягає в тому, що керівні акти поширюють свою дію на всі органи державної влади, зокрема й господарські суди, а дотичні акти хоча й безпосередньо не є правовою основою діяльності господарських судів, проте законодавець передбачає їх участь у ході реалізації положень цього нормативно-правового акта [173, с. 105–109]. Тобто цей акт спроектований не на всю сукупність державних органів, а на конкретно визначені, наприклад, досліджувані нами господарські суди. До таких актів законодавства варто віднести:

– Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», що встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів [142];

– Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», спрямований на забезпечення економічної безпеки держави, недопущення руйнування цілісних майнових комплексів державних підприємств, захист інтересів держави під час реалізації майна господарських товариств, у статутних капіталах, частка держави в яких становить не менше 25 відсотків [139];

– Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», що містить правове регулювання всіх видів зовнішньоекономічної діяльності в Україні, зокрема зовнішню торгівлю, економічне, науково–технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в

галузі виробництва, науки та техніки, економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг [159];

– Закон України «Про захист економічної конкуренції», що визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин [157], ряд інших не менш важливих нормативно-правових актів, які є правовими засадами організації діяльності господарських судів.

Якщо говорити про акти законодавства нижчої юридичної сили, то варто відмітити Указ Президента України від 12.08.2010 р. № 811/2010 «Питання мережі господарських судів України», в якому визначено територіальну юрисдикцію апеляційних господарських судів України та мережу господарських судів України [129]. Наступним підзаконним актом організації діяльності господарських судів в Україні є Положення про автоматизовану систему документообігу суду, ухвалене Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 зі змінами та доповненнями, внесеними відповідними рішеннями Ради суддів України. Хоча новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» автоматизовану систему документообігу суду замінив судовою інформаційною (автоматизованою системою), положення про яку повинне затверджуватися Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій з Радою суддів України, проте, жодного рішення щодо цього ще не ухвалено, тому продовжує діяти попереднє рішення, про що мова йде і в чинному Господарському процесуальному кодексі України. Так, зміст цього рішення зводиться до того, що в ньому закріплені положення, які визначають порядок функціонування автоматизованої системи документообігу в господарських судах [173, с.105–109]. Ця система забезпечує:

– реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції, зокрема судових справ, етапів їх руху;

– об'єктивне та неупереджене розподілення судових справ між суддями з додержанням принципів випадковості та в хронологічному порядку надходження судових справ, з урахуванням завантаженості кожного судді (збалансованого навантаження);

- визначення присяжних для судового розгляду серед осіб, прізвища яких унесені до відповідних списків;
- надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду у судових справах у випадках, встановлених законом;
- оприлюднення передбаченої Положенням інформації для розміщення на веб-сайтах судів веб-порталу «Судова влада України»;
- виготовлення та збереження оригіналів електронних документів господарського суду;
- централізоване зберігання оригіналів електронних документів господарського суду та інших процесуальних документів, зокрема оригіналів електронних судових рішень, виготовлених судом;
- підготовку та автоматичне формування статистичних даних, узагальнювальних, аналітичних показників, отриманих на підставі внесеної до автоматизованої системи інформації;
- видавання копій судових рішень, виконавчих документів на підставі наявних в автоматизованій системі даних;
- автоматичне надсилання засобами електронного зв'язку оригіналів електронних документів господарського суду (зокрема текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень) учасникам судового процесу (провадження) за їх заявками;
- передавання судових справ до електронного архіву [133].

У контексті викладеного варто відзначити Інструкцію з діловодства в господарських судах України, затверджену Наказом Державної судової адміністрації від 20.02.2013 р. № 28. Ця інструкція встановлює правила ведення діловодства в господарських судах і регламентує порядок роботи з документами з моменту їх надходження чи створення в суді до знищення в установленому порядку або передаванні до державної архівної установи. Положення інструкції передбачають як ведення діловодства у паперовій формі, так і автоматизовану (електронну) технологію опрацювання, обліку та контролю документів (справ) за допомогою автоматизованої системи документообігу суду [152].

Щодо актів внутрішнього регулювання, які ми віднесли до другого рівня правових засад організації діяльності господарських судів України, ними є вся сукупність документів, яку ухвалюють у межах компетенції господарського суду, його посадові особи та збори трудового колективу. Певна річ, такі документи є локальним та поширюються виключно в межах конкретного господарського суду,

наприклад, таким нормативним актом можуть бути Правила внутрішнього розпорядку господарського суду [173, с.105–109].

Щодо застосування міжнародних договорів у господарському процесі, то відповідно до Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» міжнародним є договір, укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Статтею 19 вищезгаданого закону встановлений порядок дії міжнародних договорів України на території України, відповідно до якої чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовується в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовують правила міжнародного договору [161, 117]. Зокрема Господарським процесуальним кодексом України закріплено, що в разі встановлення в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших правил, ніж ті, що передбачені законодавством України, застосовують правила міжнародного договору. У випадках, передбачених законом або міжнародним договором, господарський суд може застосувати норми права інших держав. У роз'ясненні Президії Вищого господарського суду України від 31.05.2002 р. № 04–5/608 «Про деякі питання практики розгляду справ за участі іноземних підприємств і організацій» якраз розкриваються випадки, коли господарський суд має право застосувати норми права інших держав [117].

Проаналізувавши найбільш вагомі правові засади організації діяльності господарських судів України, варто відмітити, що більша їх частина належить, зокрема, до джерел адміністративного права, тобто ці документи є й нормами адміністративно-правового регулювання. Так, якщо звернутися до теорії адміністративного права, то необхідно зазначити, що воно складається з великої кількості правових норм: законів України; указів Президента України; постанов Кабінету Міністрів України; наказів, інструкцій міністерств, центральних органів виконавчої влади, інспекцій, служб, агентств, органів виконавчої влади зі спеціальним статусом; рішень

місцевих державних адміністрацій; положень, статутів та розпоряджень місцевих та локальних органів державної влади тощо. Тому норми адміністративного права містяться в різних нормативно-правових актах, які часто належать до різних галузей права. Проте такі акти можна вважати джерелом адміністративного права лише в тому випадку, якщо вони містять положення щодо державного управління, управлінської діяльності, організації управління, правового становища громадян та посадових осіб, тобто коли закон буде наповнений адміністративно-правовим змістом [19].

Зі свого боку, М. К. Закурін наголошує на тому, що адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів має такі межі: 1) адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації господарських судів; 2) визначення адміністративно-правового статусу суддів господарських судів; 3) кадрову роботу в системі господарського судочинства: а) регулювання питань відбору, призначення, звільнення, відставки суддів господарських судів та їх керівників; б) заміщення вакантних посад державних службовців апарату господарських судів, їх призначення та звільнення; 4) встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; 5) правове регулювання особистого прийому громадян у системі господарських судів; 6) доступ до публічної інформації та взаємодія із засобами масової інформації; 7) правове регулювання суддівського самоврядування системи господарських судів; 8) організація захисту суддів, охорони приміщень судів, підтримання в них правопорядку; 9) особливості заохочення та дисциплінарної відповідальності суддів і державних службовців апарату господарських судів; 10) забезпечення діяльності господарських судів судовою адміністрацією [80].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що організацію діяльності господарських судів в Україні регламентують чимало нормативно-правових актів різної галузевої приналежності та юридичної сили. Провідне значення серед них має адміністративне правове регулювання. Обумовлено це характером і змістом суспільних відносин, які виникають у процесі діяльності господарських судів, та методами їх упорядкування. Певна річ, говорити про їх досконалість ще зарано, акцентуючи увагу на останніх тенденціях впровадження реформ у систему правосуддя, але враховуючи положення Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 рр., представники судової влади готові здійснювати для цього конкретні кроки та дії.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ

2.1. Проблеми класифікації адміністративних процедур у діяльності господарських судів

У попередньому розділі монографії ми дійшли висновку, що господарські суди у процесі своєї повсякденної діяльності реалізують цілу низку адміністративних процедур, кожна з яких за своєю суттю та змістом є визначеним чинним адміністративним законодавством послідовним порядком управлінської або організаційно-розпорядчої діяльності суду, судді або уповноваженої особи щодо ухвалення конкретного рішення у справі або виконання управлінської функції. Тому враховуючи всю багатоманітність таких процедур, вважаємо доцільним здійснити їх класифікацію. Наукова думка вітчизняних та іноземних дослідників є неоднозначною щодо цього. Обумовлено це насамперед тим, що на національному рівні відсутній єдиний кодифікований акт, який регламентував би здійснення адміністративних процедур органами державної влади, по-друге, процедури, що здійснюють компетентні особи, є різноплановими, а тому зведення їх до єдиного знаменника на сьогодні є досить складним завданням.

Проте ми все ж таки спробуємо упорядкувати адміністративні процедури, що здійснюються у діяльності господарських судів України. Для цього варто вивчити вже наявні класифікації здійснення адміністративних процедур органами державної влади; якщо є можливість, порівняти з тими, що здійснюються господарські суди, зокрема дослідити міжнародну практику процедурного адміністрування.

Однією з перших спроб законодавчого закріплення інституту адміністративних процедур стало ухвалення в 1946 р. в США Закону про адміністративну процедуру [223]. Г. І. Нікеров справедливо підкреслює, що цей закон був першою в країнах загального права спробою законодавчого встановлення найважливіших, принципових положень, що регулюють адміністративну процедуру [120, с. 97].

Вказаний вище Закон про адміністративну процедуру детально регламентує всі види адміністративної діяльності: нормотворчу,

виконавчу, правозастосовну, правоохоронну (адміністративну юстицію) [171]. Практично всі дії адміністративних установ та їх посадових осіб охоплені нормами адміністративно-процесуального права. Врегульовані всі стадії адміністративного процесу: розслідування та збір інформації, підготовка проекту нормативного або індивідуального акта, розгляд його на відкритому засіданні, ухвалення рішення щодо нього, оприлюднення, оскарження його у вищих органах суду тощо.

Пильної уваги заслуговує досвід законодавчої діяльності держав-учасниць СНД. Так, 27 листопада 2000 року в Республіці Казахстан був прийнятий Закон «Про адміністративні процедури», спрямований на встановлення адміністративних процедур, які сприяють вдосконаленню організації управлінської діяльності, забезпеченню стабільного функціонування державних органів, оперативному прийняттю управлінських рішень, дотриманню прав і свобод громадян, захисту державних інтересів, недопущенню використання державними службовцями посадових повноважень із позаслужбовими цілями [124].

Під адміністративними процедурами в законі мають на увазі:

- 1) порядок ухвалення та виконання рішень під час здійснення державними органами і посадовими особами державних функцій і посадових повноважень та їх оформлення;
- 2) процедуру організації роботи державного апарату;
- 3) процедуру розгляду звернень громадян щодо реалізації їх прав, а також адміністративного захисту прав і законних інтересів громадян;
- 4) основні засади процедур ухвалення рішень у сфері економіки, тощо.

Найбільш показовим у справі легалізації адміністративних процедур є досвід Республіки Таджикистан. Кодекс про адміністративні процедури Республіки Таджикистан від 7 лютого 2007 р. (в редакції від 28.12.2012 р. № 929) змістовно об'єднав інститути адміністративних процедур та адміністративної юстиції [93].

Кодекс визначає порядок підготовки, ухвалення та виконання адміністративно-правових актів, розгляду адміністративних заяв і скарг, здійснення адміністративного провадження в суді, взаємодії адміністративних органів. Адміністративними процедурами визнають діяльність адміністративного органу з метою підготовки, ухвалення

та виконання адміністративно-правового акта, а також розгляду адміністративних заяв і скарг [93]. Кодекс виділяє кілька видів адміністративних процедур:

- прості;
- формальні;
- публічні [93].

Прості адміністративні процедури – це діяльність адміністративних органів щодо підготовки та ухвалення адміністративних актів, що не потребують дослідження обставин за участю зацікавлених сторін і проведення усних слухань [93].

Формальні адміністративні процедури потрібно розглядати як діяльність адміністративних органів щодо підготовки та ухвалення адміністративних актів за активної участі зацікавлених осіб. Законодавчо засвідчено, що зацікавлена сторона може подати свої пропозиції в зв'язку з усіма обставинами адміністративних процедур. Передбачено проведення усних слухань, участь експертів і фахівців [93].

Публічними адміністративними процедурами, відповідно до вказаного кодексу, визнають діяльність адміністративних органів щодо підготовки та ухвалення адміністративно-правових актів, що стосуються інтересів необмеженого кола осіб. У процесі її здійснення адміністративний орган зобов'язаний опублікувати повідомлення про подання документів для публічного ознайомлення [104, с. 100].

На необхідності законодавчого визначення та класифікації адміністративних процедур наголошують у низці вітчизняних нормативно-правових актів загальнодержавного спрямування. З іншого боку, невиправдану ускладненість таких процедур у науковій літературі справедливо називають бюрократизацією [204, с. 23]. Тому формування інституту процедуризації надасть можливість попереджати свавілля з боку представників органів державної влади, зокрема, судової, захищати права особи, яка звернулася з проханням до суду, визначатиме чіткі повноваження суб'єктів таких процедур, етапи процедур, передбачатиме відповідальність учасників зазначених процедур тощо.

Необхідно уникати існуючої практики зменшення значення процедурних норм адміністративного права в організації управлінської діяльності. На практиці ретельна регламентація процедур для органів судової влади має не менш істотне значення, ніж для будь-яких інших державних органів, незважаючи на те, що

управлінська діяльність потребує значно більшої оперативності та свободи адміністративного розсуду [158]. Сама ж по собі складність для сухвалення пересічними громадянами усього розмаїття ретельно регламентованих адміністративних процедур – це не привід для відмови, як дехто припускає, від подібної правової регламентації. Це лише додатковий чинник, що вимагає серйозного вдосконалення якості роботи державного апарату за рахунок значного зростання кваліфікації та професіоналізму уповноважених осіб. Для громадян же складність формалізованих процедур аж ніяк не повинна бути перешкодою, оскільки для них будь-яка процедура має практичну цінність [4, с. 8].

Російський учений М. Єфремов зазначає, що західноєвропейські адміністративісти, досліджуючи адміністративні процедури, насамперед ставлять перед собою завдання відповісти на питання про те, що мають на меті адміністративні процедури під час їх установаження і чому органи публічної влади повинні їх додержуватися під час ухвалення адміністративних рішень. Відтак, до основних адміністративних процедур автор відніс:

- процедури реалізації правового статусу приватних осіб (юрисдикційні процедури або адміністративні провадження, а також управлінські процедури);
- процедури ухвалення нормативних правових актів управління, а також їх виконання;
- процедури координації роботи підрозділів як усередині органу влади, так і на міжвідомчому рівні;
- процедури, пов'язані з розподілом обов'язків між посадовими особами всередині органу влади;
- процедури здійснення діловодства;
- процедури отримання та надання інформації зацікавленим органам влади;
- контрольно-наглядові процедури [76, с. 16].

Така класифікація адміністративних процедур є цілком логічною та впливає із основних повноважень органів державної влади. Вона є функціональним відображенням діяльності конкретного органу та підкреслює правовий статус суб'єкта владних правовідносин. Дещо звуженою є класифікація адміністративних процедур іншого російського дослідника С. Хазанова. Так, автор виділяє такі загальні групи:

а) процедури внутрішньої організації публічної адміністрації. Такі процедури визначають організаційну структуру органу, роботу з кадрами, визначають його форми та методи діяльності;

б) процедури взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації;

в) процедури взаємодії публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами [202, с. 58].

Але така класифікація викликає чимало суперечок на вітчизняному рівні. Насамперед тому, що є звуженим суб'єктний склад осіб, наділений повноваженнями реалізовувати адміністративні процедури. Оскільки «публічна адміністрація» хоч і є узагальнювальним поняттям, яке охоплює суб'єкти, головним завданням яких є забезпечення виконання Конституції та законів України, проте до суб'єктів публічної адміністрації найчастіше відносять органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, рідше – суб'єкти делегованих повноважень. Схожої позиції додержуються І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька, які зазначають, що в певних випадках публічне управління можуть здійснювати органи законодавчої та судової влади, однак вони стверджують, що обсяг подібної діяльності для таких органів державної влади є досить обмеженим, тому, на їхню думку, зараховувати такі органи до кола суб'єктів публічної адміністрації недоцільно [77, с. 54].

Таке твердження, на нашу думку, є дещо спірним та не викликає однозначної підтримки, оскільки ми не можемо ставити на щабель вище чи нижче органи судової, законодавчої або виконавчої влади. Усі ці органи реалізують волю держави, а тому є публічними.

С. Стеценко розділяє думки зазначених авторів та серед адміністративних процедур, що реалізують у діяльності органів публічної адміністрації, пропонує вирізняти:

– процедури про адміністративні правопорушення (що розглядаються в адміністративному, а не судовому порядку);

– процедури про адміністративні оскарження;

– нормотворчі процедури;

– дозвільні процедури;

– реєстраційні процедури;

– контрольні процедури;

– атестаційні процедури та ін. [189, с. 266].

До найпоширеніших адміністративних процедур у вітчизняній адміністративній науці відносять такі основні види:

- у справах за зверненнями громадян;
- у справах про адміністративні правопорушення;
- заохочувальні;
- дозвільно-реєстраційні;
- контрольньо-наглядові;
- установчі;
- щодо підготовки та ухвалення управлінських актів;
- щодо застосування заходів адміністративного припинення;
- з питань діловодства та документообігу;
- з питань кадрової роботи;
- щодо організації внутрішньоапаратної діяльності;
- щодо індивідуальних звернень юридичних осіб з питань управлінського характеру та ін. [62, с. 87–88].

Отже, можемо стверджувати, що класифікацію адміністративних процедур здійснюють за видами поставлених завдань у руслі компетенції уповноважених органів державної влади. Так, С. Агафонов виділяє такий перелік адміністративних процедур:

1) організаційні процедури (діловодство, підбір і призначення кадрів, розподіл посадових обов'язків та ін.);

2) нормотворчі процедури (підготовка та ухвалення нормативних та індивідуальних актів);

3) інформаційні процедури (документообіг, інформаційне обслуговування, інформаційний обмін тощо);

4) адміністративні процедури, пов'язані зі здійсненням організаційно-технічних дій (матеріально-технічне забезпечення тощо);

5) адміністративно-управлінські процедури, пов'язані з розподіленням, перерозподіленням і делегуванням повноважень;

6) адміністративні процедури, пов'язані зі здійсненням юридично значущих дій (реєстрація, ліцензування, квотування, облік тощо);

7) контрольньо-наглядові процедури;

8) адміністративні процедури, пов'язані з розглядом пропозицій і заяв, інші юрисдикційні процедури;

9) адміністративні процедури, що реалізують у надзвичайних ситуаціях і особливих конституційно-правових та адміністративно-правових режимах;

10) адміністративні процедури координації та взаємодії;

11) адміністративні процедури, що реалізують у межах дозвільної системи, у сфері охорони громадського порядку й забезпечення громадської безпеки, а також убезпечення особистості тощо. [7, с. 14].

Зі свого боку, країни європейської спільноти як основний критерій класифікації адміністративних процедур виділяють конфлікт, що існує у взаємовідносинах між органом державної влади та приватною особою. Відтак, адміністративні процедури поділяються на безконфліктні (неповозні) й конфліктні (повозні) [213, с. 123–124]. За наявності конфліктних адміністративних процедур відбувається поетапний, чітко визначений законодавством порядок розгляду та вирішення органом державної влади суперечки. Відхилення від визначеної процедурної форми реалізації провадження буде наслідком відповідальності посадової особи за неналежне виконання своїх повноважень. Тоді як під час безконфліктної адміністративної процедури відсутній юрисдикційний порядок розгляду адміністративної справи. Такі процедури зазвичай носять інформаційний, роз'яснювальний характер. Конфліктні та безконфліктні процедури безпосередньо пов'язані з участю фізичних та юридичних осіб щодо вирішення конкретного питання у процесі реалізації державної влади.

За наступним критерієм усі види діяльності органів державної влади, зокрема господарських судів України, можна умовно поділити на внутрішньо спрямовані і зовнішньо спрямовані [74, с. 199]. Внутрішньо спрямовані адміністративні процедури здійснюються за відсутності приватної особи в межах діяльності системи органів державної влади, у той час як зовнішньо спрямовані процедури передбачають залучення як представників органу державної влади, так і самої приватної особи [101, с. 10]. При цьому, якщо в зовнішньо спрямованій діяльності однією зі сторін відносин є не залучений до структури органу суб'єкт (приватна особа), процедура може бути визначена як «заявна» (для початку якої необхідне подання заяви приватною особою) або «втручальна» (яку уповноважений орган за наявності правових підстав розпочинає самостійно). Відповідно, за характером наслідків для приватної особи усі втручальні адміністративні процедури можна умовно поділити на позитивні (або сприятливі), що не мають на меті обмежувати права та свободи особи, та негативні [74, с. 199], або правообмежувальні [101, с. 10], що обмежують особу в певних правах. В. Тимощук більш схильний

використовувати звичну для вітчизняного адміністративного права термінологію та визначає такі процедури як ті, що виникають за ініціативою (заявою) фізичної або юридичної особи, та ті, що починаються саме з ініціативи органу публічної адміністрації [10, с. 24].

Х. Соле, досліджуючи адміністративні процедури, пропонує диференціювати їх залежно від функцій. Вони називаються інструментальними та неінструментальними. Так, процедури, які мають відокремлене значення та безпосередньо не пов'язані з ухваленням остаточного рішення у справі, є неінструментальними. Серед них можна виділити щонайменше такі: 1) захист особистої гідності; 2) сприяння участі громадян у виробленні державної влади; 3) прозорість і підзвітність діяльності державних органів.

Адміністративні процедури, функціонально спрямовані на розгляд конкретної адміністративної справи та які гарантують ухвалення справедливого рішення незалежною посадовою особою, повинні визнаватися інструментальними [224]. За таких обставин адміністративна процедура гарантує правильність істотних результатів. Основна мета інструментальних адміністративних процедур полягає в захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб (процедура потім діє як юридичний «щит»), заохоченні належного управління, а отже, якості остаточно ухвалених рішень, особливо якщо існують дискреційні повноваження [224, с. 553].

Зважаючи на функціональне призначення адміністративних процедур у публічному адмініструванні, можемо знайти аналог вищевказаних процедур на вітчизняному науковому просторі. Так, деякі вчені пропонують класифікувати адміністративні процедури на функціональні та організаційні [184, с. 51–53]. Така класифікація є близькою до розглянутої вище класифікації процедур на внутрішньо спрямовані та зовнішньо спрямовані.

До функціональних адміністративних процедур варто віднести ті процедури, які здійснюються за наявності невіддільних приватних осіб (у цьому випадку реалізують управлінську функцію держави, виражену в процедурах ліцензування, реєстрації, видавання дозволів, проведенні контрольних заходів тощо). Основною ж метою організаційних процедур, здійснюваних у межах діяльності органів державної влади, є організація управління, а саме: підготовка актів управління, діловодство, процедури щодо взаємовідносин з

підлеглими організаціями, а також з іншими органами влади, тощо [107, с. 63–64].

Р. Н. Марифхонов пропонує класифікувати адміністративно-процедурні провадження з урахуванням правового регулювання адміністративних процедур таким способом:

- 1) провадження за нормативними адміністративно-правовими актами;
- 2) провадження за ненормативними адміністративно-правовими актами;
- 3) провадження за виконанням адміністративних актів;
- 4) провадження за адміністративними скаргами та суперечками;
- 5) провадження за стандартизацією;
- 6) провадження щодо оцінки відповідності (акредитація, сертифікація, декларування, контроль, нагляд тощо);
- 7) провадження щодо атестації;
- 8) ліцензійно-дозвільні адміністративно-процедурні провадження;
- 9) реєстраційні адміністративно-процедурні провадження;
- 10) заохочувальні адміністративно-процедурні провадження;
- 11) конкурсні адміністративно-процедурні провадження [59].

Дуже цікавою є німецька класифікація адміністративних процедур залежно від кількості залучених суб'єктів. Так, якщо потрібна участь багатьох осіб або інших відомств у реалізації адміністративної процедури, то з'являються інші (додаткові) види адміністративних дій (процедур), до яких відносять:

– формальну процедуру, яку здійснюють лише на підставі наявного в законі припису й вимагає подання письмового клопотання, а також проведення усного засідання перед видаванням адміністративного акта;

– процедуру офіційного встановлення плану, що передбачає докладне заслуховування багатьох учасників в усних засіданнях. Заключний адміністративний акт замінює всі попередні рішення;

– багатоступеневу адміністративну процедуру, утворену правовими фігурами за допомогою попереднього рішення та часткового дозволу. Її використовують у великих проектах, що дозволяє, враховуючи розбіжності в приватних і громадських інтересах, крок за кроком вирішувати складні питання [73].

Класифікують адміністративні процедури за таким критерієм, як характер (порядок) здійснення адміністративної процедури. Він є

важливим для характеристики адміністративної процедури, адже безпосередньо пов'язаний із питанням забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів адміністративних правовідносин [59, с. 57]. Відповідно до рівня урегульованості адміністративні процедури можна поділити на звичайні та спрощені [189, с. 268] або формальні та неформальні [101, с. 9–10].

Значення процедур такої класифікації полягає в оптимізації ресурсів, тобто спрощена процедура дозволяє ухвалити рішення в адміністративній справі у відповідному порядку, який не виходить за межі законності (є типовим варіантом процедури, що в чітко визначеній законом формі має всі складові (стадії, етапи, дії), додержання яких є необхідною умовою законності ухваленого рішення органом публічної адміністрації), але дає можливість значно скоротити процедурні строки та забезпечити одночасно оперативне та ефективне розв'язання адміністративної справи. Тобто спрощена (неформальна) процедура дозволяє ухвалити рішення в адміністративній справі в порядку, який не виходить за межі законності, але при цьому характеризується мінімальною кількістю процесуальних елементів.

Проте під час застосування спрощеної процедури виникає питання: за яких умов представники органів державної влади мають право її використовувати? Вихід із цієї ситуації має декілька варіантів:

– по-перше, вивчаючи досвід зарубіжних країн (Німеччини, Російської Федерації), можемо стверджувати, що існує певний перелік процедур, які не можна реалізовувати у спрощеному порядку;

– по-друге, варто визначити на законодавчому рівні умови, за яких реалізація спрощених процедур буде неможливою. Це можуть бути обставини, за наявності яких буде заборонено здійснювати спрощений порядок розгляду справи.

Проведений аналіз щодо методів формування окремих видів адміністративних процедур у діяльності органів державної влади дає нам підстави здійснити класифікацію адміністративних процедур у діяльності господарських судів. Здійснювати таку класифікацію найбільш доречно за організаційно-функціональним напрямком, тобто враховуючи специфіку функцій, віднесених законодавством до повноважень господарських судів. Оскільки головна мета функціонування господарських судів полягає у тому, щоб підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (зокрема

іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, зверталися до господарського суду згідно зі встановленою підвідомчістю господарських справ з метою захисту своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів, а також у вжитті передбачених Господарським процесуальним кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, тому процедури, що виникають у зв'язку з реалізацією зазначених проваджень, варто віднести до юрисдикційних. Вони пов'язані з вирішенням юридичних справ, здійсненням захисту порушуваних або оспорюваних інтересів, винесенням юридично-владних рішень щодо застосування відповідної правової санкції, відновлення порушеного права тощо [16, с. 489].

Порядок створення, реорганізації, ліквідації господарських судів, визначення кількості суддів у суді, порядок обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад забезпечують установчі адміністративні процедури [170, с.100]. Іншим видом адміністративних процедур є внутрішньоорганізаційні. До них варто віднести безпосередній процес організації та здійснення управління в господарських судах, підбір та призначення кадрів, розподілення повноважень, видавання актів управління, забезпечення діловодства, процедури щодо взаємовідносин із підлеглими організаціями, а також з іншими органами державної влади та громадськістю.

Наведена класифікація адміністративних процедур, здійснюваних у процесі діяльності господарських судів, є, на думку авторів, найбільш оптимальною, оскільки містить у собі безпосередньо порядок здійснення правосуддя, зокрема дає можливість дослідити порядок створення, реорганізації та ліквідації господарських судів, а також допомагає вивчити процес організації їх роботи. Більш детально на характеристиці кожного виду адміністративної процедури ми зупинимося в наступних підрозділах монографії. Тому, підбиваючи підсумки, зазначимо, що перераховані нами вище адміністративні процедури в діяльності господарських судів виникають у процесі правовідносин, що значно різняться за своїм змістом, призначенням та кінцевим результатом, проте вони є елементами функціонування однієї системи – здійснення правосуддя в Україні, яка є частиною системи більш високого порядку та направлена на забезпечення й реалізацію прав, свобод і законних

інтересів фізичних та юридичних осіб, що є головною метою діяльності загальної системи – органів державної влади [119].

2.2. Сутність та види юрисдикційних адміністративних процедур у діяльності господарських судів

Вивчення адміністративних процедур надало можливість зробити висновок про те, що будь-яка діяльність, зокрема діяльність господарських судів, складається з процедур, які визначають порядок реалізації основних прав та свобод, визначених компетенцією та повноваженнями відповідного органу. Проте не всі процедури є адміністративними. Нами було встановлено, що в процесі здійснення адміністративної процедури господарські суди ухвалюють конкретне рішення, яке забезпечує владно-розпорядчий припис. Забезпечення здійснення адміністративної процедури призводить до юридичних наслідків, що й підтверджує особливий характер адміністративної діяльності господарських судів.

Найбільш значущими в діяльності досліджуваних нами судів, певна річ, є юрисдикційні процедури. Вони за своєю суттю та змістом визначають правомірність або неправомірність певного стану суб'єкта, тобто уповноважений орган наче здійснює оцінювання суб'єкта, який звернувся до нього або щодо якого уже розпочато провадження. Тому нехтування порядком реалізації юрисдикційних процедур є неприйнятним. Для більш повної характеристики зазначених проваджень та здійснення їх класифікації в контексті діяльності господарських судів варто роз'яснити, що є «юрисдикцією» та «адміністративною юрисдикцією». Щодо вказаних категорій можемо побачити неоднозначність, особливо стосовно господарських судів та їх адміністративної діяльності, адже більшість науковців розглядає юрисдикційні процедури в розрізі функціонування органів виконавчої влади, що й не дивно. Але ми повинні розуміти (вже зазначали про це в попередніх розділах монографії), що органи судової влади, зокрема господарські суди, є тими суб'єктами, які також наділені повноваженнями реалізовувати владно-розпорядчі функції. Здебільшого судова влада – це система, де господарські суди є її складовими елементами, тому щодо них також здійснюються владно-розпорядчі та організаційні дії, які призводять до юридичних наслідків [177].

Отже, юрисдикція – слово латинського походження (*jurisdictio*, що складається з двох частин *jus* – право та *dico* – говорити), тобто це встановлена законом або іншим нормативним актом сукупність повноважень відповідних органів державної влади вирішувати правові спори та справи про правопорушення, тобто оцінювати дії особи або іншого суб'єкту права з точки зору їхньої правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників. Юрисдикція визначається залежно від виду й характеру справ, які вирішуються (злочини та проступки, майнові спори між підприємствами та між окремими особами та ін.), їхньої територіальної приналежності тощо [195, с. 206].

Юрисдикційну діяльність можуть здійснювати лише спеціально уповноважені на це органи, їх посадові особи в межах своєї компетенції. До них належать як органи виконавчої влади, так і суди. Відповідно, юрисдикційні відносини, які виникають у суді, мають як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий зміст [179, с. 330–331]. О. Ю. Салманова зазначає, що під поняттям юрисдикційної діяльності суду треба розуміти:

а) примусову їх діяльність щодо вирішення справ у сфері управління, застосування заходів державного примусу в разі необхідності;

б) накладання судових стягнень;

в) винесення конкретного рішення у справі, що має індивідуальний характер спору [179, с. 330–331].

У загальному ж вигляді адміністративно-юрисдикційній діяльності притаманні такі риси:

– обов'язкова наявність правового спору. Розгляд і вирішення юридичних справ, обумовлених позитивними обставинами, не охоплюються юрисдикційною діяльністю. Юрисдикція виникає лише тоді, коли необхідно вирішити питання про застосування заходів адміністративного примусу чи спір про право, порушення встановлених правових норм тощо. Щодо адміністративної юрисдикції такого роду спори виникають між сторонами суспільних відносин, що регулюють адміністративно-правові норми, набуваючи, зокрема, характеру адміністративно-правових спорів;

– адміністративно-юрисдикційна діяльність унаслідок своєї особливої соціальної гостроти потребує належного процесуального регулювання. Установлення та доказ подій і фактів, їх юридичне оцінювання здійснюють у межах особливої процесуальної форми, яка

є важливою та обов'язковою для юрисдикції. Адміністративно-процесуальна форма, як і інші види юрисдикційної діяльності, передбачає змагальність процедури вирішення справи. Це означає, що сторони в спорі не є пасивними спостерігачами вирішення справи по суті юрисдикційним органом. Вони мають досить широкий спектр процесуальних прав, що дозволяє їм активно захищати свої інтереси, надавати докази, висувати клопотання, оспорювати пред'явлені докази у вчиненні проступку тощо. При цьому, органи адміністративної юрисдикції та їх посадові особи зобов'язані сприяти здійсненню цих процесуальних прав;

– обов'язковість ухвалення рішення у вигляді юридичного акта. Будучи способом розв'язання правових конфліктів, юрисдикція передбачає необхідність ухвалення остаточного рішення – акта застосування норм права до конкретного випадку [35];

– різноманітність суб'єктів адміністративної юрисдикції;

– регулювання такої діяльності здійснюють за допомогою як матеріальних, так і процесуальних норм.

Перераховані ознаки дають можливість сформулювати визначення адміністративно-юрисдикційної діяльності, під якою варто розуміти врегульовану законодавством діяльність уповноважених органів держави та їх посадових осіб щодо вирішення конкретних справ у сфері владовідносин та управління, а також застосування у зв'язку з цим заходів адміністративного впливу.

Щодо видів юрисдикційних адміністративних процедур, то в цьому аспекті також немає однозначності. С. Г. Стеценко до таких відносить: 1) процедури у справах про адміністративні правопорушення; 2) процедури щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; 3) дисциплінарні процедури; 4) процедури за скаргами громадян, тощо [189, с. 267].

О. Ю. Салманова виділяє: а) дисциплінарне провадження, б) провадження про адміністративне правопорушення; в) провадження зі скарг фізичних чи юридичних осіб [179, с. 331].

Є. О. Альохін залежно від предмета (об'єкта) адміністративно-юрисдикційної діяльності виділяє: 1) провадження у справах про адміністративні правопорушення; 2) дисциплінарне провадження; 3) провадження за скаргами; 4) виконавче провадження [8].

Ураховуючи наведені класифікації юрисдикційних процедур, норми чинного законодавства, а також специфіку діяльності

господарських судів, варто виділити такі юрисдикційні процедури в діяльності господарських судів:

а) провадження за позовними заявами підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду у зв'язку із захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів, зокрема вирішення спорів, що виникають із корпоративних правовідносин;

б) провадження за позовними заявами державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України;

в) провадження за позовними заявами прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави;

г) провадження за позовними заявами Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України;

г) провадження у справах про банкрутство;

д) провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди»;

е) провадження у справах за участі іноземних суб'єктів господарювання;

є) провадження щодо оскарження дій та рішень суддів господарських судів (суду) та їх посадових осіб;

ж) дисциплінарне провадження щодо судді господарського суду.

Отже щодо провадження за позовними заявами підприємств та організацій, що звертаються до господарського суду у зв'язку із захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів, зокрема вирішення спорів, що виникають із корпоративних правовідносин, то Господарський процесуальний кодекс України передбачає, що підприємства, установи, організації, інші юридичні особи, громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно зі встановленою підвідомчістю господарських справ у зв'язку із захистом своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених Господарським процесуальним кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [66].

Господарським судам підвідомчі:

1) справи у спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання й виконання господарських договорів, зокрема щодо приватизації майна, та з інших підстав, крім: а) спорів про приватизацію державного житлового фонду; б) спорів, що виникають під час погодження стандартів та технічних умов; в) спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни й тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін; г) спорів, що виникають із публічно-правових відносин і віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів; д) інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання інших органів;

2) справи, що виникають із корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів;

3) справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю);

4) справи в спорах щодо обліку прав на цінні папери;

5) справи в спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесені до компетенції адміністративних судів тощо [67].

Позовну заяву подають до господарського суду в письмовій формі. Вона повинна містити такі дані: 1) найменування господарського суду, до якого подають заяву; 2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційні коди суб'єкта господарської діяльності за їх наявності (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки фізичної особи-платника податків за його наявності; 3) документи, що підтверджують за громадянином статус фізичної особи-підприємця; 4) зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовому оцінюванню; суми договору (у спорах, що виникають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів); 5) зміст

позовних вимог; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них; 6) виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; законодавство, на підставі якого подають позов; 7) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися; 8) відомості про вжиття запобіжних заходів відповідно до розділу V–1 Господарського процесуального кодексу; 8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви. У позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, якщо вони необхідні для правильного вирішення спору [67].

Господарський процесуальний кодекс передбачає можливість участі в судовому процесі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, якщо рішення господарського суду зі спору може вплинути на права та обов'язки цієї особи щодо однієї із сторін. Така третя особа виступає в процесі на стороні позивача або відповідача залежно від того, з ким із них у неї існують (або існували) певні правові відносини. Що ж до наявності юридичного інтересу в третьої особи, то у вирішенні відповідного питання суд повинен з'ясувати, чи буде у зв'язку з ухваленням судового рішення в цій справі таку особу наділено новими правами чи покладено на неї нові обов'язки, або змінено її наявні права та/або обов'язки, або позбавлено певних прав та/або обов'язків у майбутньому. Ухвали про залучення до участі у справі третіх осіб або їх вступ у справу оскарженню в апеляційному та у касаційному порядку не підлягають [148].

Відповідно до чинного законодавства, зокрема Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність», юридичні особи для здійснення своїх функцій мають право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які не є юридичними особами. Коло повноважень відокремленого підрозділу юридичної особи щодо здійснення в господарському суді повноваження сторони у справі від імені цієї особи визначають установчі документи останньої, положення про відособлений підрозділ, затверджене юридичною особою, або довіреністю, виданою нею ж в установленому порядку керівникові цього підрозділу. При цьому необхідно мати на увазі, що стороною у справі є юридична особа, від імені якої діє відособлений

підрозділ, і рішення ухвалюють саме стосовно підприємства чи організації – юридичної особи, але в особі її відокремленого підрозділу, наприклад: «Стягнути з підприємства «А» в особі його відокремленого підрозділу – філії № 1 – на користь організації «Б» в особі її Н-ської філії певну суму» [148].

Провадження за позовними заявами державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України. Цей вид адміністративних процедур трапляється рідко в практиці діяльності господарських судів, проте чинне законодавство передбачає їх існування, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 8 Господарського кодексу України держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання. Тому говорячи про такі процедури, варто зазначити, що вказівка на їх реалізацію має бути чітко визначена в законі.

Провадження за позовними заявами прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави. За змістом ст. 2, 29 Господарського процесуального кодексу України господарський суд порушує справи: 1) за позовами прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави, в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах. У такому разі орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, набуває статусу позивача; 2) за позовами прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави, у разі відсутності органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах або відсутності в нього повноваження щодо звернення до господарського суду. Статусу позивача в такому разі набуває прокурор.

Отже, прокурор представляє інтереси держави в суді у разі їх порушення або загрози порушення виключно у випадках, якщо він доведе наявність таких обставин: орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інших суб'єкт владних повноважень не здійснює захист цих інтересів; здійснює такий захист неналежним чином; такий орган взагалі відсутній [181].

Механізм участі прокурора в господарському судочинстві умовно можна поділити на такі блоки: перший – порушення справи в господарському суді за позовом прокурора (ст. 2 ГПК); другий – безпосередня участь прокурора в судовому процесі (ст. 29 ГПК);

третій – апеляційне подання на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили (ст. 91 ГПК); четвертий – касаційне подання на рішення місцевого господарського суду, яке набрало законної сили, та постанову апеляційного суду (ст. 107 ГПК); п'ятий – касаційне оскарження судових рішень Вищого господарського суду України до Верховного Суду України (ст. 111–14 ГПК) [168].

Проведення за позовними заявами Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України. Чинним законодавством України встановлено, що Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, а тому має досить широкі повноваження у сфері господарської діяльності держави. Так, Рахункова палата здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо:

- управління об'єктами державної власності, що мають фінансові наслідки для державного бюджету, разом із забезпеченням відрахування (сплати) до державного бюджету коштів, отриманих державою як власником таких об'єктів, та використання коштів державного бюджету, спрямованих на відповідні об'єкти;

- надання кредитів з державного бюджету та повернення таких коштів до державного бюджету;

- здійснення державних закупівель за рахунок коштів державного бюджету;

- виконання державних цільових програм, інвестиційних проектів, державного замовлення, надання державної допомоги суб'єктам господарювання за рахунок коштів державного бюджету;

- стану внутрішнього контролю розпорядників коштів державного бюджету;

- інших операцій, пов'язаних із надходженням коштів до державного бюджету та їх використанням [163].

Рахункова палата аналізує ефективність використання суб'єктами господарювання пільг зі сплати до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів, доцільність функціонування пільгових режимів оподаткування та їх вплив на загальний стан надходжень державного бюджету, тобто суб'єкти господарювання є безпосередніми об'єктами контролю Рахункової палати. Відповідно, в межах зазначених повноважень Рахункова палата може звертатися з

позовом до господарського суду в інтересах держави, що також є юрисдикційною процедурою [163].

Провадження у справах про банкрутство. Банкрутством є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди й погасити встановлені в порядку, визначеному законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як методом застосування ліквідаційної процедури [150]. Тому відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» щодо боржника застосовують такі судові процедури банкрутства:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідація банкрута [142].

Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності в нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження у справі про банкрутство, де загальний порядок передбачає застосування процедури розпорядження майном із подальшим переходом до процедур санації, ліквідації або мирової угоди. Спеціальний порядок передбачає залучення до участі у справі додаткових учасників, продовження строків санації, збіг процедур розпорядження майном та санації. Спрощений порядок застосовують під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном та санації [142].

Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видавання виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, створених відповідно до Закону України «Про третейські суди». Господарський суд уповноважений здійснювати розгляд справ про оскарження рішень третейських судів та про видавання виконавчих документів для примусового виконання рішень третейських судів, створених відповідно до Закону України «Про третейські суди». Відповідно до цього закону, третейський суд є недержавним незалежним органом, що створюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому зазначеним законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [165]. Відповідно, господарський суд розглядає справи про оскарження рішень лише тих третейських судів, що створені відповідно до ст. 7–

10 Закону України «Про третейські суди». У Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18 можемо знайти правила відповідно до яких здійснюють розгляд заяв про оскарження рішень третейських судів. До них належать такі:

а) у вирішенні питання про те, який суд (загальний чи господарський) компетентний розглядати заяви про скасування рішення третейського, господарським судам необхідно керуватися вимогами статті 15 Цивільного процесуального кодексу України та статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України;

б) строки оскарження рішення третейського суду, передбачені законом і частиною другою статті 122–1 Господарського процесуального кодексу України, є процесуальними і за заявою особи, яка звернулася до господарського суду, можуть бути поновлені;

в) перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає;

г) статтею 122–3 Господарського процесуального кодексу України передбачено можливість витребування господарським судом за клопотанням будь-кого з учасників судового розгляду матеріалів справи третейського розгляду, рішення в якій оскаржується. Таке витребування здійснюється ухвалою господарського суду, яка з огляду на приписи пункту 9 частини першої статті 129 Конституції України, частини другої статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 115 Господарського процесуального кодексу України є обов'язковою на всій території України, зокрема для третейського суду. Її невиконання останнім спричинює загальні наслідки невиконання судових рішень згідно із законодавством України. Господарський суд може реагувати на відповідну бездіяльність, а також на інші порушення законності та недоліки в діяльності третейського суду, в порядку, передбаченому статтею 90 Господарського процесуального кодексу України [148].

2.3. Проведення у справах за участі іноземних суб'єктів господарювання

Законодавець передбачив, що іноземні суб'єкти господарювання мають такі самі процесуальні права та обов'язки, що й суб'єкти господарювання України, крім винятків, установлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Відтак, ураховуючи зміст ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», іноземним суб'єктом господарської діяльності є суб'єкт господарської діяльності, що має постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України [159]. Зокрема, ч. 1 ст. 73 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено, що іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів [160]. Під час вирішення спорів за участю іноземної юридичної особи юрисдикційний орган України має право досліджувати питання щодо її правового статусу. На вимогу господарського суду іноземні суб'єкти господарювання відповідно до ч. 2 ст. 74 Закону України «Про міжнародне приватне право» повинні представити оформлений з урахуванням ст. 13 цього ж закону документ, виданий уповноваженим органом іноземної держави в установленій формі, легалізований, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України, що є доказом правосуб'єктності юридичної особи (сертифікат реєстрації, витяг з торгового реєстру тощо). Схожу ситуацію можемо спостерігати в ч. 7 ст. 24 Закону України в «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»: документом про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження є, зокрема, легалізований в установленому порядку витяг із торговельного, банківського або судового реєстру [118].

Проведення щодо оскарження дій та рішень суддів господарських судів (суду) та їх посадових осіб. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», учасники судового процесу та інші особи мають право на апеляційний перегляд справи та, у визначених законом випадках, на касаційне оскарження судового рішення. Така процесуальна діяльність забезпечує виправлення вищим судом помилок і порушень закону, допущених

під час провадження у справі нижчим судом, гарантування прав та охоронюваних законом інтересів учасників судового процесу, утвердження законності та справедливості судочинства. Стаття відтворює конституційну засаду забезпечення права на апеляційне й касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ст. 129 Конституції України). Водночас право на оскарження судового рішення є засобом судового нагляду з боку апеляційної та касаційної інстанцій за діяльністю судів нижчого рівня. Розглянувши судову справу за апеляцією чи касацією, суд апеляційної або касаційної інстанції має право скасувати або змінити постановлене у справі судове рішення або залишити його без зміни. Підстави для скасування чи зміни судового рішення передбачені процесуальним законодавством. Крім апеляційного й касаційного перегляду судових рішень, процесуальне законодавство передбачає також можливість перегляду судових рішень, які набрали законної сили, за нововиявленими обставинами (обставинами, які не були відомі на момент розгляду справи по суті та які спростовують висновки, вказані в судовому рішенні, що набрало законної сили), а також за виняткових обставин [79].

2.4. Дисциплінарне провадження щодо судді господарського суду

Право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни використовують зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників. Дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя в порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя», з урахуванням вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [221].

Дисциплінарне провадження містить:

- 1) попереднє вивчення та перевірку дисциплінарної скарги;
- 2) відкриття дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності [221].

Член Дисциплінарної палати, визначений для попередньої перевірки відповідної дисциплінарної скарги (доповідач):

1) вивчає дисциплінарну скаргу та перевіряє її відповідність вимогам закону й наявність підстав для залишення без розгляду дисциплінарної скарги чи відмови у відкритті дисциплінарної справи;

2) за наявності підстав, визначених пунктами 1–5 частини першої статті 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», повертає дисциплінарну скаргу скаржнику;

3) за наявності підстав, визначених пунктом 6 частини першої чи частиною другою статті 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», передає скаргу на розгляд Дисциплінарної палати для ухвалення рішення щодо повернення її скаржнику або відкриття дисциплінарної справи;

4) за відсутності підстав для залишення без розгляду та повернення дисциплінарної скарги збирає в разі необхідності інформацію, документи, інші матеріали для перевірки викладених у скарзі обставин та складає мотивований висновок із пропозицією про відкриття чи відмову у відкритті дисциплінарної справи. Висновок доповідача разом із дисциплінарною скаргою та зібраними під час попередньої перевірки матеріалами передають на розгляд Дисциплінарної палати [141].

Дисциплінарна палата розглядає висновок доповідача та додані до нього матеріали без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, та за результатами такого розгляду ухвалює рішення про відкриття або відмову у відкритті дисциплінарної справи. Копію такого рішення не пізніше ніж через три дні з дня його ухвалення надсилаються судді щодо якого подано дисциплінарну скаргу, та особі, яка подала дисциплінарну скаргу. Після відкриття дисциплінарної справи доповідач здійснює підготовку справи до розгляду Дисциплінарною палатою, зокрема, запитує та збирає додаткову інформацію й документи, матеріали, пояснення судді та скаржника, ознайомлюється з суддівським досьє, визначає свідків чи інших осіб, які підлягають виклику або запрошенню взяти участь у засіданні тощо [141].

Розгляд дисциплінарної справи відбувається у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, в якому беруть участь суддя, скаржник, їх представники. У деяких випадках за наявності підстав, визначених законом, справу можуть розглядати на закритому засіданні Дисциплінарної палати. Дисциплінарна палата розглядає

дисциплінарну справу протягом дев'яноста днів із дня її відкриття. Цей строк може бути продовжений Дисциплінарною палатою не більше ніж на тридцять днів у виняткових випадках, у разі потреби додаткової перевірки обставин та (або) матеріалів дисциплінарної справи. За результатами розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата ухвалює рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності судді [141].

До суддів можуть застосовувати дисциплінарне стягнення у вигляді:

- 1) попередження;
- 2) догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- 3) суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- 4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді;
- 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) подання про звільнення судді з посади [164].

Отже, можемо бачити, що юрисдикційні процедури відіграють значну роль у діяльності господарських судів України. Крім того, як показало дослідження, господарські суди можуть бути представлені як безпосередні суб'єкти реалізації юрисдикційних процедур, тобто є тією стороною, яка реалізує свою владну волю щодо фізичних та юридичних осіб, так і бути суб'єктами, на які така воля спрямована, тобто за таких умов вони стають об'єктами управління. Відтак, можемо стверджувати, що юрисдикційні процедури в діяльності господарських судів є процесом, що підтверджує їх правовий статус та місце в системі правосуддя. Певна річ, наведена вище класифікація юрисдикційних процедур у діяльності господарських судів не є вичерпною. Вона може буде доповнена додатковими процесуальними діями або, навпаки, оптимізована залежно від визначених критеріїв. Виокремлені в підрозділі провадження є особливими та заслуговують

найбільшої уваги, на думку авторів, оскільки характеризуються високим рівнем правової регламентації, а тому посідають вагоме місце у діяльності господарських судів.

2.5. Поняття та особливості установчих та внутрішньоорганізаційних адміністративних процедур у діяльності господарських судів

Порядок створення, реорганізації, ліквідації господарських судів, визначення кількості суддів у суді, порядок обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад забезпечують установчі адміністративні процедури. Вони мають свої особливості та викликають зацікавленість із боку вчених-адміністративістів, але варто зауважити, що ґрунтовних монографічних досліджень щодо напрямку розвитку установчих процедур немає. Така ситуація викликає здивування, оскільки з упевненістю можна стверджувати, що на сьогодні зібралось достатньо підстав для виділення установчих процедур в окреме самостійне провадження, яке пов'язане виключно з формуванням, оптимізацією та вдосконаленням органів державної влади, їх структурних підрозділів, зокрема впровадженням у життя основоположних вимог кадрової політики в державному апараті.

Сутність установчих процедур можна розглянути у двох аспектах:

1) функціональний – установчі процедури є важливим елементом механізму правового регулювання, оскільки регулюють порядок формування органів державної влади, зокрема господарських судів, та за рахунок цього створюють передумови для правотворчості та правозастосування;

2) основоположний – установчі процедури безпосередньо визначають державно-владний зміст та природу правового регулювання. Тобто внаслідок реалізації установчих процедур формується система органів [175].

Враховуючи викладене, до установчих процедур у діяльності господарських судів відносимо:

- процедуру утворення господарського суду;
- процедуру ліквідації господарського суду;
- процедуру обрання суддів господарських судів на адміністративні посади;

– процедуру звільнення суддів господарських судів із адміністративних посад.

Господарський суд України створюється законом. Відповідний проект закону вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Місцезнаходження господарського суду, його територіальна юрисдикція та статус визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності. Законодавець передбачив декілька підстав утворення господарських судів: а) зміна визначеної Законом України «Про судоустрій і статус суддів» системи судоустрою; б) необхідність забезпечення доступності правосуддя; в) зміна адміністративно-територіального устрою.

Створення господарського суду може відбуватися за допомогою створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) існуючих господарських судів. Кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням із Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів. Проте, незважаючи на визначеність такої процедури, маємо певні ускладнення на правозастосовному рівні. Труднощі були викликані судовою реформою, а саме тим, що 30.09.2016 р. набрали чинності два закони, які є фундаментом судової реформи: Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401–VIII та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402–VIII. Як стверджують окремі юристи, починаючи з 30.09.2016 р., в Україні «зникли» місцеві господарські суди в тому вигляді, в якому вони існували до 30.09.2016 р. Розглянемо більш детально ситуацію, що склалася з місцевими господарськими судами, у зв'язку з набранням чинності 30.09.2016 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [99].

Так, відповідно до ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», систему судоустрою України становлять місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до вказаного закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. Згідно з ч. 2 ст. 21 цього самого закону місцевими господарськими судами є окружні господарські суди. Проте станом на кінець 2016 року в Україні не створені в передбаченому законом порядку окружні господарські суди. Після

аналізу зазначених норм закону логічною є думка, що законодавець, ухвалюючи Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та поновому визначаючи в ньому систему судоустрою України, передбачив діяльність місцевих господарських судів, які діяли до 30.09.2016 р. (до створення нових окружних господарських судів). Однак діяльність місцевих господарських судів, які сьогодні продовжують здійснювати правосуддя, не передбачена в розділі XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що є значним недоліком цього закону (враховуючи, що судову владу в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюють незалежні та безсторонні суди, створені законом) [99]. Отже, починаючи з 30.09.2016 р., склалася ситуація, за якої місцеві господарські суди знаходяться «поза законом», а нові окружні господарські суди ще не створено. Тому ця ситуація потребує негайного вирішення та урегулювання на законодавчому рівні.

Юридична наука узагальнює поняття ліквідації як регламентованої законом процедури, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи. Щодо ліквідації господарських судів, то ця процедура також повинна врегульовуватися законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій із Вищою радою правосуддя. Підставами для ліквідації господарського суду є: 1) зміна визначеної Законом України «Про судоустрій і статус суддів» системи судоустрою; 2) оптимізація видатків державного бюджету; 3) зміна адміністративно-територіального устрою. Проте, як і в порядку утворення господарських судів щодо їх ліквідації також маємо прогалини в чинному законодавстві, особливо щодо суддів, які обіймали посади в господарських судах. Тому ця процедура також потребує вдосконалення.

До установчих процедур ми також віднесли процедуру обрання суддів господарських судів на адміністративні посади та процедуру звільнення суддів господарських судів з адміністративних посад. Адміністративними посадами в господарському суді є посади голови суду та заступника (заступників) голови суду, які обираються зборами суддів відповідного суду серед суддів цього суду. Цю процедуру здійснюють за допомогою таємного голосування більшістю від кількості суддів відповідного суду строком на три роки, але не більш як на строк повноважень судді, у порядку,

визначеному законом. Варто відзначити ту обставину, що перебування судді на адміністративній посаді в господарському суді не звільняє його від здійснення повноважень судді цього суду, передбачених Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [164].

Голова господарського суду та його заступник можуть бути достроково звільнені з посади за ініціативою не менш як однієї третини від загальної кількості суддів відповідного суду за допомогою таємного голосування не менш як двома третинами суддів цього суду. Підставою для звільнення судді з адміністративної посади є його заява або тривале незадовільне виконання обов'язків голови господарського суду, заступника голови господарського суду відповідно, систематичне або грубе одноразове порушення закону під час їх виконання. Суддя, якого достроково звільнено з адміністративної посади в суді (крім звільнення з адміністративної посади за його заявою), не може бути обраний на будь-яку адміністративну посаду в судах упродовж двох років із дня такого дострокового звільнення. Зокрема, звільнення з посади судді, припинення його повноважень як судді, а також закінчення строку, на який суддю обрано на адміністративну посаду в суді, припиняє його повноваження на адміністративній посаді [164].

Ураховуючи викладене, можемо сформулювати такі ознаки установчих процедур у діяльності господарських судів:

– вони завжди пов'язані з розглядом і вирішенням питань у сфері формування (утворення, реорганізації, ліквідації) господарських судів;

– вони ґрунтуються на праві та спричиняють настання юридичних наслідків;

– вони реалізуються тільки спеціально уповноваженими на це суб'єктами владних повноважень;

– результати установчих процедур завжди оформлюються у відповідних установчих документах, що закріплюють правовий статус господарських судів;

– особливий порядок реалізації установчих процедур пов'язаний із застосуванням спеціальних способів і засобів юридичної техніки.

Отже, можемо зробити висновок про те, що установчі процедури в діяльності господарських судів є процесом чітко визначених дій та операцій, у зв'язку з чим доцільним є якісно забезпечити чітку їх процесуальну регламентацію, особливо в розрізі

започаткованої судової реформи. Завершуючи характеристику установчих процедур, варто відзначити, що вказані їх ознаки та зміст дають нам можливість відмежувати ці процедури від юрисдикційних та внутрішньоорганізаційних процедур у діяльності господарських судів.

Процес організації та здійснення управління в господарських судах, підбір та розстановка кадрів, розподіл повноважень, видавання актів управління, забезпечення діловодства, процедури щодо взаємовідносин із підлеглими організаціями, а також з іншими органами державної влади та громадськістю – все це внутрішньоорганізаційні процедури. Вони є найбільш поширеними в адміністративній діяльності органів державної влади, оскільки безпосередньо пов'язані з забезпеченням діяльності органу. В монографії ми спеціально акцентуємо увагу саме на внутрішньоорганізаційних процедурах, не чіпаючи поки що зовнішньоорганізаційні, тому що їх реалізація впливає насамперед на стан додержання дисципліни та законності в господарські суди, а також на ефективність та результативність їх діяльності. Внутрішньоорганізаційні адміністративні процедури реалізують господарські суди без залучення фізичних і юридичних осіб у межах системи організації діяльності суду, охоплюючи лише питання організаційного та управлінського характеру.

Господарські суди щодня здійснюють велику кількість внутрішньоорганізаційних адміністративних процедур, класифікаційний розподіл яких передбачено проводити залежно від виду організаційно-розпорядчої та управлінської діяльності й завдань, що реалізують такі суди. Тому, враховуючи викладене, можна виділити такий перелік внутрішньоорганізаційних адміністративних процедур, що здійснюють господарські суди:

а) організація та здійснення кадрової роботи, що передбачає процедуру добору та призначення персоналу, формування кадрового резерву, розподіл повноважень тощо. Певна річ, ці процедури не стосуються призначення на посаду судді, оскільки такими повноваженнями наділений Президент України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, але при цьому голови місцевого господарського суду, а також апеляційного господарського суду видають на підставі акта про призначення судді на посаду, переведення судді, звільнення судді з посади, а також у зв'язку з припиненням повноважень судді відповідний наказ. Зокрема

зазначені голови повідомляють Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через веб-портал судової влади – про вакантні посади суддів у суді в триденний термін із дня їх появи та вносять на розгляд зборів суду пропозиції щодо кількості та персонального складу слідчих суддів. Крім того, голови місцевих та апеляційних господарських судів визначають адміністративні повноваження своїх заступників, погоджують призначення на посади керівників апарату суду, заступників керівників апарату суду, а також вносять подання про застосування до керівників апарату суду, їх заступників заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства [164]. Зокрема апарат суду: а) здійснює добір персоналу суду; б) розробляє проекти штатного розпису; в) здійснює заходи щодо кадрового забезпечення суддів та працівників апарату суду; г) забезпечує роботу з кадрами апарату суду та ведення кадрового діловодства суду. Керівник апарату суду відповідно до наданих повноважень присвоює ранги державним службовцям, які обіймають посади державної служби, та забезпечує виконання працівниками апарату Правил поведінки працівника апарату суду, затверджених рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 року № 33, а також правил внутрішнього трудового розпорядку та трудової дисципліни. Крім зазначеного, керівник апарату суду видає накази з кадрових питань щодо працівників апарату суду (державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування), а також щодо помічників суддів (за поданням судді) стосовно призначення на посади, звільнення з посад, переведень на інші посади, просування по службі, встановлення рангів державних службовців, надання відпусток, застосування заохочень, накладення дисциплінарних стягнень, проведення щорічного оцінювання результатів службової діяльності [156];

б) нормотворчі процедури, що передбачають підготовку, ухвалення нормативних та індивідуальних адміністративних актів. Важливими нормативними документами в такому випадку є кадрові накази та розпорядження голови місцевого та апеляційного господарського суду, голови апарату суду тощо. Для того, щоб адміністративні рішення, ухвалені уповноваженими на те особами, мали юридичну силу, вони повинні відповідати таким вимогам: а) бути видані суб'єктом управління, в компетенцію якого входить здійснення нормотворчості; б) установлюватися у відповідній формі,

тобто знаходити свою формалізацію в тому чи іншому нормативно-правовому акті; в) бути ухваленими в порядку, визначеному законом [110, с. 127];

в) процедури організаційного забезпечення діяльності господарських судів. Відповідно до Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів, затвердженого Наказом Державної судової адміністрації від 28 вересня 2012 р. № 115, організаційне забезпечення роботи суду відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» здійснює апарат місцевого та апеляційного господарських судів. Положення про апарат місцевого суду розробляє керівник апарату суду на підставі цього Типового положення, погоджує начальник територіального управління Державної судової адміністрації України та затверджують збори суддів. Відповідно, Положення про апарат апеляційного суду розробляє керівник апарату суду на підставі цього Типового положення, погоджує Державна судова адміністрація України та затверджують збори суддів. Отже, у сфері організаційного забезпечення апарат суду виконує такі функції:

- здійснює виконання наказів і розпоряджень голови суду, наказів керівника апарату суду;
- здійснює ведення судової статистики, забезпечує підготовку аналітичних довідок, таблиць, узагальнень з питань судової статистики та здійснює аналіз судової практики;
- формує статистичні звіти про роботу суду, огляди статистичних даних про підсумки діяльності суду;
- забезпечує облік та узагальнення пропозицій і зауважень, висловлених на зборах суддів суду;
- забезпечує організацію та проведення судових засідань, робочих нарад, міжнародних зустрічей, прес-конференцій та інших заходів;
- бере участь у підготовці проектів перспективних і поточних планів роботи суду, забезпеченні їх виконання, готує аналітичні матеріали щодо їх реалізації;
- організовує прийом громадян, розгляд їх пропозицій, заяв і скарг, що надходять до суду;
- бере участь у роботі з планування та проведення мобілізаційної підготовки в суді в умовах воєнного стану;
- бере участь у забезпеченні безпеки суддів і працівників апарату суду в умовах надзвичайних ситуацій та надзвичайного стану;

– забезпечує розроблення проектів відповідних актів щодо організації внутрішньої діяльності суду [156].

Керівник апарату суду відповідно до наданих повноважень здійснює організаційні заходи щодо підтримання приміщення суду в стані, придатному для належного його функціонування, проведення капітального та поточного ремонтів, технічного оснащення приміщень, інформаційно-технічного забезпечення, створення безпечних і комфортних умов для суддів, працівників апарату суду та осіб, які перебувають у суді [143]. Зокрема до процедур організаційного забезпечення діяльності господарських судів варто віднести розпорядчі процедури, оскільки в кожному господарському суді діє служба судових розпорядників, які забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, установлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні, а також до цього виду адміністративних процедур варто віднести процедури забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах [143]. Так, Служба судової охорони підтримує громадський порядок у суді, припиняє будь-які прояви неповаги до суду, а також забезпечує охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконує функції щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, убезпечує учасників судового процесу тощо;

г) процедури забезпечення діловодства та документообігу. Відповідальність за стан та організаційне забезпечення діловодства в господарських судах покладається на керівника апарату суду, а в разі його відсутності – на заступника керівника апарату суду або особу, яка виконує його обов'язки. Тому в апараті суду призначають особу, відповідальну за ведення діловодства (за потреби – в кожному структурному підрозділі суду), яка забезпечує облік і проходження документів у строки, передбачені чинним законодавством або самим документом; звітує перед керівництвом про стан виконання документів [153]. Отже, до основних функцій апарату суду у сфері забезпечення діловодства та документообігу належать такі функції:

– забезпечення ведення протоколів зборів суддів суду, нарад, прес-конференцій тощо;

– забезпечення ведення журналів (протоколів) судового засідання, фіксування судового процесу (судових засідань) технічними засобами, проведення відеоконференцій;

- забезпечення ведення контрольних примірників актів законодавства України;
- розроблення та здійснення заходів щодо забезпечення режиму секретності, постійного контролю за їх додержанням;
- забезпечення належної організації роботи з документами в апараті суду, правильності їх оформлення та своєчасності проходження, приймання, реєстрації і експедиційної обробки;
- аналіз, опрацювання та доставляння службової кореспонденції відповідним адресатам;
- упровадження передових технологій організації роботи з документами в суді;
- забезпечення опрацювання, друкування, тиражування матеріалів та документів, пов'язаних із діяльністю суду;
- забезпечення розсилання в установленому порядку судових рішень, а також судових повідомлень та викликів;
- забезпечення підготовки та складання документів відповідно до чинного законодавства України та інструкції з діловодства у суді;
- організація користування, обліку та зберігання документів суду, комплектування архіву, підготовка документів та архівних справ для передачі їх в установленому порядку на постійне зберігання чи знищення, а також забезпечення додержання режиму секретності;
- забезпечення функціонування, методичного й технологічного ведення відповідних баз даних інформаційних комп'ютеризованих систем індивідуального та колективного користування;
- здійснення інформаційно-технічного забезпечення судових засідань, зборів суддів;
- організація бібліотечно-інформаційної роботи в суді;
- забезпечення функціонування автоматизованої системи документообігу суду, автоматизованого розподілу справ між суддями;
- забезпечення заходів взаємодії суду із засобами масової інформації;
- забезпечення підготовки та поширення матеріалів про діяльність суду;
- вивчення та узагальнення питань, що порушують громадяни в їх зверненнях відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян»;

- організація роботи щодо виконання вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
  - здійснення інформаційного наповнення веб-сайту суду;
  - здійснення організації доступу користувачів (суддів і працівників апарату суду) до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і контроль за додержанням вимог щодо захисту інформації;
  - забезпечення надсилання електронних копій судових рішень до Єдиного реєстру судових рішень;
  - ужиття заходів щодо забезпечення підписувачів ключами електронного цифрового підпису тощо [156];
- г) адміністративні процедури, пов'язані з організацією фінансової роботи та матеріально-технічним забезпеченням. Реалізація цих процедур також здебільшого віднесена до повноважень апарату суду, а саме: розроблення кошторису видатків на утримання суду та забезпечення підготовки пропозицій щодо обсягів фінансування суду. Зокрема апарат апеляційного господарського суду, крім зазначеного: а) забезпечує додержання в суді вимог штатної, фінансової, касової та розрахункової дисципліни; б) здійснює облік матеріалів судової практики, бере участь у вивченні та узагальненні судової практики; в) проводить інвентаризацію матеріальних цінностей, грошових коштів та розрахунків; г) здійснює матеріально-технічне забезпечення суду в межах наявних коштів [156];
- д) інформаційно-аналітичні процедури, до яких варто віднести ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства, що забезпечується повноваженнями голів місцевих та апеляційних господарських судів. Зі свого боку, керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи;
- е) контрольно-наглядові процедури. Сьогодні можемо спостерігати ситуацію, коли контрольні процедури установлюють уповноважені особи в системі органів правосуддя, зокрема в межах конкретно взятого господарського суду, а також державні органи та громадські формування. Ці процедури закріплені в численних нормативних актах, а здебільшого – в підзаконних актах, що призводить до ускладнення процесу їх правозастосування. Водночас досить часто спостерігаються випадки, коли визначені контрольні

процедури взагалі не мають свого нормативно-правового закріплення. Така ситуація створює об'єктивну необхідність удосконалення регламентації контрольно-наглядової діяльності й видання єдиного законодавчого акта в цій галузі (адміністративно-процедурного кодексу), тим більше, що розрізненість контрольно-наглядових та контрольно-процесуальних норм ускладнює ознайомлення з ними в повному обсязі підконтрольних суб'єктів, що позбавляє їх можливості належним чином реалізувати свої процесуальні права [90, с. 46; 102, с. 159]. Вони передбачають здійснення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту за додержанням вимог законодавства й виконанням суддями та посадовими особами обов'язків у сфері правосуддя та забезпечення діяльності суду; здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за використанням державних коштів; контроль за веденням діловодства. Керівник апарату суду відповідно до наданих повноважень організовує контроль за обліком речових доказів, не приєднаних до справи, вживає заходів щодо обладнання спеціальних приміщень і сховищ для їх зберігання [156];

є) адміністративні процедури, пов'язані з розглядом пропозицій і заяв, що надходять від фізичних і юридичних осіб, наприклад, розгляд звернень громадян та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю господарських судів. Взагалі, за загальним правилом та принципом незалежності суддів, звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу щодо розгляду конкретних справ суд не розглядає, якщо інше не передбачено законом. Всі суди проводять прийом та розглядають звернення громадян відповідно до положень Закону України «Про звернення громадян», Інструкції про порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг та організації особистого прийому громадян, Інструкції про порядок розгляду звернень та особистого прийому громадян і методичних рекомендацій Державної судової адміністрації України. Прийом громадян в установлені дні та години здійснюють голова суду та його заступники, працівники канцелярій, архіву та відділів. Також у судах значну увагу приділяють інформуванню громадян. Із цією метою у судах можуть працювати інформаційні кіоски, що містять довідкову інформацію про графік роботи суду, години прийому громадян, а також про час та місце проведення судових засідань на день запиту та на наступний день. Можуть траплятися випадки, коли в господарських судах судді

повністю звільняються від прийому позовних заяв та звернень громадян. Обов'язок виконувати такі функції може покладатися на спеціально уповноважених наказом голови суду працівників апарату. У таких випадках судді спілкуються з громадянами тільки під час попереднього розгляду справ та під час судових засідань, що надає їм більше часу, необхідного для безпосереднього здійснення правосуддя, урівнює процесуальні права сторін і позначається на оперативності та якості розгляду справ.

З метою повного інформування громадян про ухвалені судом рішення та забезпечення їх доступності для громадян всі суди своєчасно і в повному обсязі відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» надсилають свої рішення до Судового інформаційного центру, які потім вносять до Єдиного державного реєстру судових рішень України. Громадяни завжди можуть ознайомитися з рішеннями суду, які не мають відношення до їх справи, за умови, якщо реквізити сторін є видаленими. При цьому особи не мають доступу до документів справи, в якій вони не є стороною. Особи, які є стороною в справі, можуть у будь-який час отримати доступ до матеріалів справи, що знаходиться на розгляді [84, с. 107–108].

Право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників [164];

ж) адміністративні процедури, спрямовані на координацію та взаємодію структурних підрозділів, взаємодію з громадськістю й засобами масової інформації (наприклад, надання методичної та практичної допомоги в організації роботи; координація діяльності суду з державними органами та органами місцевого самоврядування, тощо). Створення ефективної системи взаємодії судів із громадськістю та ЗМІ є одним із пріоритетних напрямків демократизації в Україні. Судді, працівники засобів масової інформації та громадяни повинні не лише усвідомлювати важливість такої діяльності, а й самі її проводити. Неможливо забезпечити справедливе та ефективне судочинство, якщо воно не є відкритим для громадськості [84, с. 117].

Історично склалося, що в Україні суди комунікаційно віддалені від суспільства, від їхньої основної аудиторії – громадян. Коли

виборці дають мандат довіри політикам на виборах, вони згодом можуть спостерігати, як обрані ними політики поведуться в парламенті чи на обраних посадах, які цінності сповідують, чим переймаються й таке інше. Натомість свій зв'язок із судами та суддями, які в них працюють, громадяни відчують лише за умови власного звернення до суду або одержуючи інформацію від колег, друзів, членів родини, які побували в суді. В останні роки така інформація здебільшого має негативний характер, бо в контексті суспільних перетворень країни стало відомо про свавілля окремих суддів у гучних справах, їхню мовчазну згоду на обмеження незалежності судової влади, невиконання основного завдання – захисту прав і свобод особи [58, с. 13]. Тому значущим кроком створення ефективної системи взаємодії судів, засобів масової інформації та громадськості стало запровадження посади прес-секретаря й обрання суддів-спікерів у судах.

Відтак, проведене нами дослідження надало змогу виділити такі внутрішньоорганізаційні адміністративні процедури в діяльності господарських судів:

- організація та здійснення кадрової роботи;
- нормотворчі процедури;
- процедури організаційного забезпечення діяльності судів;
- процедури забезпечення діловодства та документообігу;
- адміністративні процедури, пов'язані з організацією фінансової роботи та матеріально-технічним забезпеченням;
- інформаційно-аналітичні процедури;
- контрольні-наглядові процедури;
- адміністративні процедури, пов'язані з розглядом пропозицій і заяв, що надходять від фізичних та юридичних осіб;
- адміністративні процедури, спрямовані на координацію та взаємодію структурних підрозділів, взаємодію з громадськістю й засобами масової інформації [176].

Знову наголошуємо на тому, що такий перелік процедур не є вичерпним, вони можуть бути як доповнені іншими організаційними провадженнями, так і бути оптимізованими. Але ключову роль під час формування та визначення адміністративних процедур у діяльності господарських судів варто відвести принципам адміністративної процедури. До них потрібно віднести принцип верховенства права та законності; принцип рівності учасників адміністративної процедури перед законом; принцип публічності;

принцип ефективності та оперативності; принцип гарантованого правового захисту; принцип доступу до інформації; принцип допомоги та представництва; принцип зазначення засобів правового захисту [10, с. 32–38]. Ураховуючи зазначені принципи, розуміємо, що адміністративні процедури стають інструментом реалізації основного призначення господарських судів. Здебільшого установчі та внутрішньоорганізаційні процедури забезпечують порядок роботи суду та є основою здійснення юрисдикційних процедур. Тому визначені та сформовані нами адміністративні процедури (юрисдикційні, установчі, внутрішньоорганізаційні) тісно пов'язаними між собою та створюють умови здійснення належного правосуддя та реалізації судової влади в Україні.

2.6. Адміністративно-правовий статус учасників адміністративних процедур у діяльності господарських судів

Господарські суди є активними учасниками адміністративно-правових відносин, а тому наділені відповідним правовим статусом, у межах якого вони здійснюють свої повноваження. Відповідний статус мають також інші суб'єкти, залучені до владно-розпорядчих та організаційних відносин, що є предметом адміністративного права. Дослідження адміністративно-правового статусу всіх учасників адміністративних процедур у діяльності господарських судів надасть змогу, з одного боку, запропонувати способи вдосконалення адміністративного законодавства, що регулює здійснення господарськими судами адміністративних процедур, а з іншого – передбачити перспективні методи оптимізації організаційної структури та функціонування роботи суб'єктів господарського процесу. Більше того, вивчення адміністративно-правового статусу суб'єктів, залучених до реалізації адміністративних процедур у діяльності господарських судів, є поштовхом до подальшого розвитку та удосконалення взаємодії громадськості й судової гілки влади [169, с. 153 –158].

Термін «статус» має латинське походження та означає становище, стан чого-небудь або кого-небудь: людини, особи, громадянина, державного службовця тощо. Так, великий енциклопедичний словник визначає статус (від лат. status – стан, становище) як соціальний, співвідносний стан (позицію) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за рядом ознак,

специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних і інших) [39].

У політичному енциклопедичному словнику категорія «статус» тлумачиться як сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній стратифікації [132, с. 400]. В. С. Венедіктов та М. І. Іншин застосовують поняття статусу також як співвідносне з поняттям соціальної ролі; статус означає сукупність прав та обов'язків, а роль – динамічний аспект статусу, тобто певну поведінку [53, с. 9].

Щодо «правового статусу», то ця категорія є досить дослідженою як на загальнотеоретичному рівні, так і на галузевому рівнях. У Великому юридичному словнику правовий статус визначається як установлений нормами права стан суб'єктів, їх права та обов'язки [40, с. 587]. Ю. С. Шемшученко та Н. М. Пархоменко визначають правовий статус безпосередньо як сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб, відзначаючи, що відносно юридичних осіб він проявляється через їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, закріплених в чинному законодавстві [210, с. 44–45]. А. М. Асадов зазначає, що правовий статус органу державної влади регламентується переважно законодавством, яке встановлює його компетенцію, порядок створення, мету, завдання, повноваження, організаційну структуру, форми і методи діяльності тощо. [30, с. 191–192]. В. Л. Грищук, зі свого боку, зазначає, що правовий статус – це самостійна юридична категорія, яка характеризується такими ознаками: універсальний характер правового статусу; відображення особливості суб'єкта, його місце в системі суспільних відносин; права та свободи, що становлять основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності; ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків [69, с. 43].

Ураховуючи викладене та аналізуючи особливості визначення правового статусу колективних суб'єктів, можемо зазначити, що більшість дослідників відмічають, що до основних критеріїв, за якими можна виокремити їх адміністративно-правовий статус, мету та функції діяльності, організаційно-правову форму, способи діяльності та зв'язків із публічною владою, ступінь і характер

владних повноважень та ін. [97, с. 11]. В. К. Колпаков розкриває поняття «адміністративно-правовий статус» як таке, що охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. На його думку, необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізує ця особа як в адміністративно-правових відносинах, так і поза ними [12, с. 194]. Зі свого боку, Т. О. Коломоєць визначає «адміністративно-правовий статус» як сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу, на думку автора, є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, що регулюються як у межах адміністративних відносин, так і поза ними [94, с. 64]. Більш ґрунтовною та комплексною є позиція М. Ю. Івчука, який вважає, що елементами адміністративно-правового статусу органу державної влади є юридично закріплені цілі, завдання та функції, компетенція, організаційно-структурний компонент (нормативне регулювання порядку утворення (обрання, призначення), легалізації, реорганізації, ліквідації, підпорядкованості, встановлення та зміни внутрішньої організаційної структури, право на організаційне самовизначення, процедури діяльності, офіційні символи тощо); відповідальність [82, с. 9]. Така позиція дослідника є досить слушною, адже коли йдеться про адміністративно-правовий статус органу державної влади, ми не повинні обмежуватися винятково його правами, обов'язками та відповідальністю, а мусимо відобразити його в контексті функціонування усього державного апарату та відтворити зв'язки з ним. Отже, адміністративно-правовий статус начебто відображає положення суб'єкта адміністративних правовідносин щодо інших органів, які також уповноважені на здійснення та реалізацію функцій регулювання, управління, контролю та нагляду тощо. Такі умови є характерними й для господарських судів у процесі реалізації ними та щодо них адміністративних процедур [169, с. 153–158].

Адміністративно-правовий статус учасників однойменних правовідносин дає можливість їх власникам, зокрема господарським судам, бути рівноправними сторонами адміністративних правовідносин – набувати певних прав та обов'язків, реалізовувати надані повноваження та нести юридичну відповідальність за

результати своєї діяльності. Це невід'ємний їх атрибут як органів державної влади [169, с. 153–158].

Під елементами адміністративно-правового статусу варто розуміти сукупність його складових, що становлять змістовну правову характеристику самого суб'єкта правовідносин та вказують на його специфіку й відмінність від інших суб'єктів. Тому В. С. Четверіков структуру адміністративно-правового статусу органу державної влади розкриває через його особливості, а саме:

- права, обов'язки та відповідальність, властиві суб'єктам адміністративно-правових відносин, закріплені у великій кількості нормативно-правових актів;

- норми, що врегульовують адміністративно-правовий статус колективних суб'єктів, зокрема господарських судів, знаходяться в тісному взаємозв'язку з нормами інших галузей права;

- адміністративно-правовий статус, на відміну від інших, наприклад, цивільно-правового, не підлягає відчуженню та ін. [207, с. 110].

В. В. Кваніна в монографічному дослідженні доходить висновку, що правовий статус юридичної особи як суб'єкта адміністративно-правових відносин не може бути представлений без таких складових як порядок утворення, реорганізації та ліквідації суб'єкта, наявність установчих документів цієї юридичної особи, внутрішня структурна побудова, права та обов'язки суб'єкта, його відповідальність [89, с. 73]. Тому ми не випадково зупинялися на установчих та внутрішньоорганізаційних адміністративних процедурах у діяльності господарських судів у попередніх пунктах монографії.

Зі свого боку, Л. С. Юнусова за основу адміністративно-правового статусу суб'єкта правовідносин виокремила такі складові елементи як: а) цілі діяльності та функції установи; б) права та обов'язки установи; в) порядок утворення та реєстрації, порядок реорганізації та ліквідації юридичної особи; г) порядок формування органу управління справами установи; д) адміністративна відповідальність установи; е) гарантії діяльності юридичної особи [218, с. 17].

П. І. Кононов пропонує до адміністративно-правового статусу юридичних осіб, крім загальних прав та обов'язків, віднести також спеціальні права та обов'язки, а також обмеження загальних і спеціальних прав юридичних осіб в адміністративно-владній сфері,

заходи юридичної відповідальності, що застосовують до відповідних осіб, які вчинили правопорушення [9, с. 88].

Отже, можемо окреслити авторську позицію щодо адміністративно-правового статусу господарських судів як учасників адміністративних процедур, під яким варто розуміти сукупність адміністративно-правових характеристик, які визначають компетенцію та повноваження суду щодо порядку здійснення владно-розпорядчих, управлінських та організаційних дій, унаслідок яких ухвалюється рішення (акт) та які визначають його правове положення у взаємозв'язку з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, урегульованих нормами адміністративного права [169, с. 153–158].

У процесі дослідження ми виділили суб'єкти, залучені до реалізації адміністративних процедур у діяльності господарських судів. Проте, будемо наголошувати на тому, що не всі вони є суб'єктами владних повноважень, наділеними адміністративно-правовим статусом та уповноваженими на ухвалення конкретного рішення у справі, однак, такі суб'єкти можуть сприяти їх виникненню, розвитку, вирішенню. Отже, суб'єктами, залученими до реалізації адміністративних процедур, є:

1. Адміністративний орган:

- судді господарських судів (які діють одноособово);
- господарські суди (як колегіальні органи), представлені головами місцевих та апеляційних господарських судів;
- Вища рада правосуддя;
- Державна судова адміністрація України;
- Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Громадська рада доброчесності, яка їй сприяє;
- Національна школа суддів України
- суддівське самоврядування:
  - а) збори суддів;
  - б) з'їзд суддів;
  - в) Рада суддів України;
- апарат суду;

2. Приватні особи (фізичні та юридичні особи);

3. Особи, які сприяють розгляду справи.

Ми, зі свого боку, більш детально зупинимося на суб'єктах, наділених відповідним адміністративно-правовим статусом, тобто є учасниками, які порушують адміністративні процедури та приймають

рішення щодо них. Тому в нашому випадку господарські суди можуть розглядатися і як суб'єкти владних повноважень, так і їх об'єкти, тобто можуть перебувати в статусі тих учасників щодо яких здійснюється адміністративна процедура.

Відповідно до чинного законодавства, адміністративно-правовий статус суддів господарських судів безпосередньо пов'язаний зі здійсненням правосуддя. Зокрема судді господарських судів у межах своєї компетенції мають право брати участь у суддівському самоврядуванні, утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня тощо. Вони можуть бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки [164]. До основних обов'язків суддів господарських судів щодо здійснення та реалізації господарських процедур належать такі:

- 1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;
- 2) подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді;
- 3) виявляти повагу до учасників процесу;
- 4) не розголошувати відомості, які є таємницею, що охороняється законом;
- 5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;
- 6) подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- 7) систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду; проходити підготовку в Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки;
- 8) звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання;
- 9) підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді [164]. Суддя господарського суду до

звільнення з посади або припинення його повноважень не може бути нагороджений державними нагородами, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами. Він може бути нагороджений державними нагородами лише за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя. З огляду на особливості адміністративно-правового статусу суддів господарських судів, вони переважно здійснюють юрисдикційні процедури [164]. Щодо господарського суду як колегіального органу, в особі його голови та заступника голови, які обіймають адміністративні посади, переважно для них характерними є повноваження, визначені адміністративно-правовим статусом, які пов'язані з реалізацією, окрім юрисдикційних процедур, та з внутрішньоорганізаційних і установчих процедур (на них ми детально зупинялися в попередніх пунктах монографії) [164].

Вища рада правосуддя є органом, наділеним владними повноваженнями і саме вона реалізує адміністративні процедури щодо господарських судів. Так, відповідно до однойменного закону, Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції й законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Вона має достатньо широкі повноваження щодо реалізації адміністративних щодо господарських судів [136]. Серед них варто виділи такі:

- 1) внесення подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалення рішення стосовно порушення суддею господарського суду вимог щодо несумісності;
- 3) забезпечення здійснення дисциплінарного провадження щодо судді;
- 4) розгляд скарг на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді господарського суду;
- 5) ухвалення рішення про звільнення судді з посади;
- 6) надання згоди на затримання судді або утримання його під вартою чи арештом;

7) ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді господарського суду від здійснення правосуддя;

8) ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня;

9) ухвалення рішення про припинення відставки судді;

10) погодження кількості суддів у суді;

11) затвердження Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему, Положення про Державну судову адміністрацію України та типового положення про її територіальні управління, Положення про Службу судової охорони, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень;

12) погодження Типового положення про апарат суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників;

13) надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнення пропозицій судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою й статусу суддів;

14) здійснення функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення своєї діяльності; визначення видатків Державного бюджету України на утримання господарських судів, їх органів та установ;

15) затвердження за поданням Державної судової адміністрації України нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення господарських судів;

16) здійснення інших повноважень щодо господарських судів, визначених чинним законодавством [140].

Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційні та фінансові процедури щодо забезпечення діяльності господарських судів у межах повноважень, установлених законом. Вона підзвітна Вищій раді правосуддя в межах, визначених законом, а правовий статус її

посадових осіб, територіальних управлінь визначається Законом України «Про державну службу». Державна судова адміністрація України в межах своїх повноважень здійснює такі адміністративні процедури щодо господарських судів:

- 1) забезпечує належні умови діяльності господарських судів;
- 2) вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу в спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів;
- 3) забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації;
- 4) організовує роботу щодо ведення судової статистики, діловодства та архіву; контролює стан діловодства в господарських судах;
- 5) організовує комп'ютеризацію господарських судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення їх судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів;
- 6) забезпечує впровадження електронного суду; здійснює заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами й установами;
- 7) забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечує функціонування системи відеоконференц-зв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції;
- 8) взаємодіє з відповідними органами та установами, зокрема інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності господарських судів;
- 9) розробляє та затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя Типове положення про апарат суду;
- 10) організовує діяльність служби судових розпорядників;
- 11) контролює діяльність Служби судової охорони;
- 12) здійснює інші повноваження, визначені законом [164].

Іншим органом, що здійснює адміністративні процедури щодо господарських судів, є Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка є державним органом суддівського врядування, що на постійній

основі діє у системі правосуддя України. Основними її повноваженнями у сфері реалізації адміністративних процедур є переважно кадрові: а) веде облік даних про кількість посад суддів у господарських судах, зокрема вакантних; б) здійснення відбору кандидатів для призначення на посаду судді, а також організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит; в) внесення до Вищої ради правосуддя рекомендації про призначення кандидата на посаду судді; г) вносення рекомендацій про переведення судді відповідно до законодавства, крім переведення як дисциплінарної санкції; д) визначення потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді господарського суду в Національній школі суддів України; е) затвердження форми та зміст заяви про участь у відборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок складення відбіркового іспиту й методику оцінювання його результатів, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді господарського суду, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування й ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інші процедури виконання комісією її функцій; є) проведення кваліфікаційного оцінювання; ж) забезпечення ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді господарського суду тощо [164].

Вищій кваліфікаційній комісії суддів України в реалізації кадрових адміністративних процедур щодо господарських судів сприяє Громадська рада доброчесності. Вона збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді господарського суду (кандидата на посаду судді) й надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) або, за наявності відповідних підстав, висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додають до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє. Якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя господарського суду (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про

підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише в разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами [70].

Національна школа суддів України здійснює адміністративні процедури, направлені на підготовку суддів господарських судів, для підтримання кваліфікації відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду їх роботи, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. Взагалі Національна школа суддів України має особливий правовий статус. Обумовлено це рядом факторів. По-перше, вона є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність, а по-друге, на Національну школу суддів України не поширюється законодавство про вищу освіту. Вона утворюється при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статуту, затвердженого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [164].

Національна школа суддів України здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді господарського суду;
- 2) підготовку суддів, зокрема обраних на адміністративні посади в господарських судах;
- 3) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, тимчасово відсторонених від здійснення правосуддя;
- 5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації тощо [164].

Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України. У процесі своєї діяльності зазначені колегіальні органи уповноважені здійснювати цілий ряд адміністративних процедур, що мають важливе значення для розвитку юрисдикційного, установчого та внутрішньоорганізаційного забезпечення діяльності господарських судів.

Збори суддів – зібрання суддів відповідного суду, зокрема господарського, на якому вони обговорюють питання внутрішньої

діяльності цього суду та ухвалюють колективні рішення щодо обговорюваних питань. Збори є повноважними, якщо на них присутні не менше двох третин кількості суддів цього суду. У межах наданих повноважень вони: 1) обговорюють питання щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду та приймають щодо цих питань рішення, що є обов'язковими для суддів та працівників цього суду; 2) визначають спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначають рівень навантаження на суддів відповідного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховують звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду; 5) звертаються з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді; 6) здійснюють інші повноваження, визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [164].

Найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України. Його рішення є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів. Щодо господарських судів з'їзд суддів України наділений такими повноваженнями: 1) заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності господарських судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів; 2) заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади; 3) звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб; 4) розглядає інші питання суддівського самоврядування відповідно до закону [164].

У період між з'їздами суддів України вищим органом суддівського самоврядування є Рада суддів України. Вона організовує виконання рішень з'їзду суддів України, здійснює контроль, їх виконанням, вирішує питання організаційного забезпечення судів, Державної судової адміністрації та діяльності суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, а також інші питання безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. Рада сприяє створенню

належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утвердження незалежності суду, забезпечення захисту суддів від втручання в судову діяльність, а також підвищення рівня роботи з кадрами в системі судів. Рішення Ради, ухвалені в межах визначених законодавством повноважень, є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування [134].

Організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат, який очолює його керівник. Він несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення господарського суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи, інформує збори суддів про свою діяльність. Правовий статус працівників апарату суду визначається Законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу», іншими законами та нормативно-правовими актами України, відповідними положеннями та посадовими інструкціями [156].

Щодо приватних осіб та осіб, які сприяють розгляду адміністративної справи, то вони не наділені владними повноваженнями, а тому у правовідносинах з господарськими судами є об'єктами владних повноважень (приватні особи) або тими суб'єктами, залученими для надання допомоги в розгляді адміністративної справи (особи, які сприяють розгляду адміністративної справи) [169, с. 153–158].

Отже, адміністративно-правовий статус учасників адміністративних процедур у діяльності господарських судів відіграє ключову роль у формуванні та регламентуванні правовідносин, що виникають у процесі реалізації зазначених процедур та дотримання принципів судочинства під час здійснення правосуддя. Зокрема, адміністративно-правовий статус обумовлює наявність повноважень у господарських судів щодо вирішення спору та ухвалення відповідного рішення у справі, що має юридичну силу та приводить до настання юридичних наслідків.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід здійснення адміністративних процедур господарськими судами та можливість його використання в Україні

Вивчення сучасного стану функціонування судової системи в цілому та господарських судів зокрема дає підстави стверджувати, що система правосуддя в Україні ще дуже далека від ідеалу, незважаючи на всю сукупність реформ, що здійснюваних у судовій владі. Суди є та сприймаються такими широким загальною як належний форум для встановлення юридичних прав та обов'язків і вирішення пов'язаних із цим спорів. Суспільство начебто ставить з повагою та має довіру до спроможності судів здійснювати таку функцію. Однак розуміння ролі судової влади як в Україні, так і в інших демократичних країнах (особливо розуміння того, що обов'язком судді є справедливе та безстороннє застосування закону незалежно від можливих соціальних або політичних тисків) значно відрізняється в різних країнах та соціально-економічних умовах Європи. Рівень довіри до діяльності судів є відповідно неоднаковим [56]. Процедури, які сьогодні здійснюють господарські суди щодо організації діяльності та управління, потребують переосмислення як такі, що направлені насамперед на задоволення основних прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб під час вирішення господарського спору. На жаль, сьогодні ситуація склалася так, що вирішення спорів, які виникають у суб'єктів господарювання, є складною та неоднозначною процедурою, що потребує оптимізації та вдосконалення як у напрямку адміністрування та організації роботи господарських судів, так і в процесуальній сфері зазначених суб'єктів.

Прикрим є той факт, що виникають обставини в суспільстві, коли реформи або важко сприймаються громадськістю, або ускладнюють процес функціонування певної системи. Так, дуже спірним є ставлення науковців, юристів та суб'єктів господарювання до того, що Україна, на відміну від більшості європейських держав,

пішла зворотним шляхом, поступово витиснувши арбітраж спочатку з арбітражного, а потім і з господарського судочинства.

Що за своєю суттю є арбітражем (від фр. *arbitrage* – вирішення спору посередником) – це термін, що може використовуватися в одному з таких значень: 1) арбітраж як спосіб вирішення спорів – розв’язання спорів недержавними арбітрами (третейськими суддями) з винесенням рішення, обов’язкового для сторін. Включає внутрішньодержавні третейські суди, міжнародний комерційний арбітраж, міжнародний інвестиційний арбітраж, міждержавний арбітраж; 2) арбітражний суд – державний судовий орган, що вирішує господарські спори [29].

Арбітражні суди існували в Україні з 1991 року як правонаступники радянської системи органів державного арбітражу. Вважається, що українські господарські суди беруть початок від комерційних судів часів російської імперії, зокрема Одеського комерційного суду, першого створеного в імперії в 1808 році. Він формувався за виборчим принципом за активною участю купців Одеси, знайомих із комерцією й торговими традиціями міста. Голова суду, 2 члени суду та юрисконсульт призначалися російським імператором, а інші 2 члени затверджувалися градоначальником Одеси з 4 кандидатів, яких обирало одеське купецтво [211].

В СРСР арбітраж був спеціальним органом, основною метою діяльності якого було розв’язання майнових, а також переддоговірних спорів, що виникали між соціалістичними організаціями під час укладення договорів. Завданнями ж арбітражу були зміцнення госпрозрахунку й планової дисципліни. Органам державного арбітражу були підвідомчі всі майнові (від 1000 карбованців) та переддоговірні спори між державними, кооперативними (крім колгоспів) та іншими громадськими організаціями, підприємствами й установами, якщо вони були підпорядковані різним міністерствам, раднаргоспам або різним кооперативним системам. Підсудність як майнових, так і переддоговірних спорів тому чи іншому органу державного арбітражу залежала від суми позову або суми договору. Одним з основних принципів діяльності арбітражу було розв’язання спорів за участю відповідальних представників сторін під керівництвом призначеного арбітра. За відсутності погодження або в разі неявки однієї чи обох сторін спір вирішував арбітр. У СРСР існував також відомчий арбітраж. Йому були підвідомчі майнові й переддоговірні спори між організаціями одного міністерства,

відомства, раднаргоспу, кооперативної системи. Інструктування відомчого арбітражу було покладено на державний арбітраж. Цікавим є той факт, що за досвідом СРСР організовано арбітраж в країнах народної демократії, наприклад, в Албанії (1947), Польщі і Румунії (1949), Болгарії (1950) та ін. [196]. Але, незважаючи на ці обставини, Україна відмовилася від застосування такого судочинства, зорієнтувавши вирішення економічних (комерційних) спорів на державному рівні виключно в межах господарського судочинства.

На сьогодні загальний стан судочинства й довіри до судів в Україні радикально відрізняються від такого в країнах ЄС, до стандартів якого намагаємося наблизитися. В умовах української дійсності, як стверджує Т. Шепель, господарські суди можна вважати кращими, але кращими не серед найкращих українських судів. Отже, для повноцінної участі в економічному житті Європи та побудови бізнесу спільно з європейськими партнерами потрібно орієнтуватися на моделі, що давно працюють в економічно розвинених країнах [211]. Зокрема, наближення до міжнародних стандартів повинне здійснюватися як на нормативному рівні, так і на інституційному рівні.

За таких обставин доцільно звернути увагу на те, яким чином здійснюють розгляд економічних (комерційних) спорів у зарубіжних країнах та, який досвід щодо організації та здійснення, зокрема, адміністративних процедур, ми можемо використати на вітчизняному рівні. Певна річ, охопити комерційне судочинство усіх розвинених держав у межах підрозділу монографії буде досить важко та нераціонально. Тому ми вважаємо доречним розглянути ті питання, які, на наш погляд, є актуальними в умовах місця й часу.

Існування європейських та міжнародних судів спеціальної (арбітражної, комерційної) юрисдикції має давню історію. Торгові суди діяли ще в Стародавньому Римі. Організовану форму торгове судочинство прийняло пізніше, коли в Італії були створені спеціальні морські торгові суди. Потім торгові суди з'явилися у Франції, пізніше в Австрії, Англії, Німеччині, Голландії, Іспанії, Італії, Росії, США, Швеції тощо. Перший постійний комерційний суд, утворений в Парижі, існує вже понад 400 років (створений ще в 1563 р.) [201].

Саме ж поняття арбітражного судочинства в різних країнах розуміють по-різному. В Англії арбітраж – це спрощене судочинство, в США арбітражний суд – це третейський суд, спрямований на розгляд економічних суперечок. В Австрії діє єдиний на всю країну

спеціалізований Торговий суд із розгляду комерційних спорів, який знаходиться у м. Відні. До складу суду входять представники ділової спільноти як комерційні судді. В інших землях Австрії комерційне судочинство здійснюють спеціально відібрані судді загальних судів. У судовій системі Данії важливе місце відведено спеціалізованому суду з морських та торговельних справ, що підпадає під територіальну юрисдикцію Великого Копенгагена. Діє в країні також і суд у справах про банкрутство. У Швейцарії в деяких кантонах створено спеціалізовані торгові суди для розгляду комерційних спорів, а також суди з орендних і страхових відносин. У складі цих судів представлені професійні судді (переважно 2–3), а також представники ділових кіл, обрані кантональними радами. У Португалії як спеціалізовані суди діють арбітражні суди та трибунали з розгляду морських спорів. Цивільний процесуальний кодекс містить окрему главу про арбітражний судовий розгляд [65, с. 15]. Відтак, ми можемо побачити та акцентувати увагу на тому, що сучасним міжнародним економічним відносинам властива популяризація та зростання кількості способів вирішення спорів і конфліктів за допомогою арбітражу, який у різних країнах набув значного поширення та збагатив свою предметну компетенцію.

Тобто організаційна структура комерційного арбітражу зарубіжних країн має різну організаційну структуру, але схожу мету функціонування. Крім того, такі суди можуть бути як повністю самостійними, так і входити до складу більш загальних судових органів як відокремлені відділення (палати). Але майже всюди ці судові органи розглядають справи за окремою процедурою, адаптованою до потреб господарських (комерційних) відносин [65]. Отже, сучасне закордонне законодавство по-різному вирішує питання про те, які суди повинні розглядати економічні суперечки. Але зазвичай цю дилему вирішують одним із двох способів: або створюють суди спеціальної юрисдикції, уповноважені розглядати економічні суперечки, або такі справи підвідомчі судам загальної юрисдикції [201].

У Німеччині, як і в багатьох інших країнах світу, термін «арбітраж» використовують для позначення як третейського судочинства (внутрішнього арбітражу), так і міжнародного арбітражу. Головне його завдання полягає у врегулюванні спору за допомогою застосування норм чинного законодавства. Завершується арбітражне провадження ухвалою рішення арбітражного суду яке

зазвичай є остаточним і має зобов'язальну дію для сторін. Рішення арбітражного суду може бути оскаржене в державному суді лише в деяких випадках, наприклад, у разі недійсної домовленості сторін про вирішення спору в порядку арбітражу [28].

Арбітражне провадження Німеччини має свої особливості. По-перше, правовою підставою для звернення до арбітражного/третейського суду є письмова домовленість сторін. Як зазвичай під час при укладання договорів, передусім комерційних, у пункті про вирішення спорів, пов'язаних з виконанням договірних зобов'язань, сторони наперед передбачають можливість їхнього врегулювання в арбітражі [28]. По-друге, арбітраж надає сторонам і суддям широкі свободи в організації провадження. Так, сторони можуть визначити, який саме арбітраж/третейський суд або арбітр/третейський суддя буде розглядати спір, домовитися про місце проведення арбітражу та мову провадження, врегулювати порядок і часові межі процесу. Проте самовизначеність і свобода сторін не безмежні. Сторони не можуть відмовитися від права заявити про свою позицію, від права на юридичну допомогу, на справедливе провадження чи рівне ставлення [28]. По-третє, існує дві форми арбітражу: інституційний (такий, що діє на постійній основі) та ad hoc – арбітражу (створеного для вирішення конкретного спору). Розпорядчо-адміністративні функції, такі як доставка або вручення документації тощо в разі інституційного арбітражу виконує установа, на базі якої діє арбітраж, а у випадку ad hoc-арбітражу сам арбітражний суд/арбітр або інша установа, якій делегуються ці повноваження. Безпосереднє вирішення спору знаходиться у винятковій компетенції арбітражного суду [28].

У Гамбурзі знаходиться багато міжнародних комерційних арбітражних установ, зокрема Німецька морська арбітражна комісія (German Maritime Arbitration Association, GMAA), Міжнародний арбітраж Торгової палати Гамбурга, Китайсько-європейський центр арбітражу (CEAC), а також низка галузевих арбітражних судів. Різні національні й міжнародні арбітражні організації, наприклад, Німецька організація арбітражу (Deutsche Institution für Schiedsgerichtsbarkeit, DIS), Міжнародна торгова палата (ICC) та інші, часто обирають Гамбург місцем проведення арбітражних проваджень. Зокрема Гамбург розвинув власну форму ad hoc-арбітражу, відому як «Гамбурзький дружній арбітраж». Ця форма арбітражу виникла з місцевих торгових звичаїв та традицій і згодом

була юридично закріплена у § 20 Гамбурзьких правил торгівлі товарами, опублікованих 13 жовтня 1958 року у віснику «Amtlicher Anzeiger» № 237 [28].

Таке вирішення комерційних спорів має багато переваг. Серед них варто виділити такі: а) обов'язкова виконуваність рішення; б) конфіденційність; в) можливість вільного вибору арбітражного суду/арбітра; г) гнучкість процедури. Але, незважаючи на це, українське суспільство ще не готове сприйняти таке вирішення господарських спорів у тому вигляді, який нам пропонують найбільш розвинені держави світу. Воно є не підготовленим до такої процедури вирішення спору. Особливо цікавим є той факт, що з 2010 р. у деяких німецьких судах, наприклад, земель Північної Рейн-Вестфалії, Гамбурга, Нижньої Саксонії, було введено окремі палати (Kammern für internationale Handelssachen), де за бажанням сторін стало можливим вирішення міжнародних комерційних спорів англійською мовою, але поки що в межах усного провадження [211]. Для нашого судочинства, на жаль, така практика є взагалі далекою.

Щодо ролі німецьких державних судів в арбітражному процесі, то варто відзначити, що вона дуже незначна і зводиться до:

- призначення в необхідних випадках арбітрів;
- застосування потрібних негайних забезпечувальних заходів (наприклад, фіксація або збереження речових доказів, заходи щодо забезпечення позову тощо);
- розгляду скарг на арбітражні рішення;
- узяття в необхідних випадках показань свідків [192].

Для альтернативного вирішення цивільно-правових і комерційних спорів у Німеччині створені та функціонують різні посередницькі організації, що нерідко спеціалізуються на розгляді певних видів конфліктів. Так, наприклад, у країні є організації, призначені для вирішення спорів у сфері, що стосується недоліків якості або ремонту побутової техніки, автомобілів та інших засобів транспорту, для вирішення спорів у сфері надання медичних послуг, виконання будівельних і ремонтних робіт тощо [192].

Якщо спроектувати такий досвід Німеччини на вітчизняний порядок розгляду господарських спорів, вважаємо за доцільне розглянути можливість утворити в межах господарського суду окрему структурну одиницю (судову палату), до складу якої включити одного суддю (постійного) та двох представників суб'єктів господарювання (на договірній основі), які б здійснювали досудовий

розгляд/урегулювання спорів з конкретних питань. Певна річ, ми не можемо обмежити конституційне право особи на звернення по захист своїх прав до суду. Але такий порядок досудового вирішення спору (за участю компетентних осіб) надав би можливість оптимізувати процес розгляду справи та, зокрема, розвантажити судовий апарат.

Наступний аспект, на якому хотілося б акцентувати увагу – це відбір кадрів. Господарські суди потребують компетентних, сучасних, професійних працівників, які були б віддані справі та додержувалися етичних норм поведінки. Ті суди, що демонструють успішні результати своєї роботи, намагаються використовувати можливості своїх суддів та працівників апарату найкращим чином, незалежно від їхніх конкретних посадових обов'язків чи службових завдань. У таких судах проводять ґрунтовну кадрову роботу: здійснюють прийом на роботу, проводять конкурсний відбір кандидатів на вакантні посади, здійснюють аналіз та проводять оцінювання стану виконання завдань тощо. Серед інноваційних методів, які застосовують у судах, на сьогодні назвати:

- комплексні заходи щодо орієнтування та адаптації новопризначених працівників апарату суду;
- інтерактивне навчання працівників апарату суду;
- проведення заходів, спрямованих на практичне додержання Правил поведінки працівника суду;
- проведення опитувань серед персоналу суду та анкетування відвідувачів;
- аналіз посад і функціональних обов'язків працівників апарату та відповідне вдосконалення посадових інструкцій;
- проведення різноманітних конкурсів серед працівників апарату, зокрема, конкурсів «Кращий за посадою»;
- проведення заходів щодо вшанування ветеранів суду, плекання традицій та історії суду тощо [84, с. 87].

Такі методи є цілком раціональними, але потребує удосконалення сама процедура підготовки майбутніх фахівців та адаптування їх до умов праці. Відтак, доречно згадати до досвід Австрії, де на посаду судді може бути призначений лише дієздатний австрійський громадянин із бездоганною репутацією, який завершив повний курс юридичної освіти в університеті (з отриманням диплома), має не менше одного року судової практики та отримав позитивну характеристику не менше як від трьох суддів-наставників.

Особливістю австрійського порядку є необхідність отримання спеціальної суддівської освіти (крім університетської). Під час навчання кандидат вивчає правові науки, а практична частина освіти майбутніх суддів здійснюється під керівництвом спеціально виділених та закріплених за ними суддів-наставників, яких призначає колегія суду [106, с. 350].

Тривалість спеціальної освіти суддів в Австрії становить п'ять років. Увесь її цикл поділяють на сім етапів:

1-й етап – як мінімум річна судова практика під керівництвом не менше трьох суддів-наставників з одночасним проходженням підготовчих курсів;

2-й етап – відбувається призначення на посаду судді-стажера Міністерством юстиції на підставі рекомендації колегії Вищого суду землі. Передумовою для цього призначення є відповідність вимогам кандидатського цензу;

3-й етап – здійснюється дворічне навчання при суді, прокуратурі чи інших органах (адвокатурі, органах управління, Міністерстві юстиції чи в органах виконання покарання);

4-й етап – навчання в судовій академії. Воно сприяє здійсненню мети навчання, зорієнтовує теоретичні знання кандидата та його майбутню практичну діяльність на правильне застосування закону. На цьому етапі передбачене також проведення інтенсивних курсів навчання з окремих галузей права з подальшою спеціальною судовою практикою;

5-й етап – це практика при суді, прокуратурі, адвокатурі чи в одному з перерахованих вище органів управління чи виконання покарання з метою закріплення отриманих знань та навичок;

6-й етап – це іспит на посаду судді при Вищому суді однієї з земель;

7-й етап – призначення на посаду судді [45, с. 18; 106, с. 351].

Подібна процедура стажування характерна й для майбутніх суддів у Франції [111]. Її проводять як за межами судових установ – на підприємствах, в органах місцевого самоврядування, префектурі, іноземних судових установах, інших організаціях, так і безпосередньо в судах. Тільки в першому випадку стажування триває три місяці, а в другому – чотирнадцять місяців, де здобувачі освіти можуть безпосередньо ознайомитися з діяльністю суду всіх інстанцій, органів розслідування та прокуратури, поліцейських та жандармських служб,

виправних установ, судових виконавців тощо [111]. Обов'язковість стажування передбачене в таких установах як:

- 1) суди цивільної юрисдикції;
- 2) суди кримінальної юрисдикції;
- 3) установи управлінської діяльності;
- 4) практикуючі адвокати [111].

Крім того, стажисту дають можливість альтернативного вибору ще однієї установи для додаткового стажування з такого переліку: 1) одна з установ обов'язкового стажування; 2) один з органів влади Федерації чи землі; 3) нотаріальна контора; 4) один із судів спеціалізованої юрисдикції, вказаних у Конституції; 5) профспілка, об'єднання підприємців, орган самоврядування в галузі економіки або соціальної чи професійної сфери; 6) промислове підприємство; 7) міжнародна, міждержавна чи іноземна організація, іноземний адвокат; 8) інша установа, в якій може бути забезпечений достатньо високий рівень практичного навчання стажиста у сфері правозастосування [111].

Після закінчення стажування здобувач складає другий державний іспит (асесорський) в екзаменаційному відомстві складу комісії, який визначає міністерство юстиції землі. Головну увагу під час цього іспиту приділяють знанням, що одержав студент під час стажування. Іспит здебільшого складається з усної частини, але законодавством відповідної федеральної землі може бути передбачена й письмова частина іспиту. Види іспиту рівнозначні [111].

На сьогодні ми також маємо Національну школу суддів України, де здійснюють спеціальну підготовку кандидата на посаду судді, що складається з теоретичної та практичної підготовки. Але ні Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ані Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України не передбачають стажування як таке. Для суддів же господарського суду модель стажування, яка існує в Австрії, була б цілком доречною. Тому, враховуючи викладене, вважаємо за необхідне передбачити на вітчизняному рівні два етапи стажування. Перший рівень повинен включати стажування майбутніх фахівців як у сфері правосуддя, так і в межах діяльності суб'єктів господарювання. Тобто майбутній суддя для кращого розуміння суті господарської діяльності в державі зобов'язаний пройти стажування на підприємстві, установі, в організації будь-якої форми власності. Це

надасть можливість зрозуміти господарську справу зсередини, аби в майбутньому розуміти передумови та причини виникнення господарських спорів, їх природу, наслідки нерозв'язання тощо. Другий же рівень стажування передбачає безпосереднє залучення майбутнього фахівця до процесу правосуддя з обов'язковим закріпленням за ним наставника-судді. За таких умов особа під керівництвом діючого судді перебуває в умовах реального здійснення правосуддя, має можливість оцінювати ситуацію та ухвалити рішення.

Такий досвід є цілком корисним як для майбутнього судді, так і для судової системи в цілому, оскільки є можливість здійснювати якісну підготовку кадрів для органів судової влади. Ураховуючи викладене, пропонуємо доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» статтею 77–1 «Стажування кандидата на посаді судді» та викласти її в такій редакції:

1. Стажування є обов'язковою складовою загальної спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;

2. Стажування відбувається у формі практичної підготовки слухачів у місцевих судах з метою поглиблення й закріплення теоретичних знань про діяльність суду та здобуття практичних професійних навичок судді;

3. Стажування поєднує в собі первинне (ознайомлювальне) стажування та вторинне (виробниче) стажування;

4. Під час первинного стажування особа ознайомлюється з діяльністю правоохоронних органів, а саме: прокуратури, Національної поліції, органів примусового виконання рішень судів, пенітенціарної служби, органів сфери юстиції, діяльність яких пов'язана з відправленням правосуддя тощо. Стажист також може ознайомитися з діяльністю суб'єктів господарювання різної форми власності за попередньою домовленістю. Термін первинного стажування становить два місяці.

5. Вторинне стажування передбачає набуття практичного професійного досвіду, а також:

5.1. стажування в місцевому адміністративному суді з розгляду адміністративних справ;

5.2. стажування в місцевому загальному суді з розгляду цивільних справ;

5.3. стажування в місцевому загальному суді з судового провадження у кримінальному провадженні та розгляду справ про адміністративні правопорушення;

5.4. стажування в місцевому господарському суді з розгляду господарських справ.

Термін вторинного стажування становить шість місяців.

Під час проходження стажування безпосередньо в органах суду важливим є дотримання адміністративних процедур, а саме: голова відповідного суду, який приймає на стажування майбутніх фахівців, повинен видати наказ про проходження стажування із зазначенням місця, дати початку й закінчення стажування та призначати суддів-наставників, які:

1) забезпечують підготовку здобувача до здійснення повноважень судді, керують їх роботою, передають досвід, знання, навички і вміння практичної роботи, оцінюють їх роботу;

2) надають організаційно-методичну допомогу здобувачеві під час виконання програми стажування;

3) ознайомлюють здобувачів із посадовими обов'язками керівників суду в місцевому суді;

4) контролюють ведення здобувачами щоденників та виконання завдання на стажування, візують записи, дають письмові зауваження, у разі необхідності – додаткові завдання, контролюють дотримання здобувачами дисципліни, вимог законодавства, охорони праці, техніки безпеки тощо;

5) готують висновок про проходження здобувачем стажування.

Поступово переходячи до наступного невирішеного питання, варто зазначити, що підготовка повинна не тільки давати суддям уміння, необхідні для впровадження в життя змін у національному та міжнародному законодавстві та правових принципах, а й сприяти розвитку інших додаткових навичок і знань щодо неправових питань, щоб судді мали добре розуміння проблем, з якими їм доводиться мати справу. Суддям також необхідне навчання з питань етики та навичок спілкування, що допоможе їм взаємодіяти із сторонами процесу та із громадськістю і пресою [54].

Особливу увагу під час проведення навчання необхідно приділити удосконаленню таких організаційних навичок у сфері підготовки та ефективного управління судовими справами, як використання інформаційних технологій, діловодство, методи роботи, техніка написання судових рішень, зокрема методологічні

рекомендації та загальні зразки рішень. Серед суддів можна поширювати брошури, аналіз гарних та поганих практик на прикладі конкретних справ, стандартні моделі написання судових рішень разом з методологіями, посібники судді, розроблені для навчальних цілей тощо [54].

Крім того, як зазначено у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, голови судів повинні пройти навчання з питань управління людськими ресурсами, стратегічного планування для регулювання та управління проходженням справ, а також ефективного планування й використання бюджетних та фінансових ресурсів. Адміністративні працівники та помічники суддів повинні пройти спеціальне навчання в питаннях підготовки слухань, забезпечення належного проходження справ (наприклад щодо використання інформаційних технологій, управління часом та техніки діловодства, написання проектів рішень, з іноземних мов щодо спілкування із сторонами процесу, громадськістю, дослідження юридичної літератури). Це допоможе звільнити суддів від адміністративної та технічної роботи й дозволить їм зосередити свої зусилля на інтелектуальних аспектах та управлінні судовим процесом і на ухваленні рішень [54].

Процедури оцінювання діяльності суддів господарських судів чи надання відповідних рекомендацій з боку керівних органів судової системи здатні поліпшити компетентність таких суддів та якість їх судових рішень. Крім того, зміст конкретних судових рішень контролюється насамперед за допомогою процедур апеляції або перегляду рішень у національних судах та за допомогою права на звернення до Європейського суду з прав людини [115].

Відтак, ми повинні розуміти, що для того, аби бути якісним, судові рішення повинне сприйматися сторонами та суспільством у цілому як таке, що стало результатом коректного застосування юридичних правил, справедливого процесу та правильного оцінювання фактів, а також як таке, що може бути ефективно реалізованим. Лише в такому разі сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено справедливо, а суспільство сприйме ухвалені рішення як фактор відновлення суспільної гармонії [115].

Отже, можемо зробити певні висновки, а саме:

– необхідно розглянути можливість введення особливого порядку вирішення або перегляду значних комерційних суперечок в якості досудового врегулювання спорів в окремій судовій палаті, в роботі якої мали б право брати участь як судді, так і суб'єкти господарювання. Більше того, не варто виключати можливість залучення до складу таких палат іноземних фахівців у сфері арбітражу. В контексті викладеного, варто при вирішенні комерційних суперечок поступово імплементувати арбітражні принципи в роботу господарських судів. Це надасть можливість отримати довіру до державних судів в Європі. Адже саме таких судів вимагає іноземний інвестор, який хоче мати такий самий рівень захисту своїх інвестицій, який має у себе вдома;

– запровадження стажування стане основою формування компетентних, сучасних, професійних працівників, які були б віддані справі та дотримувалися етичних норм поведінки;

– успішний розвиток суду безпосередньо залежить від високого рівня організації роботи працівників, зокрема, тих, хто працюють в його апараті і, відповідно, відіграють ключову роль у забезпеченні виконання покладених законом завдань. Ефективне управління людськими ресурсами не тільки уможливорює ефективність виконавської діяльності, але й також підвищує моральний рівень, посилює у працівників почуття справедливості та власної гідності.

3.2. Методи вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює здійснення господарськими судами адміністративних процедур

Адміністративні процедури, які ми розглянули в попередніх пунктах монографії, чітко регламентовані чинним законодавством. З урахуванням їх функціонального спрямування ми здійснили їх класифікацію для того, щоб певним чином систематизувати наведені процедури та забезпечити їх упорядкування. Але дослідження норм правових актів, а також аналіз практичної ситуації, що склалася на сьогодні у сфері забезпечення правосуддя господарськими судами, дають нам підстави стверджувати, що діяльність господарських судів потребує нової концепції реформування, оскільки, по-перше, окремі норми є пережитком минулого, вони застаріли та не в змозі забезпечити врегулювання тих суспільних відносин, які складаються

сьогодні в процесі здійснення правосуддя, зокрема з розгляду господарських спорів; по-друге, подекуди маємо ситуації, де норми одних актів законодавства суперечать іншим, що призводить до виникнення труднощів під час розгляду конкретних справ; по-третє, норми чинного законодавства потребують імплементації міжнародних стандартів у сфері забезпечення правосуддя, які, зі свого боку направлені на реалізацію основних прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Упродовж багатьох років розгляд справ у судах Європи розвивається з урахуванням інтересів користувачів судових послуг. Тобто акцентують на тому, що суд як орган державної влади зорієнтований на людину та на задоволення її потреб. Фахівці в галузі права наголошують на необхідності такого задоволення інтересів громадськості, щоб усі, хто звертається до правосуддя, не тільки мали більш легкий доступ до судів, а й відчули високу ефективність судового процесу та одержали надійніші гарантії виконання рішення суду. Упродовж багатьох років Рада Європи постійно висловлювала занепокоєння щодо покращання доступу до правосуддя, про що йдеться в резолюціях та рекомендаціях з питань надання правової допомоги, спрощення процедур, зменшення вартості судового провадження, використання нових технологій, зменшення завантаженості суддів та альтернативних засобів вирішення спорів [55, с. 2].

За останні десять років було проведено колосальну роботу щодо розвитку та вдосконалення функціонування системи господарської юрисдикції України як у галузі судоустрою, так і у сфері регламентації процесуальної діяльності. Водночас ця система юрисдикції, як і судова система в цілому, функціонує ще не досить ефективно, що зумовлено тим, що на практиці в законодавчій і правозастосовній діяльності теоретичних дослідженнях основну увагу зазвичай приділяють поліпшенню окремих сторін життєдіяльності системи без урахування інших аспектів функціонування [72, с. 22]. Тому виникає нагальна потреба в реформуванні судової системи, переосмисленні призначення судової гілки влади в життєдіяльності людства.

Певна річ, теперішня система господарських судів не спроможна бути самовдосконаленою, тому покращання господарського судочинства можливе лише в результаті дії

«зовнішніх» впливів, передусім організаційно-правового характеру, а саме:

- застосування альтернативних (конкурентних) механізмів вирішення господарських спорів;
- упровадження європейських стандартів у господарський процес;
- подальшого вдосконалення законодавства;
- ужиття комплексу заходів щодо покращання моральних і професійних якостей судді тощо [180, с. 5–6].

На сьогодні розроблено та ухвалено Стратегію розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки, що є одним з етапів упровадження Стратегічного плану розвитку судової влади України, ухваленого на XI з'їзді суддів України, який є вищим органом суддівського самоврядування. Ця стратегія ґрунтується на стратегічних цілях, визначених у Стратегічному плані, та одночасно визначає більш конкретні заходи, кінцеві результати і вплив запланованих дій [190]. Маємо ситуацію, коли стратегію визначено, а механізм реалізації цієї стратегії відсутній, тобто немає конкретних, чітко визначених заходів щодо досягнення поставлених цілей, немає плану дій. Відтак, на законодавчому рівні повинні бути спрямовані положення, спрямовані на виконання стратегії, щоб цей документ не був абстрактним та невизначеним щодо виконавців, а мав практичне та правозастосовне спрямування.

Господарські суди України, що є складовою загальної системи судів, потребують змін. Обумовлено це рядом чинників (як зовнішніх, тобто тих, що залежать від дій/бездіяльності держави, так і внутрішніх, які дестабілізують ситуацію всередині системи судоустрою), серед яких В. І. Саранюк [180, с. 7] вважає найбільш руйнівними такі:

- а) відсутність сталого режиму законності в суспільстві;
- б) недостатні наукова обґрунтованість та демократизм правотворчості;
- в) суперечливе та таке, що містить корупційні лазівки, законодавство;
- г) технічна недосконалість нормативно-правового регулювання;
- г) правова неврегульованість важливих суспільних відносин;
- д) недостатні правосвідомість і мораль у суспільстві, високий рівень корупції в державі [180, с. 7].

Фактори, що негативно впливають на ефективність господарського процесу, знаходяться в організаційній площині правосуддя [180, с. 7]. Оскільки Україна обрала шлях на євроінтеграцію, дуже важливим у цьому напрямку є впровадження основних міжнародних норм у галузі судочинства у вітчизняне законодавство та зокрема Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам із конкретних питань.

Так, основною метою правосуддя на сьогодні є його наближення до громадськості. Відтак, необхідно вжити всіх необхідних заходів, щоб інформувати широкий загал про засоби захисту прав кожної особи в судовому порядку, а також спростити, прискорити та здешевити судові провадження в господарських справах. У цих цілях потрібно враховувати принципи, які були ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року. Вони набули свого зовнішнього вираження у Рекомендаціях № R (81) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. Отже, основними принципами є:

1) інформування громадськості, тобто необхідність ужиття належних заходів щодо інформування громадськості про місцезнаходження й компетенцію господарських судів, а також про порядок звернення до суду або ж захисту своїх інтересів у судовому порядку;

2) спрощення, тобто потреби вжиття заходів, щоб усі процедури в діяльності господарських судів мали простий характер, вживана мова була зрозумілою широкому загалу, а судові рішення були зрозумілими для сторін;

3) прискорення провадження, тобто необхідність ужиття всіх можливих заходів для максимального скорочення термінів ухвалення рішень судами. З цією метою необхідно скасувати застарілі процедури, що не мають практичної користі, забезпечити суди необхідною кількістю персоналу й можливістю ефективної роботи та ухвалити порядок, що дозволить контролювати перебіг провадження з самого його початку;

4) систему судових витрат потрібно переглянути на предмет її спрощення, тобто ухвалення до провадження не повинне залежати від сплати стороною державі якоїсь грошової суми, розміри якої є нерозумними з огляду на питання у справі;

5) запровадження особливих процедур, тобто для спорів за позовними вимогами на незначні суми треба передбачити процедуру, яка уможливить для сторін звернення до суду без витрат, які не є співвідносними з сумою, що становить предмет спору. З цією метою можна було б передбачити провадження в спрощеному порядку, уникати непотрібних судових засідань та обмежити право на оскарження [167].

Щодо останнього пункту рекомендацій варто зазначити, що та система досудового врегулювання спорів, визначена у Господарському процесуальному кодексі України, потребує оновлення. Так, у попередньому розділі монографії ми звернули увагу на доцільність використання зарубіжного досвіду, а саме: необхідність утворити окрему структурну одиницю (судову палату), до складу якої включити одного суддю (постійного) та двох представників суб'єктів господарювання (на договірній основі), які б здійснювали досудовий розгляд/урегулювання спорів з конкретних питань. Такий порядок досудового вирішення спору (за участі компетентних осіб) надав би можливість оптимізувати процес розгляду справи та, зокрема, розвантажити судовий апарат. У контексті викладеного варто акцентувати на такому понятті, як медіація. Дослідження законотворчого процесу в цій сфері показало, що жодного нормативно-правового акта щодо медіації не було ухвалено, а наявні проекти були піддані жорсткій критиці. Так, лише за 2015 рік у Верховній Раді України було зареєстровано 4 законопроекти з медіації щодо останніх двох 17 травня 2016 р. Комітет Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя ухвалив рішення про те, щоб рекомендувати законопроект № 3665, взяти за основу та врахувати всі слушні положення законопроекту № 3665-1. Обидва законопроекти передбачали введення медіації в правове поле як окремого інституту, що може застосовуватися для вирішення будь-яких видів спорів, визначалися базові вимоги до підготовки медіаторів, основоположні принципи процедури медіації та орієнтири професійного регулювання. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406-р «Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку в методології рейтингу «Ведення бізнесу» на 2016 рік» передбачало до кінця 2016 року «врегулювання механізму медіації та створення можливості

повернення судового збору в разі успішної медіації» методом «розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України «Про медіацію» [108, 154]. На сьогодні законопроект залишається без руху, але вимоги сьогодення та характер спорів, які необхідно вирішувати в господарській сфері зайвий раз підтверджують важливість цього правового інституту саме у сфері здійснення правосуддя господарськими судами.

Медіація – це визнана світовою практикою процедура врегулювання спору під час переговорів сторін спору за допомогою одного або кількох нейтральних посередників (медіаторів). Тому вона є частиною системи альтернативного вирішення спорів. Її дедалі частіше називають не альтернативним методом вирішення спору, а ефективним. Ефективність медіації доведена не лише дослідженнями, а й на практиці, тому вона набуває все більшого поширення у світі. Наприклад, держави-члени ЄС зобов'язані держуватися Директиви Європарламенту «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах» від 21.05.2008 р. та звітувати про її застосування. Україна як член Ради Європи також має зобов'язання щодо застосування медіації [108].

Отже, ми пропонуємо розробити та затвердити Положення з'їзду суддів України «Про судову палату з медіації щодо вирішення господарських спорів», в якому закріпити правовий статус уповноважених осіб на розгляд та вирішення спорів, передбачити перелік справ, які розглядаються в порядку медіації, процедуру самої медіації, а також юридичну силу ухваленого рішення уповноважених осіб. Зокрема, необхідні зміни треба внести й до Господарського процесуального кодексу України, щоб у фізичних та юридичних осіб не виникало питань щодо ухваленого рішення та його виконання. Медіацію не потрібно розглядати як слабшу альтернативу судовому розгляду в тому значенні, що виконання домовленостей, досягнутих у результаті медіації, залежить від доброї волі самих сторін [145]. Відтак, законодавче забезпечення такої процедури надасть їй юридичного значення.

Наступне, на чому хотілося б зупинитися, – це якість судових рішень, які ухвалюють господарські суди, та процедура їх ухвалення, оскільки якість правосуддя є об'єктом постійної уваги Ради Європи, що знайшло своє відображення в конвенціях, резолюціях та рекомендаціях, ухвалених під егідою Ради Європи щодо методів покращання доступу до правосуддя, удосконалення та спрощення

процедур, зменшення навантаження в судах та зосередження уваги суддів на суто суддівській роботі. Якість судового рішення залежить не тільки від окремого судді, а й від низки перемінних величин, зовнішніх щодо процесу відправлення правосуддя, таких як якість законодавства, адекватність ресурсів, наданих системі правосуддя, та якість юридичної освіти. Відтак, законодавець у процесі законотворчої роботи повинен оцінювати вплив чинного законодавства й законопроектів на систему правосуддя та передбачати належні перехідні і процедурні положення, які дозволятимуть суддям вводити їх у дію, ухвалюючи суддівські рішення високої якості. Законодавство, відповідно, повинне бути чітким та простим у застосуванні [54]. Щодо ресурсів, то якість судових рішень безпосередньо залежить від обсягу фінансування судової системи. Господарські суди не можуть ефективно функціонувати без адекватних людських та матеріальних ресурсів. Належний рівень суддівської заробітної плати є необхідною умовою захисту суддів від тиску на рішення суддів та їхню поведінку загалом, а також повинен забезпечити умови, за яких до суддівського корпусу приймали б найкращих кандидатів. Якщо таких ресурсів не вистачає, ефективна робота судової системи й досягнення високоякісного результату будуть неможливими [115].

Іншими елементами внутрішнього середовища господарських судів, які впливають на судові рішення, є навчання, процесуальні правила та управління справами. Тому голови господарських судів повинні пройти та періодично здійснювати підвищення кваліфікації щодо управління людськими ресурсами, стратегічного планування для регулювання та управління проходженням справ, а також ефективного планування й використання бюджетних та фінансових ресурсів [115]. Адміністративні працівники та помічники суддів повинні також проходити підвищення кваліфікації щодо підготовки слухань, забезпечення належного проходження справ (наприклад, стосовно використання інформаційних технологій, управління часом та техніки діловодства, написання проектів рішень, з іноземних мов щодо спілкування із сторонами процесу, громадськістю, дослідження юридичної літератури). Це допоможе звільнити суддів від адміністративної та технічної роботи й дозволить їм зосередити свої зусилля на інтелектуальних аспектах та управлінні судовим процесом, а також на ухваленні рішень [115].

Правила реалізації та здійснення адміністративних процедур повинні бути чіткими, прозорими та передбачуваними. Суддя повинен уміти організовувати та проводити судовий процес активно й чітко. Рішення повинні ухвалюватися в оптимальні строки. Відтак, варто внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в частині повноважень голів місцевих та апеляційних судів (ст. 24, 29) щодо їх професійної освіти та підвищення кваліфікації, а також розробити відповідну Програму підвищення кваліфікації голів місцевих та апеляційних судів. Така програма повинна як охоплювати правову підготовку, так і регламентувати розвиток адміністративних та організаційних навичок і вмій, від яких залежатиме якість установчих та внутрішньоорганізаційних процедур.

Не менш важливою є процедура забезпечення діловодства та документообігу, а саме: запровадження на законодавчому рівні спрощених та стандартизованих форм процесуальних документів, необхідних для ініціювання та ведення справи в господарських судах. Ця рекомендація щодо спрощення є особливо ваговою в разі незначних судових спорів, спорів за участі споживачів, а також у справах, у яких визначення правових та фактичних обставин не викликає особливих труднощів (наприклад щодо врегулювання сплати боргів). Зокрема, повинна бути розроблена технологія, за допомогою якої учасники судового господарського процесу зможуть через комп'ютерні засоби:

- отримувати необхідні документи для подання позову в господарський суд;
- устанавлювати безпосередній контакт із судами;
- одержувати повну інформацію про характер та обсяг витрат, які їм доведеться здійснити (навіть до відкриття судового процесу), а також щодо визначення передбачуваної тривалості судового процесу, включно до ухвалення судового рішення [55]. Відтак, необхідні зміни варто внести в Інструкцію з діловодства в господарських судах України [178, с.139–144].

Але найбільш важливою адміністративною процедурою, на якій варто зосереджити увагу, є процедура добору та підготовки суддів господарських судів. Так, дефіцит висококваліфікованих кадрів у судах став одним із закономірних та очікуваних наслідків судової реформи. За даними Державної судової адміністрації України, загальна кількість вакантних посад в Україні на 1 жовтня 2016 року зросла до 2167 одиниць і становила 24 відсотки від загальної штатної

кількості суддів. Щоб вирішити зазначену проблему, відкрити шлях до посади судді тим, хто має юридичний досвід і бажання роботи в суді, законодавець повинен передбачити відповідні можливості [86].

Національна школа суддів України активно працює над тим, щоб відповідні норми закону були реалізовані. Але є питання, які потребують доопрацювання та законодавчого визначення, щоб забезпечити належну підготовку судді. Достатньо уваги на сьогодні приділяють пропозиціям учених щодо процедури психологічного відбору кандидатів на посаду судді. На їхню думку, значно удосконалив би добір кандидатів на посаду судді запровадження психологічного тестування разом з анонімним тестуванням, яке варто здійснювати на першому етапі відбору кандидатів. Таке психологічне тестування кандидатів повинно мати конкретну спрямованість на виявлення потрібних у цій професійній діяльності якостей особистості. Для цього потрібно створити формалізовані вимоги, на основі яких можна зробити висновок про: 1) повну відповідність особи вимогам професії; 2) абсолютну несумісність особистості й діяльності; 3) відносну можливість зайняття певної суддівської посади. Одержані результати, по-перше, дозволять економити бюджетні кошти, що не витратяться на підготовку кандидата на посаду судді в разі абсолютної несумісності особистості кандидата та професії судді; по-друге, дозволять правильно спланувати підготовку майбутнього судді, коригуючи й виховуючи в нього професійно важливі якості та здібності [80]. Більше того, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» закріплює нове положення про необхідність перевірки особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді. Тому законодавець повинен приділити увагу питанням психологічного супроводження відбору кадрів до органів правосуддя. Психологічне вивчення особистості кандидата на посаду судді не є єдиною безумовною самоціллю. Його основне завдання полягає у виявленні та оцінюванні реальних і потенційних можливостей людини для її оптимального використання в судовій діяльності. Саме тому вимоги та умови конкретної діяльності є основними факторами, що зумовлюють спрямованість процесу вивчення людини. Ця спрямованість полягає в тому, що вивченню й оцінюванню підлягають не всі характеристики та якості особистості, а тільки ті, що мають першорядне значення для забезпечення успішності суддівської діяльності [87, с. 30].

На сьогодні законодавча база України регламентує лише загальні стандартні вимоги щодо відбору кандидатів на посаду судді та перевірки їх професійних знань, але законодавець не передбачив необхідність перевірки відповідно до професіограми судді індивідуально-психологічних якостей, зокрема, здібностей, характерологічних особливостей, а також умінь, навичок і можливостей судді, відсутність яких унеможливило б ефективний захист ним прав і свобод людини в нашій державі на належному рівні. Тому для того, щоб кваліфікаційні комісії суддів змогли реально оцінювати претендентів на суддівську посаду, здійснювати ефективний професійний відбір, забезпечити суддівський корпус професіоналами з високим рівнем готовності до діяльності науковцям, необхідно, як стверджує Ю. Ірхін, розробити науково обґрунтовану систему психологічної діагностики професійно важливих якостей суддів та психологічного супроводження суддівської діяльності [87, с. 36]. Але для того, щоб зазначені вимоги мали юридичну силу, необхідно ухвалити Положення «Про психологічний добір кандидатів на посаду судді», де передбачити обов'язкове психологічне тестування для осіб, які мають право обіймати посаду судді. Зокрема, варто передбачити особливу процедуру психологічного відбору щодо призначення суддів на адміністративні посади [178, с.139–144].

Основною метою проведеного дослідження стосовно вдосконалення адміністративного законодавства щодо діяльності господарських судів України є покращання роботи таких судів. Якість ухвалених судових рішень залежить від великої кількості факторів: професійної освіти судді; його неупередженості; умов, у яких працює суддя та яку грошову винагороду він отримує за свою працю; морально-психологічного клімату в колективі та ставлення судді до осіб щодо яких ухвалюють рішення тощо [178, с. 139–144]. Тому всі адміністративні процедури, що опосередковують діяльність судді, повинні бути регламентовані чинним законодавством і не повинні розцінюватися двоєко та викликати суперечності щодо порядку їх реалізації та застосування. Більше того, законодавець у процесі нормотворчої діяльності повинен урахувувати потреби часу та місця, а також використовувати позитивний досвід нормотворчої практики європейських держав, одночасно підтримуючи основні вітчизняні надбання у сфері правосуддя.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності та особливостей адміністративних процедур у діяльності господарських судів України. У результаті проведеного дослідження в монографії сформульовано низку висновків, пропозицій, зауважень та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них наведено нижче.

1. Доведено, що місце та функціональне призначення господарських судів у національній судовій системі обумовлено такими чинниками: а) переліком господарських спорів, на розгляді та вирішенні яких спеціалізуються господарські суди; б) адміністративно-територіальним устроєм держави, з урахуванням якого побудовано мережу господарських судів; в) наявністю в складі судової системи господарських судів трьох інстанцій, що здійснюють свою діяльність у межах відповідної стадії господарського процесу; г) переліком завдань, покладених на господарські суди; д) змістом, сутністю та природою самого господарського суду; е) багатоманітністю виконуваних функцій; є) особливим процедурно-процесуальним характером діяльності господарського суду.

Установлено, що місце господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права обумовлене специфікою правозастосування в процесі діяльності, їх місцем у публічно-правовому механізмі влади, багатоманітністю виконуваних функцій, наявністю вертикальної та горизонтальної структури судових органів та особливим процедурно-процесуальним характером діяльності.

2. Під адміністративними процедурами в діяльності господарських судів запропоновано розуміти визначений адміністративним законодавством послідовний порядок управлінської або організаційно-розпорядчої діяльності суду, судді або уповноваженої особи щодо ухвалення управлінського рішення або виконання управлінської функції з метою створення та забезпечення належних умов для ефективного відправлення господарського судочинства.

Обґрунтовано, що значення адміністративних процедур у діяльності господарських судів полягає в тому, щоб: а) організаційно забезпечити діяльність господарських судів; б) забезпечити права, свободи й законні інтереси фізичних та юридичних осіб; в) утворити

єдиний підхід/алгоритм дій уповноважених осіб господарського суду щодо ухвалення управлінського рішення; г) забезпечити гласність діяльності господарських судів під час ухвалення та реалізації організаційно-розпорядчих чи управлінських рішень; г) в установленому законом порядку забезпечити примусове виконання рішень; д) забезпечити ефективність діяльності господарського суду відповідно до міжнародних норм і стандартів.

3. Здійснено розмежування адміністративних та інших правовідносин, які виникають під час реалізації адміністративних процедур господарськими судами, у зв'язку з чим акцентовано увагу на тому, що відносини в господарських судах можуть мати конституційно-правовий, цивільно-правовий, трудовий, фінансовий, господарсько-процесуальний характер тощо. Установлено, що основна природа правовідносин, які виникають під час реалізації правосуддя господарськими судами публічна, вона є визначальною для всієї системи взаємозв'язків у межах організації судоустрою України.

4. Доведено, що організація діяльності господарських судів чітко регламентована чинним законодавством та містить у собі дворівневу систему нормативного забезпечення. До першого рівня віднесено законодавчі акти, які поділено на правові акти загального спрямування та правові акти спеціального спрямування. Останні також поділено на керівні та супутні правові акти залежно від мети ухвалення документа. До другого рівня віднесено акти внутрішнього регулювання.

5. Здійснено класифікацію адміністративних процедур у діяльності господарських судів за організаційно-функціональним напрямком, тобто враховуючи специфіку тих функцій, що віднесені законодавством до повноважень таких судів, виокремлено юрисдикційні, установчі та внутрішньоорганізаційні адміністративні процедури.

6. Під юрисдикційними адміністративними процедурами в діяльності господарських судів запропоновано розуміти процедури, спрямовані на забезпечення провадження за позовними заявами, на розгляд яких уповноважені господарські суди України відповідно до Господарського кодексу України.

7. Під установчими адміністративними процедурами в діяльності господарських судів запропоновано розуміти процедури, які визначають: порядок створення, реорганізації та ліквідації

господарських судів, кількість суддів у суді, порядок обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад. До таких процедур віднесено: а) процедуру утворення господарського суду; б) процедуру ліквідації господарського суду; в) процедуру обрання суддів господарських судів на адміністративні посади; г) процедуру звільнення суддів господарських судів з адміністративних посад.

Установлено, що внутрішньоорганізаційними адміністративними процедурами в діяльності господарських судів є такі: а) організація та здійснення кадрової роботи; б) нормотворчі процедури; в) процедури організаційного забезпечення діяльності судів; г) процедури забезпечення діловодства та документообігу; г) адміністративні процедури, пов'язані з організацією фінансової роботи та матеріально-технічним забезпеченням; д) інформаційно-аналітичні процедури; е) контрольно-наглядові процедури; є) адміністративні процедури, пов'язані з розглядом пропозицій і заяв, що надходять від фізичних і юридичних осіб; ж) адміністративні процедури, спрямовані на координацію і взаємодію структурних підрозділів, взаємодію з громадськістю та засобами масової інформації.

8. Під адміністративно-правовим статусом господарських судів як учасників адміністративних процедур запропоновано розуміти сукупність адміністративно-правових характеристик, які визначають компетенцію та повноваження суду щодо порядку здійснення владно-розпорядчих, управлінських та організаційних дій, у результаті яких ухвалюють рішення (акт), та які визначають його правове становище у взаємозв'язку з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, урегульованих нормами адміністративного права.

9. На підставі аналізу зарубіжного досвіду здійснення адміністративних процедур господарськими судами запропоновано: а) розглянути можливість утворення в межах господарського суду окремої структурної одиниці (судової палати), до складу якої увійдуть один суддя (постійний) та два представники суб'єктів господарювання (на договірній основі), які б здійснювали досудовий розгляд/урегулювання спорів із конкретних питань. Такий порядок досудового вирішення спору (за участю компетентних осіб) надав би можливість оптимізувати процес розгляду справи та розвантажити судовий апарат; б) запровадити два етапи стажування для майбутніх фахівців органів суду. Перший етап повинен включати їх стажування як у сфері правосуддя та правоохоронної діяльності, так і в межах

діяльності суб'єктів господарювання (для майбутніх суддів господарських судів). Другий рівень стажування повинен передбачати безпосереднє залучення майбутнього фахівця до процесу правосуддя з обов'язковим закріпленням за ним наставника-судді. У такому разі особа під керівництвом судді перебуває в умовах реального здійснення правосуддя, має можливість оцінювати ситуацію та ухвалювати рішення. На основі цього запропоновано доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» статтею 77–1 «Стажування кандидата на посаді судді».

10. З метою вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює здійснення господарськими судами адміністративних процедур, запропоновано: а) розробити та затвердити Положення «Про судову палату з медіації щодо вирішення господарських спорів», у якому закріпити правовий статус уповноважених осіб на розгляд та вирішення спорів, передбачити перелік справ, які розглядають у порядку медіації, процедуру самої медіації; б) внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині повноважень голів місцевих та апеляційних судів (ст.ст. 24, 29) щодо їх професійної освіти та підвищення кваліфікації, а також розробити відповідну Програму підвищення кваліфікації голів місцевих та апеляційних судів. Така програма повинна охоплювати правову підготовку, а також регламентувати розвиток адміністративних та організаційних навичок і вмінь, від яких залежатиме якість установчих та внутрішньоорганізаційних процедур; в) розробити Положення «Про психологічний відбір кандидатів на посаду судді», де передбачити обов'язкове психологічне тестування для осіб, які мають право обіймати посаду судді, а також передбачити особливу процедуру психологічного відбору щодо призначення суддів на адміністративні посади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Н. А. Хозяйственно-процессуальное право Украины : учеб. пособие / Н. А. Абрамов. – Харків, 2002. – 256 с.
2. Авдеєнко Є. В. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти адміністративного права : дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. Є. Авдеєнко. – Харків, 2015. – 191 с.
3. Адміністративне право України: акад. курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін. ; В. Б. Авер'янов (відп. ред.). – Київ : Юридична думка, 2004. – 584 с.
4. Авер'янов В. Б. Концептуальні засади реформування органів виконавчої влади України з урахуванням європейських принципів та стандартів належного урядування («good governance») [Електронний ресурс] / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерезь, А. А. Пухтецька // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 4–12. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/ejournals/FP/20062/06avbsnu.pdf>.
5. Авер'янов В. Б. Нові риси предмета українського адміністративного права / В. Б. Авер'янов // Персонал. – 2005. – № 4. – С. 76–81.
6. Аверьянов А. Н. Системное познание мира (методологические проблемы) / А. Н. Аверьянов. – Москва : Изд-во политич. л-ры, 1985. – 262 с.
7. Агафонов С. И. Административные процедуры и их реализация в деятельности органов внутренних дел Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / С. И. Агафонов. – Москва, 2008. – 24 с.
8. Административная юрисдикция налоговых органов : учебник / Е. А. Алехин, Л. М. Ведерников, А. М. Воронов и др. ; под ред. М. А. Лапиной. – Москва : ВГНА Минфина России, 2012. – 346 с.
9. Административное право России. Общая часть : учебник [для вузов] / под ред. П. И. Кононова. – Москва : ИГ «Юрист», 2006. – 416 с.
10. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимощук. – Київ : Факт, 2003. – 496 с.

11. Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О. М. Пасенюка. – Київ : Істина, 2007. – 608 с.
12. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 540 с.
13. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. О. Коломоєць. – Київ : Істина, 2008. – 457 с.
14. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
15. Адміністративне право України. Академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін. ; за ред. В. Б. Авер'янова / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : Юридична думка, 2007. – Т. 1: Загальна частина. – 591 с.
16. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – Київ : Юрид. думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с.
17. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – Київ : Юридична думка, 2004. – Том 1. Загальна частина. – 584 с.
18. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підруч. / за заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. – Харків : Золота миля, 2001. – 584 с.
19. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
20. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : навч. посіб. / О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, М. В. Плугатир, М. В. Співак. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 232 с.
21. Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – Київ : Юрінком Інтер, 2009. – 672 с.
22. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина / за ред. : І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко. – Київ : Знання, 2007. – 223 с.
23. Адміністративно-процедурний кодекс України [Електронний ресурс] : проект Закону України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893.

24. Алімов Р. С. Процедури в адміністративному праві України: теорія і практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Р. С. Алімов. – Донецьк, 2002. – 171 с.

25. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І. М. Алмаші. – Ужгород, 2006. – 227 с.

26. Алфьоров С. М. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

27. Андрієвський К. В. Спеціальні податкові режими : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / К. В. Андрієвський. – Харків, 2009. – 216 с.

28. Арбітраж. Врегулювання спорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dispute-resolution-hamburg.com/ua/ua/arbitration/what-is-arbitration>.

29. Арбітраж. Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Арбітраж>.

30. Асадов А. М. К вопросу о финансовой деятельности органов государственной власти / А. М. Асадов // Проблемы права. – 2014. – № 2 (45). – С. 191–192.

31. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження) : 12.00.09 / С. С. Аскеров. – Київ, 2008. – 199 с.

32. Аюпова Р. М. Особливості статусу господарських судів і їх місце в механізмі держави, судовій системі і системі суб'єктів адміністративного права / Р. М. Аюпова // Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Т. 3. – С. 82–85.

33. Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : дис. ... канд. наук : 12.00.10 / А. М. Бернюков. – Львів, 2008. – 202 с.

34. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. В. Белая. – Київ, 2009. – 190 с.

35. Битяк Ю. П. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : підручник / Ю. П. Битяк. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. –

Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/bityak_admpu/part5/503.htm.

36. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.10 / О. В. Білова. – Харків , 2007. – 194 с.

37. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Білоскурська. – Ірпінь, 2008. – 208 с.

38. Большая юридическая энциклопедия / В. В. Аванесян, С. В. Андреева, Е. В. Беякова и др.; оформл. А. Мусина. – Москва : Эксмо, 2007. – 688 с.

39. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / гл. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников. – Минск : МФЦП, 2002. – 1008 с.

40. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2003. – 704 с.

41. Бондаренко І. О. Організаційно-правові основи надання послуг в галузі митної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І. О. Бондаренко. – Ірпінь, 2006. – 205 с.

42. Борисенко Г. О. Правове регулювання оподаткування туристичних послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Г. О. Борисенко. – Харків , 2009. – 181 с.

43. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / М. А. Бояринцева . – Київ, 2005. – 213 с.

44. Браніцький О. М. Правове становище спеціалістів сільського господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О. М. Браніцький. – Київ, 2006. – 202 с.

45. Бутов В. Н. Судьи в зарубежных странах. Законодательство зарубежных стран. Обзорная информация / В. Н. Бутов, И. С. Власов. – Вып. 2. – Москва : ВНИИ государственного строительства и законодательства, 2001. – С. 16–21.

46. Бялопольська Л. Д. Тези лекцій з навчальної дисципліни «Господарське процесуальне право» [Електронний ресурс] / Л. Д. Бялопольська. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/polinarakgor/yurydychna-osvita/gospodarske-pravo/gospodarske->

procesualne-pravo/tezi-lekcij-z-navcalnoie-disciplini-gospodarske-procesualne-pravo-.

47. Василенко В. М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Василенко. – Харків, 2009. – 184 с.

48. Васильев Р. Ф. Акты управления (Понятие и юридические свойства) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Р. Ф. Васильев. – Москва 1980. – 420 с.

49. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины : учеб. пособие / С. В. Васильев. – Харьков : Эспада, 2002. – 367 с.

50. Ващинець І. І. Цивільно-правова охорона авторських прав в умовах розвитку інформаційних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. І. Ващинець. – Київ, 2006. – 179 с.

51. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 992 с.

52. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

53. Венедиктов В. С. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців : наук.-практ. посіб. / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. – Харків, 2003. – 188 с.

54. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.

55. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про справедливий суд у розумні строки та роль судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів (м. Страсбург, 24 листопада 2004 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\\$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_06.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_06.pdf).

56. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6).

57. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л. Д. Воеводин. – Москва : Изд-во Моск. Ун-та, 1972. – 300 с.

58. Вон Д. Зв'язки із громадськістю в судах : навчально-практичний посібник для суддів і працівників апарату судів / Д. Вон, Н. Петрова, Д. Філіпенко, Ю. Мухін, І. Солдатенко, В. Земляной. – Київ : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. – 232 с.

59. Галіцина Н. В. Класифікаційний розподіл адміністративних процедур / Н. В. Галіцина // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 54–59.

60. Галуцько В. В. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. ; за ред. проф. В. В. Галуцька. – Херсон : Грін Д. С., 2015. – 272 с.

61. Гаркуша О. О. Організація і діяльність судів цивільної юрисдикції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. О. Гаркуша. – Київ, 2009. – 187 с.

62. Гончарук С. Т. Основи адміністративного права України : навч. посіб. / С. Т. Гончарук. – Київ : Аванпост-Прим, 2004. – 200 с.

63. Горлач М. І. Політологія: наука про політику : підручник / М. І. Грибан, В. Г. Кремень. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.

64. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. В. Городовенко. – Харків, 2006. – 196 с.

65. Господарське процесуальне право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, Т. В. Степанова та ін. ; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. – Херсон : Одиссей, 2012. – 400 с.

66. Господарський кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.

67. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

68. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. О. Гринюк. – Київ, 2004. – 227 с.

69. Грищук В. Л. Правовий статус органів, що контролюють сплату податків та зборів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. Л. Грищук . – Ірпінь, 2015. – 241 с.

70. Громадська рада доброчесності [Електронний ресурс] : офіційний веб-портал. – Режим доступу : <https://grd.gov.ua/>.

71. Губерська Н. Л. Стадії адміністративних процедур: поняття та види / Н. Л. Губерська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Випуск 32. Том 3. – С. 11–15.

72. Демченко С. Складники ефективності господарського судочинства / С. Демченко // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 2 (14). – С. 21–27.

73. Дeppe Й. О регулировании деятельности административных органов в ФРГ [Электронный ресурс] / Й. Дeppe. – Режим доступа : http://www.bizneslaw.uz/N2/new_page_1.htm.

74. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – Київ : Факт, 2003. – 384 с.

75. Дудченко Д. Щодо адміністративних повноважень голови суду / Д. Дудченко // Публічне право. – 2013. – № 2 (10). – С. 205–211.

76. Ефремов М. О. Административные процедуры как форма реализации компетенции органов публичной власти во взаимоотношениях с частными лицами : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / М. О. Ефремов ; МГИМО (ун-т) МИД России. – Москва, 2005. – 26 с.

77. Загальне адміністративне право : підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та ін. ; за заг. ред. І. С. Гриценка. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.

78. Зайцев И. М. Сущность хозяйственных споров / И. М. Зайцев. Саратов : изд-во Саратовского университета, 1974. – 157 с.

79. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар [Електронний ресурс] / за ред. В. В. Молдована. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1801031852155/pravo/zakon_ukrayini_pro_sudoustriy_i_status_suddiv_.

80. Закурін М. К. Напрямки вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів [Електронний ресурс] / М. К. Закурін // Адміністративне право і процес. – 2012. –

№ 1 (1). – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-1-2012/item/39-zmist-administratyvno-pravovoho-rehulyuvannya-diyalnosti-hospodarskykh-sudiv-zakurin-m-k>.

81. Игонин Р. В. Понятие административно-правового обеспечения функционирования системы судов общей юрисдикции / Р. В. Игонин // Адвокат. – 2011. – № 1 (124). – С. 36–40.

82. Івчук М. Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / М. Ю. Івчук. – Київ, 2011. – 21 с.

83. Ігонін Р. Функції судової влади / Р. Ігонін // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 2. – С. 167–169.

84. Інноваційні методи адміністрування в українських судах. Практичний досвід. – Київ, 2010. – 284 с.

85. Інструкція з діловодства в господарських судах України [Електронний ресурс] : Наказ Державної судової адміністрації України від 20.02.2013. № 28. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007600-13>.

86. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2016 році [Електронний ресурс] : Наказ Національної школи суддів України від 10 січ. 2017 р. № 1. – Режим доступу : <http://nsj.gov.ua/files/1484652406%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2016.pdf>.

87. Ірхін Ю. Психологічні засади професійного відбору суддів України / Ю. Ірхін // Слово Національної школи суддів України. – 2014. – № 1 (6). – С. 29–37.

88. Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / П. Ф. Карпечкін. – Київ, 2005. – 212 с.

89. Кванина В. В. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере высшего профессионального образования : монография / В. В. Кванина. – Москва : Готика, 2005. – 432 с.

90. Кікінчук В. Ю. Адміністративні процедури проходження служби в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. Ю. Кікінчук. – Харків, 2010. – 205 с.

91. Ключниченко А. П. Советское административное право. Часть общая : спец. курс лекций / А. П. Ключниченко. – Київ : Изд-во КВШ МВД СССР, 1975. – 264 с.

92. Кодекс законів про працю України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

93. Кодекс об административных процедурах Республики Таджикистан (в редакции Закона РТ от 28.12.2012 г. № 929) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.

94. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник / Т. О. Коломоець. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.

95. Комаров В. В. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. – Харків, 2011. – 1352 с.

96. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

97. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. В. Костів ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2005. – 21 с.

98. Кравченко А. И. История менеджмента : учебник / А. И. Кравченко. – Москва : КНОРУС, 2010. – 432 с.

99. Краглевич В. Фальстарт судової реформи [Електронний ресурс] / В. Краглевич, І. Ольшевський // Юридична газета. – Режим доступу : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/falstart-sudovoyireformi.html>.

100. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Краснікова. – Одеса, 2004. – 19 с.

101. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. С. Лагода. – Ірпінь, 2007. – 21 с.

102. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Лученко Дмитро Валентинович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 180 с.

103. Любімова С. Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності : монографія / С. Ю. Любімова. – Харків : Ніка Нова, 2014. – 456 с.

104. Малявина Н. Б. Административные процедуры в зарубежных странах [Электронный ресурс] / Н. Б. Малявина. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/123/017.pdf>.

105. Марифхонов Р. Н. Проблемы правового регулирования административных процедур в Республике Таджикистан [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право; административный процесс» / Р. Н. Марифхонов. – Москва, 2013. – Режим доступа : <http://lawtheses.com/problemu-pravovogo-regulirovaniya-administrativnyh-protsedur-v-respublike-tadzhikistan>.

106. Марцинкевич А. М. Вимоги до кандидата на посаду судді: зарубіжний досвід / А. М. Марцинкевич // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 7. – С. 349–354.

107. Мащук В. Ю. Види адміністративних процедур: критерії класифікації / В. Ю. Мащук // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 1(7). – С. 60–67.

108. Медіація та судова система. Що? Як? Навіщо? : Проект справедливе правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sk.ua/sites/default/files/broshura-mediaciya-ta-sudova-sistema_2.pdf.

109. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : монографія / Р. С. Мельник. – Харів : Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. – 398 с.

110. Мінаєва О. М. Нормотворчі процедури у сфері оподаткування та дотримання принципу законності в процесі їх реалізації [Електронний ресурс] / О. М. Мінаєва // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2015. – № 4 (1). – С. 125–129. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_4%281%29__20.

111. Молдован В. В. Судоустрій. Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН :

навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 364 с.

112. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Л. М. Москвич. – Харків, 2003. – 229 с.

113. Москвич Л. Н. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ : монография / Л. Н. Москвич. – Москва : ФИНН, 2011. – 384 с.

114. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : монографія / О. М. Музичук. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. – 654 с.

115. Написання судових рішень [Електронний ресурс] : посібник для суддів «Юрінком інтер». – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/UROL%20Judicial%20Opinion%20Writing%20Handbook%2003062010.pdf>.

116. Науково-практичний коментар господарського кодексу України / за загальною редакцією Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 546 с.

117. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України : станом на 3 вересня 2012 р. / за заг. ред. М. П. Мельника. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 364 с.

118. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1958030249013/pravo/naukovopraktichniy_komentar_gospodarskogo_protsesualnogo_kodeksu_ukrayini.

119. Наумов І. В. Система, зміст і значення адміністративних процедур у діяльності регіональних управлінь МВС України. Адміністративне право і процес / І. В. Наумов // Науково-практичний журнал заснований Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 2 (12).

120. Никеров Г. И. Административно-процессуальное право США / Г. И. Никеров // Государство и право. – 1997. – № 12. – С. 96–106.

121. Ніколенко Л. Порівняльно-правове дослідження правової природи господарського суду / Л. Ніколенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 4. – С. 150–153.

122. Новікова М. Р. Економічні чинники функціонування державної служби у процесі інтеграції до Європейського Союзу / М. Р. Новікова // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – Київ : УАДУ, 2002. – С. 220–224.

123. Носырева Е. И. Третейский суд в России и арбитраж в США / Е. И. Носырева // Третейский суд. – 1999. – № 2–3. – С. 42–46.

124. Об административных процедурах : Закон Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.adilet.gov.kz/ru/articles/zakon-respubliki-kazahstan-ob-administrativnyh-procedurah>.

125. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження : монографія / О. М. Овчаренко. – Харків : Право, 2014. – 576 с.

126. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищ. навч. закл. / за ред. І. М. Марочкіна і Н. В. Сібильової. – (2-ге вид., переробл. і допов.) – Харків : Одиссей, 2011. – 376 с.

127. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

128. Основні новели Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 30 травня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita-stn.ucoz.ua/noveli_sudoustr.pdf.

129. Питання мережі господарських судів України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12 серп. 2010 р. № 811/2010. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/811/2010>.

130. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / С. В. Подкопаєв. – Харків, 2003. – 188 с.

131. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. І. Полевий. – Київ, 2004. – 20 с.

132. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін ; за ред. Ю. М. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. – Київ, 1997. – 240 с.

133. Положення про автоматизовану систему документообігу суду [Електронний ресурс] : Рішення Ради суддів України від 26 лист.

2010 року № 30. – Режим доступу : http://court.gov.ua/969076/polozhenniapasds/#_Тос414726362.

134. Положення про Раду суддів України [Електронний ресурс] : затв. з'їздом суддів України від 6 верес. 2010 р. – Режим доступу : <http://courtgov.ua/969076/54766797863/>.

135. Правознавство : навч. посіб. / за ред. Т. В. Варфаломеевої, В. П. Пастухова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Знання-Прес, 2004. – 436 с.

136. Ухвалено Закон України «Про Вищу раду правосуддя» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Вищої Ради правосуддя. – Режим доступу : <http://www.vru.gov.ua/news/1921>.

137. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Д. М. Притика. – Харків, 2003. – 26 с.

138. Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д. М. Притика. – Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 328 с.

139. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 77.

140. Про Вищу раду правосуддя : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 7–8. – Ст. 50.

141. Про Вищу раду правосуддя [Електронний ресурс] : Закон України // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60102.

142. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.

143. Про внесення змін до Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів [Електронний ресурс] : Наказ Державної судової адміністрації від 5 січня 2015 року № 1. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=09FHW6261B>.

144. Про депозитарну систему України : Закон України // Відомості Верховної ради України. – 2013. – № 39. – Ст. 517.

145. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах [Електронний ресурс] : Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 трав. 2008 р. – Режим

доступу : <http://ukrmediation.com.ua/files/content/mediation-directive-ukr.pdf>.

146. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 р. № 10. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.

147. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.

148. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26 груд. 2011 р. № 18. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>.

149. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 6. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11/print1444139404274774>.

150. Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212–VI) [Електронний ресурс] : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 28 бер. 2013 р. № 01–06/606/2013 . – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13.

151. Про запобігання корупції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

152. Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України : Наказ Вищого господарського суду України від 27 лют. 2013 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0007600-13>.

153. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс] : Наказ Державної

судової адміністрації України від 17 груд. 2013 р. № 173. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-13>.

154. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1406-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-%D1%80>.

155. Про затвердження Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. № 15. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015600-13>.

156. Про затвердження Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів [Електронний ресурс] : Наказ Державної судової адміністрації від 28 вер. 2012 р. № 115. – Режим доступу : <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%20174.pdf>.

157. Про захист економічної конкуренції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

158. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 22 лип.1998 р. № 810/98. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

159. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

160. Про міжнародне приватне право : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.

161. Про міжнародні договори України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

162. Про очищення влади : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 44. – Ст. 2041.

163. Про Рахункову палату : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 36. – Ст. 360.

164. Про судоустрій і статус суддів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Стор. 7, стаття 545.

165. Про третейські суди : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.

166. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П. М. Рабінович. – Вид. 9-е зі змінами. – Львів : Край, 2007. – 192 с.

167. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>.

168. Рум'янцева В. В. Особливості участі прокурора в господарському судочинстві в світлі змін до процесуального законодавства, внесених після 2001 р., та рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 №3–рп/99 [Електронний ресурс] / В. В. Рум'янцева. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/1958>.

169. Рунова В. В. Адміністративно-правовий статус учасників адміністративних процедур у діяльності господарських судів / В. В. Рунова // Європейські перспективи. – 2017. – № 2. – С.153–158.

170. Рунова В. В. Классификация административных процедур в деятельности хозяйственных судов / В. В. Рунова // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». – 2016. – № 4. – С. 155–160.

171. Рунова В. В. Місце та особливості господарських судів у правоохоронній системі України / В. В. Рунова // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 200–203.

172. Рунова В. В. Місце та особливості господарських судів у судовій системі України / В. В. Рунова // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія «Право» – 2014. – Випуск 29. – Частина 2. – Том 3. – С. 55–58.

173. Рунова В. В. Правові засади організації діяльності господарських судів та місце серед них адміністративно-правового регулювання / В. В. Рунова // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 105 – 109.

174. Рунова В. В. Принципи, що використовуються судами при провадженні адміністративних справ / В. В. Рунова // Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 6–7 листопада 2015 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2015. – С. 61–64.

175. Рунова В. В. Установчі процедури в діяльності господарських судів / В. В. Рунова // Сучасні наукові дослідження

представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 15–16 січня 2016 р. – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. – С. 79–81.

176. Рунова В. В. Характеристика внутриорганизационных административных процедур в деятельности хозяйственных судов / В. В. Рунова // Научно-методический журнал «Право и Политика». – 2016. – № 3. – С. 145–149.

177. Рунова В. В. Характеристика юрисдикційної адміністративної процедури дисциплінарного провадження щодо судді господарського суду / В. В. Рунова // Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 квітня 2016 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2016. – С. 88–90.

178. Рунова В. В. Шляхи удосконалення адміністративного законодавства яке регулює здійснення господарськими судами адміністративних процедур / В. В. Рунова // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 2 – С. 139–144.

179. Салманова О. Ю. Особливості та класифікація управлінських юрисдикційних процедур у судах / О. Ю. Салманова // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 330–333.

180. Саранюк В. І. Шляхи вдосконалення організації господарського процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец.: 12.00.04 / В. І. Саранюк ; Міжрегіонльна Академія управління персоналом. – Київ, 2011. – 16 с.

181. Селіванов М. В. Участь прокурора у господарському процесі: перші підсумки після змін у законодавстві [Електронний ресурс] / М. В. Селіванов // Юридична газета. – № 3–4 (501–502). – Режим доступу : <http://www.arbitis.com/Selivanov-M-V-Uchast-prokurora-u-gospodars-komu-procesi-pershi-pidsumki-pislya-zmin-u-zakonodavstvi/>.

182. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного суду України в системі судової влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Сердюк Валентин Васильович. – Київ, 2009. – 484 с.

183. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Сердюк Валентин Васильович. – Київ, 2003. – 177 с.

184. Силайчев М. В. Правовая теория и практика административной процедуры : дис... на соискание ученой степени

канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / Силайчев Михаил Валерьевич ; Моск. гос. юрид. акад. – Москва, 2009. – 218 с.

185. Словник української мови [Електронний ресурс] : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР. Інститут мовознавства. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 3. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B0>.

186. Словник української мови [Електронний ресурс] : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – Київ, 1907–1909. – Т. 2. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy.

187. Старилов Ю. Н. Курс общего административного права : в 3 т. : Т. 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты / Ю. Н. Старилов. – Москва : Норма, 2002. – 728 с.

188. Степанова Т. В. Щодо прогалин законодавчого регулювання правового статусу секретаря судового засідання у господарському процесі / Т. В. Степанова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство – 2014. – № 2 (43). – С. 63–69.

189. Стеценко Г. А. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – Київ : Атіка, 2008. – 624 с.

190. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки : рішення Ради суддів України від 11 груд. 2014 року № 71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shi.lv.court.gov.ua/sud1319/strategy2015/st2013/>.

191. Стратиенко Л. Научно-теоретическое обоснование понятия «административно-правовое обеспечение организации и функционирования хозяйственных судов Украины» / Л. Стратиенко // Закон и жизнь : Междунар. науч.-практ. правовой журнал / учред. Мин. юстиции Республики Молдова. – 2013. – № 10. – С. 194–197.

192. Судебная и арбитражная система Германии [Електронний ресурс] // Український адвокат. – 2012. – № 1–2 (65–66). – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/2/17/57429.htm>.

193. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / укладачі: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – Київ : Довіра, 2006. – 789 с.

194. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.07 / Сушко Людмила Петрівна. – Київ, 2009. – 181 с.

195. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова. – Москва : Юринформцентр, 1999. – 526 с.

196. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс] : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1974–1985. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

197. Факас І. Б. Конституційно-правові принципи організації та діяльності судів загальної юрисдикції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Факас Ілона Борисівна. – Київ, 2009. – 203 с.

198. Фоміч Г. В. Адміністративні процедури в публічній службі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Г. В. Фоміч. – Одеса, 2010. – 21 с.

199. Фролов Ю. М. Адміністративні процедури: зміст та особливості / Ю. М. Фролов // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 692–698.

200. Фролов Ю. М. Вищі навчальні заклади України у системі колективних суб'єктів адміністративного права : монографія / Ю. М. Фролов ; за заг. ред. О. М. Музичука. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ ; Ніка Нова, 2014. – 413 с.

201. Фурсов Д. А. З історії арбітражного судоустрою та судочинства / Д. А. Фурсов // ВВАСРФ. – 1996. – № 1. – С. 105.

202. Хазанов С. Д. Административные процедуры: определение и систематизация / С. Д. Хазанов // Российский юридический журнал. – 2003.

203. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран : учеб. пособие / сост. В. Н. Садилов. – 2-е изд., перераб. и допол. – Москва : Проспект, 2005. – 768 с.

204. Цветков В. В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001– 248 с.

205. Чернадчук В. Д. Господарське процесуальне право : підручник / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос (ст.), В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець ; за заг. ред. канд. юрид. наук. В. Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.

206. Черних Є. М. Об'єктивне і суб'єктивне право: теоретико-правові аспекти співвідношення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Черних Євген Миколайович. – Київ, 2008. – 196 с.

207. Четвериков В. С. Административное право : учебник / В. С. Четвериков. – Москва : Форум; Инфра–М, 2005. – 320 с.

208. Шатерніков М. І. Поняття та місце господарських судів у національній судовій системі України / М. І. Шатерніков // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 267–272.

209. Шелухін М. Л. Господарське процесуальне право : навч. посібник у схемах / М. Л. Шелухін, О. М. Зубатенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.

210. Шемшученко Ю. С. Правовий статус / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко // Юридична енциклопедія : в 6т. : Т. 5: П–С / (редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.) – Київ : Укр. енцикл., 2003. – С. 44–45.

211. Шепель Т. Европейское направление хозяйственного судопроизводства [Электронный ресурс] / Т. Шепель. – Режим доступа : <http://www.s-quo.com/content/articles/336/6412/>.

212. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Шицький Іван Богданович. – Львів, 2006. – 198 с.

213. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право : навч. посіб. / А. М. Школик. – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.

214. Щодо Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України : від 26 лист. 2010 р. № 30 // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 12.

215. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії [Електронний ресурс] : Лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 р. № 758-0-2-0819. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08>.

216. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юдківська Ганна Юріївна. – Київ, 2008. – 246 с.

217. Юлдашев С. О. Правове регулювання третейського розгляду господарських спорів : дис. ... канд. наук : 12.00.04 / Юлдашев Сергій Олексійович. – Київ, 2005. – 196 с.

218. Юнусова Л. С. Административно-правовой статус государственных судебных учреждений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / Л. С. Юнусова ; ГОУ ВПО Саратовск. гос. акад. права. – Саратов, 2011. – 29 с.

219. Юридическая энциклопедия : в 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (председатель редкол.) и др. – Москва : Рус. Энцикл., 1998. – Т. 2 : Д–И. – 1999. – 744 с.

220. Юрична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.

221. Як оскаржити неналежну поведінку судді та працівника суду [Електронний ресурс] : Роз'яснення // Вища рада правосуддя. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/>.

222. Якуба О. М. Советское административное право. Общая часть : учебник / О. М. Якуба. – Київ : Вища шк., 1975. – 231 с.

223. Administrative Procedures Act // Office of Protected Resources. Available at : <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/pdfs/laws/apa.pdf>.

224. Juli Ponce. Good Administration and Administrative Procedures. 2005. Indiana Journal of Global Legal Studies : Vol. 12 : Iss. 2, Article 10. Available at : <http://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol12/iss2/10>.

Наукове видання

**Рунова Вікторія Вікторівна,
Пахомов Володимир Васильович**

**АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ
В ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ**

Монографія

Художнє оформлення обкладинки М. О. Думчикова
Редактор О. Ф. Дубровіна
Комп'ютерне верстання М. О. Думчикова

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 8,67. Тираж 300 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.